

नेपाली नाट्यविधाका कृति र पत्रपत्रिकाको संरक्षणमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय
केन्द्रीय पुस्तकालयको योगदान

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तहको दसौं पत्रको
परिपूर्तिको लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

गेवनाथ न्यौपाने
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०६१

शोध-निर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षका छात्र श्री गेवनाथ न्यौपानेले नेपाली नाट्यविधाका कृति र पत्रपत्रिकाको संरक्षणमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयको योगदान शीर्षकको यो शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । यस शोधकार्यबाट म पूर्णतः सन्तुष्ट छु र शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका निमित्त नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०६६/१२/

.....
शोध निर्देशक
प्रा. डा. राजेन्द्र सुवेदी
(विभागीय प्रमुख)
नेपाली केन्द्रीय विभाग

कृतज्ञता - ज्ञापन

प्रस्तुत “नेपाली नाट्यविधाका कृति र पत्रपत्रिकाको संरक्षणमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयको योगदान” नामक शोधपत्र तयार गर्दा मैले विभिन्न संस्था तथा व्यक्तिहरूको अमूल्य सहयोग प्राप्त गरेको छु । प्रथमतः मलाई स्नातकोत्तर तह सम्म अध्ययन गर्न हौस्याउने मेरा आदरणीय बुबाआमा लगायत दाजुभाउजू र भतिजाभतिजीप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यो शोधकार्य पूरा नहुन्जेलसम्म आफ्नो अत्यन्त व्यस्ततामा पनि समय दिई विभिन्न सल्लाह र सुझावका साथ छिटो शोधपत्र सिध्याउनुस् न भनेर मागनिर्देशन गरिरहने मेरी जीवनसंगीनी पुष्पा न्यौपानप्रति पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । बुबा हजुरको पढाइ कति पुग्यो नि ? भनेर बुबाको पढाइप्रति चासो दिने मेरा प्यारा दुई छोरा शिव र सुन्दरप्रति पनि बुबाको अध्ययनप्रति चासो व्यक्त गरेकोमा माया व्यक्त गर्दछु । आफ्नो अत्यन्त व्यस्ततामा पनि सारगर्भित निर्देशन दिदै मलाई निरन्तर सही गोरेटोमा हिँड्न निर्देशित गर्नुहुने मेरा आदरणीय गुरु तथा शोध निर्देशक प्रा.डा. राजेन्द्र सुवेदीप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

केन्द्रीय पुस्तकालयबाट शोधपत्रका लागि आवश्यक पर्ने पुस्तक तथा पत्रिकाहरूका साथै विभिन्न जानकारीहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने पुस्तकालयका प्रमुख श्री कृष्णमणि भण्डारी लगायत अन्य केन्द्रीय पुस्तकालयका सम्पूर्ण कर्मचारीप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । पुस्तकालयका विभिन्न क्रियाकलापका बारेमा आफूले देखेका, गरेका तथा बुझेका सन्दर्भहरूलाई स्पष्ट रूपमा जानकारी दिनुभएकी सह-लाइब्रेरियन श्रीमती वीणा वैद्य, उप-लाइब्रेरियन चिरञ्जिवी न्यौपाने, उप-प्रशासक श्रीमती पार्वती नेपाल, सहायक लाइब्रेरियन दिलिपमान स्थापित, सहायक लाइब्रेरियन राधिका मैया बज्राचार्य, सहायक लाइब्रेरियन लालबहादुर चौहान लगायत पुस्तकालयका सम्पूर्ण परिवारप्रति कृतज्ञता सहित धन्यवाद टर्क्याउँदछु । साथै यस शोधपत्रको टर्कनमा सहयोग गर्नुहुने कीर्तिपुर ट्याडलाफाँटका फोटोकपी सञ्चालक भाइ रमेश महर्जनलाई पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा म यस शोधपत्रको समूचित मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

.....
गेवनाथ न्यौपाने

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र **गेवनाथ न्यौपाने**ले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको नेपाली नाट्यविधाका कृति र पत्रपत्रिकाको संरक्षणमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयको योगदान शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. शोध निर्देशक

प्रा. डा. राजेन्द्र सुवेदी
(विभागीय प्रमुख)

.....

३. डा. मधुसुदन कार्की (वाह्य परीक्षक)

.....

मिति : २०६६/१२/

सङ्क्षिप्त शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप

त्रि.वि.
त्रि.वि.के.पु
T.U.
T.U.C.L.
A.R.
इ. पू.
क्र. सं.
डा.
नं.
पं.
प्रा.
पृ.
रू.
वि. सं.
.....
भू.पू.

पूरा रूप

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय
Tribhuvan University
Tribhuvan University Central Library
Annual Report
इशा पूर्व
क्रम सङ्ख्या
डाक्टर
नम्बर
पण्डित
प्राध्यापक
पृष्ठ
रूपियाँ
विक्रम संम्वत
ऐजन लेखक
भूतपूर्व

पहिलो परिच्छेद

शोध परिचय

१.१ शोधशीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक “नेपाली नाट्यविधाका कृति र पत्रपत्रिकाको संरक्षणमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयको योगदान” रहेको छ।

शोधार्थीको पूरा नाम : गोवनाथ न्यौपाने

१.२ शोधकार्यको प्रयोजन: त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विभागबाट स्नातकोत्तर द्वितीय वर्षमा निर्धारित दसौं पत्रको परिपूतिको प्रयोजनार्थ यो शोधकार्य गरिएको छ।

१.३ विषय परिचय

शिक्षा देश विकासको आधार हो। शिक्षाले नै राष्ट्रलाई उन्नतिको मार्गमा डोच्याउँछ। देशवासीले आफ्नै भाषाका माध्यमबाट शिक्षा प्राप्त गर्दछन्। विदेशी भाषाको माध्यमबाट मात्र शिक्षा प्रदान गरिँदा त्यो सबैको हित अनुकूल हुँदैन र अधिकांश विद्यार्थी, पाठक, शिक्षक तथा शिक्षा लिन चाहने व्यक्तित्वहरू वञ्चित हुन पुग्छन्। नेपालका सन्दर्भमा नेपाली भाषा र साहित्यको संरक्षण गरी ती कृतिहरूलाई पाठकसमक्ष सजिलै पुऱ्याउन विश्वविद्यालयस्तरमा र साधारण पाठकहरूले प्रयोग गर्न पनि पाउने अभिप्रायले त्रिभुवन विश्वविद्यालयको स्थापना सँगसँगै वि.सं. २०१६ सालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयको स्थापना काठमाडौंको त्रिपुरेश्वरमा भएको हो। स्थापनाकालमा जम्मा १२ सय पुस्तकबाट सेवा दिन थालेको यस पुस्तकालयमा हाल विभिन्न भाषामा लेखिएका विभिन्न विषयमा केन्द्रित गरी जम्मा २ लाख ८० हजार पुस्तक र १ लाख थान विदेशी जर्नल र नेपाली अखबार तथा पत्रिकाहरू छन्।^१ यसै गरी नेपालकै पुराना मानिने अधिकांश अखबार तथा पत्रिकाहरू पनि

^१पुस्तकालयबाट प्राप्त अभिलेख अनुसार।

धेरै यस पुस्तकालयमा उपलब्ध छन् जुन सबै पाठकको लागि अध्ययनार्थ उपलब्ध गराउँदै आएको छ ।

स्थापना कालदेखि हालसम्मको यात्रामा यस पुस्तकालयले जम्मा तीन जना लाइब्रेरियनले (प्रमुख) कार्यभार सम्हालेको पुस्तकालयको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । स्थापनाको तीन वर्षसम्म २०१६-२०१९ सम्म पूर्णप्रसाद अमात्य र पछि वि.सं. २०१९ देखि वि.सं. २०४७ सम्म सुश्री शान्ति श्रेष्ठले (उनी विदेशमा: अमेरिकाको PEA Body College) गई पुस्तकालय विज्ञान विषयमा स्नातकोत्तर गर्ने पहिलो महिला व्यक्तित्व रहेको कुरा उल्लेख छ) र शान्ति श्रेष्ठको अवकाशपछि पूर्णप्रसाद अमात्य (२०४७-२०४९) वि.सं. र २०४९ देखि हालसम्म कृष्णमणि भण्डारीले पुस्तकालय प्रमुखको कार्यभार सम्हाल्दै आएको स्थिति छ ।^२

केन्द्रीय पुस्तकालयले वार्षिक प्रतिवेदन तयार पार्ने, नेपाल राष्ट्रिय सन्दर्भ ग्रन्थ सूची प्रकाशन गर्ने लगायत अन्य विभिन्न कार्यक्रमहरूले यस पुस्तकालयलाई विश्वसामु चिनाउने प्रयत्न गरिरहेको पाइन्छ । यस संस्थाले आफ्नो स्थापना कालदेखि हालसम्म नेपाली भाषा साहित्यको संरक्षणमा जुन योगदान पुऱ्याएको छ त्यसैलाई मुख्य विषयवस्तु बनाई प्रस्तुत शोधपत्रमा पुस्तकालयले पुऱ्याएको योगदानमाथि प्रकाश पारिएको छ ।

१.४ समस्याको कथन

नेपाली भाषा साहित्यको श्रीवृद्धिका लागि पुस्तकालयको भूमिका महत्त्वपूर्ण हुन्छ । त्यसैले केन्द्रीय पुस्तकालयको पनि विशेष महत्त्व छ । एकातर्फ नेपालबाट प्रकाशन हुने पुस्तक तथा पत्रिकाहरू जुन भाषाका भए पनि उपहारबाट प्राप्त गर्ने र खरिद गर्ने गरी सङ्कलन गर्छ भने नेपाली साहित्यका पुस्तक तथा पत्रिकाहरूलाई विशेष गरेर खरिद/उपहारमा सङ्कलन गरी त्यसलाई सुरक्षासाथ राख्ने गर्दछ । यसबाट स्थानीय तथा राष्ट्रिय साहित्यप्रेमी तथा साहित्यकारहरूलाई अध्ययनको अवसर मिल्नुका साथै राष्ट्रिय स्तरका साहित्यकारहरूको लेखन र प्रकाशनमा केही टेवा पुऱ्याउने काम गरेको छ । राष्ट्रिय स्तरका ठूला साहित्यिक संस्थाहरूको दाँजोमा केन्द्रीय पुस्तकालय अग्रपंक्तिमा आउनुका साथै यसले नेपाली भाषा र साहित्यको संरक्षणमा पुऱ्याएको योगदान निकै स्मरणीय छ । नेपाली भाषा साहित्यको

^२ पुस्तकालय प्रमुख कृष्णमणि भण्डारीबाट प्राप्त मौखिक जानकारी ।

संरक्षणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने यस केन्द्रीय पुस्तकालयका सन्दर्भमा प्रस्तुत शोधकार्यमा निम्न बमोजिमका समस्याहरू रहेका छन् :

१. केन्द्रीय पुस्तकालय भन्नाले के बुझिन्छ र यसको गठन प्रक्रिया के हो ?
२. केन्द्रीय पुस्तकालयको स्थापना र सञ्चालनको विधि कस्तो रहेको छ ?
३. यस पुस्तकालयले नेपाली नाट्यविधाका के कति कृति तथा नेपाली भाषाका पत्रपत्रिकाहरूको संरक्षणमा के कस्तो भूमिका खेलेको छ ?

१.५ शोधकार्यको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधपत्रमा समस्याहरूको समाधानसँग सम्बन्धित निम्नलिखित उद्देश्यहरू रहेका छन् :

१. केन्द्रीय पुस्तकालयको गठन प्रक्रिया र यसको विकासक्रमलाई केलाउनु ।
२. यस पुस्तकालयले नेपाली नाट्यविधाका के कति कृति तथा नेपाली भाषाका पत्रपत्रिकाहरूको संरक्षण प्रक्रियालाई प्रस्तुत गर्नु ।
३. केन्द्रीय पुस्तकालय स्थापनाको उद्देश्य र सञ्चालन प्रक्रिया प्रस्तुत गर्नु ।

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा

त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपालको सबैभन्दा पुरानो विश्वविद्यालय र यसै विश्वविद्यालय अन्तर्गतको **केन्द्रीय पुस्तकालय** नेपालको सबैभन्दा ठूलो पुस्तकालय हो । यसलाई शैक्षिक तथा साहित्यिक सङ्ग्रहको संस्था पनि भनिन्छ । यसको स्थापना त्रि.वि.को स्थापनासंगै वि.सं. २०१६ सालमा भएको हो । विशेष गरी काठमाडौँबाट र नेपाल लगायत विश्वका अन्य देशबाट प्रकाशित हुने पुस्तक, पत्रिका तथा जर्नलहरू सङ्कलन गरी सुरक्षित साथ सङ्ग्रह गरिएको छ । यसको संरक्षण, संवर्द्धन तथा सुरक्षाको लागि तत्कालीन पुस्तकालय प्रमुख सूश्री शान्ति श्रेष्ठ, पूर्णप्रसाद अमात्य र वर्तमान प्रमुख कृष्णमणि भण्डारीको महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको छ । साथै यस पुस्तकालयलाई वर्तमान विकसित अवस्थासम्म ल्याइपुऱ्याउन सहयोग गर्ने अन्य सम्पूर्ण कर्मचारीहरू पनि संरक्षणकर्ताका रूपमा मानिन्छन् ।

विशेष गरी नेपाल सम्बन्धी सङ्ग्रह शाखा (Nepal Collection) जहाँ नेपालबाट प्रकाशन हुने नेपाली तथा अङ्ग्रेजी र विदेशबाट प्रकाशन हुने नेपालको बारेमा लेखिएका पुस्तक तथा शोधपत्रहरू राखिन्छन् ती नेपालीभाषा र साहित्यको संरक्षणमा सङ्ग्रह स्थल नै

मानिन्छ । साथै पत्रिका शाखाबाट पाठकहरूले नेपाली भाषा र साहित्य सम्बन्धी प्रकाशन भएका पत्रपत्रिका तथा त्यसभित्र छापिएका भाषा तथा साहित्य सम्बन्धी लेखले नेपाली भाषा र साहित्यका पाठकहरूले निकै नै सेवा उपभोग गर्न सकेको पाइन्छ । भाषा तथा साहित्यप्रेमी पाठकहरूको लागि विषय सूचीको फोटोकपी पनि राखिएको छ । (जसले पाठकहरूलाई आफूलाई चाहिएको सामग्री तुरुन्तै फेला पार्न सकिन्छ) जसले गर्दा पाठकको समय बचत हुनका साथै अध्ययनमा हौसला थपिएको पाइन्छ ।^३

नेपालकै ठूलो पुस्तकालय भएको र विद्यार्थी, शिक्षक, पाठक तथा अनुसन्धानकर्ताहरूलाई निकै सुविधा पुग्ने गरी नेपाली भाषा र साहित्यको संरक्षणमा ठूलै योगदान गरेता पनि यसको अवस्था र महत्वको बारेमा एक-दुई अखबारहरूमा समाचार छापिनुबाहेक यससम्बन्धी खोज अनुसन्धान गरी कसैले विस्तृत रूपमा केही लेखेको पाइँदैन । त्यसैले यसका बारेमा पूर्वकार्यहरू त्यति भेटिँदैनन् । यस संस्थाले विभिन्न समस्याका विचमा समय समयमा संरक्षण र संवर्द्धनमा विभिन्न उपायहरू अबलम्बन गरी बढी भन्दा बढी सेवा प्रदान गर्दै आइरहेको छ । तत्कालीन समयमा पुस्तकालय स्थापना गरे पनि सञ्चालन गर्न निकै कठिनाई सामना गर्दै केन्द्रीय पुस्तकालय यस अवस्थासम्म ल्याइपुऱ्याउन तत्कालीन पुस्तकालय प्रमुख शान्ति श्रेष्ठको लामो सेवा प्राप्त रह्यो ।

यति ठूलो शिक्षण संस्था भाषा र साहित्यको सङ्ग्रहालयको रूपमा परिचित तथा देशकै केन्द्रीय पुस्तकालयको रूपमा परिचित यस पुस्तकालयका बारेमा त्यति पूर्वकार्य नपाइए तापनि केही साहित्यिक पत्रिका तथा अखबारहरूमा छापिएका लेख तथा समाचारमा विभिन्न लेखक तथा पत्रकारहरूद्वारा भएका उपलब्ध चर्चाहरूलाई यथासम्भव प्रस्तुत गर्ने कोसिस गरिन्छ ।

‘रत्नश्री’ वर्ष ५ अङ्क १ मा केन्द्रीय पुस्तकालयको बारेमा पुस्तकालय प्रमुख शान्ति श्रेष्ठले ‘नेपाली पुस्तक पुस्तिका सङ्कलन कार्य’ नाम शीर्षकमा लेख्नु भएको छ -‘प्राय सबै पुस्तकालयले एकै किसिमको कार्य गर्छ, तापनि सबैको आफ्नै किसिमको एक मुख्य ध्येय पनि हुन्छ, जुन अर्कोसँग मेल खान पनि सक्छ र नखान पनि । हाम्रो पुस्तकालयले पनि एक

^३ पुस्तकालयको पत्रिका शाखाबाट प्राप्त जानकारी

आफ्नो किसिमको ध्येय छ; त्यो हो नेपाल सम्बन्धी पुस्तक, पुस्तिका र नेपाली भाषामा लेखिएका पुस्तिका जति सक्थो उति सङ्कलन गर्ने । किन भने हामी नेपाली हौं । हाम्रो राष्ट्रभाषा नेपाली । यो पुस्तकालय नेपाल र नेपाली लगागत विदेशीको एक मात्र विश्वविद्यालयको पुस्तकालय हो । तसर्थ राष्ट्रभाषामा लिखित पुस्तक पुस्तिका र राष्ट्र सम्बन्धी पुस्तक पुस्तिका यहाँ रहनु नितान्त आवश्यक छ ।^४

नेपालको सबभन्दा ठूलो पुस्तकालयका रूपमा चिनिएको यस पुस्तकालयलाई 'नेपालमा सार्वजनिक पुस्तकालय' शीर्षक लेखभिन्नको उपशीर्षकमा 'नेपालमा प्रमुख पुस्तकालय' नाम दिएर लेखिएको उक्त पुस्तकालयहरूमा :

१. भारती भवन पुस्तकालय
२. राष्ट्रिय अभिलेखालय
३. नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय
४. केशर पुस्तकालय
५. मदन पुरस्कार पुस्तकालय
६. शान्ति निकेतन पुस्तकालय
७. डिल्लीरमण कल्याणी रेग्मी पुस्तकालय

केन्द्रीय पुस्तकालयमा भएको माइक्रोफिल्म मेशिन र यसको उपयोगिताको बारेमा नेपाल साप्ताहिकमा देवेन्द्र भट्टराईले लेखेका छन् : 'पुस्तक चोरी प्रकोप र दुर्लभ ऐतिहासिक मूल्यका कृति लोप हुन थालेपछि पुस्तकालयले केही दुर्लभ सामग्री माइक्रोफिल्ममा उतार्ने काम पनि सुरु गरेको छ । वि.सं. २०६१ वैशाखदेखि सुरु भएको यो योजनामा ७० लाख पेज माइक्रोफिल्म गर्ने लक्ष्य छ । जापान सरकारले दिएको २ करोड २२ लाख रूपैयाँ बराबरको माइक्रोफिल्मड र व्याण्डिङ्ग मेशिनका भरमा ऐतिहासिक महत्त्वका दस्तावेज, प्रतिवेदन, थेसिस आदि सङ्ग्रह गर्न थालिएको छ । यस्तै त्रि.वि. पुस्तकालयमा संसारका करिब २५००० अनुसन्धान जर्नलहरू अनलाइनको माध्यमबाट सामग्री लिन सकिने व्यवस्था गरिएको छ ।^५

^४ सुश्री शान्ति श्रेष्ठ : 'त्रिभुवन विश्वविद्यालय पुस्तकालय' : रत्नश्री : वर्ष ५ अङ्क १, २०२४, पृष्ठ ६५-६६

^५ देवेन्द्र भट्टराई, 'विश्वविद्यालयका विद्वान चोरहरू,' नेपाल सा. वर्ष ४, अङ्क २६, २०६१ जेष्ठ पृष्ठ : ४७ ।

यो पुस्तकालय नेपालकै ठूलो पुस्तकालय भए पनि कुनै बेला कुनै विद्यार्थी वा पाठकले खोजेको पुस्तक तत्कालै पाउन नसक्ने गुनासाहरू पनि नसुनिने होइनन् । यसै सन्दर्भमा **साप्ताहिक नेपाली आवाज** मा सुशील पन्त लेख्छन् : 'नेपालको पुस्तकालयमध्ये प्रमुख मानिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयमा सम्बन्धित विषयका पुस्तकहरूको अभाव विद्यार्थीहरूले महसुस गरेका छन् । यसले गर्दा विद्यार्थीलाई आर्थिक भार व्यहोर्नु परेको छ । त्रि.वि. क्याम्पस कीर्तिपुरमा हाल अध्ययन अध्यापन कार्यमा संलग्न विद्यार्थी तथा शिक्षकहरूले पनि पुस्तकालय समस्या प्रति आफ्नो गुनासो पोखेका छन्' ।^६

पुस्तकको अभाव तथा लगेका पुस्तक फिर्ता नगरेको सम्बन्धमा पुस्तकालय प्रमुख कृष्णमणि भण्डारीले तरुण साप्ताहिकलाई प्रतिक्रिया दिदै भन्नुहुन्छ- लाइब्रेरीबाट किताबहरू हराउने र च्यातिनेतर्फ ध्यानाकर्षण गराउँदा भण्डारीले विद्यार्थीको नैतिकता माथि खरो आलोचना गर्नुभयो । स्नातकोत्तर तहको नैतिकता कस्तो छ ? यहाँका विद्यार्थीहरू तर्साउन र थर्काउन बाहेक केही जान्दैनन् भन्दै उहाँले यस्ता व्यक्तिहरूले कसरी देश चलाउने होलान् ?" भन्नुभयो ।^७

यति ठूलो सङ्ग्रह स्थल भए तापनि यसलाई संरक्षण र सहयोग गर्न हाम्रै देशका उच्चतहका नेता तथा मन्त्रीहरू त्यति सहज देखिदैनन् । उनीहरूले नै पुस्तकालयबाट पुस्तकहरू नबुझाएको तितो यथार्थ पुस्तकालयसँग छ । यसै सन्दर्भमा **राजधानी** दैनिकमा टड्क पन्त लेख्छन् "केन्द्रीय पुस्तकालयले अहिले करिब आठहजार पुस्तकहरू फिर्ता लिन बाँकी रहेको जनाएको छ । पुस्तक नबुझाउनेहरूमा वर्तमान मन्त्रीमण्डलका अर्थमन्त्री एवं सरकार माओवादी बार्ताटोलीका संयोजक डा. प्रकाशचन्द्र लोहनीले १९७० का मितिमा ३३३-९१ नम्बरको कार्डबाट एसियामा जलस्रोत विकाससम्बन्धी क्षेत्रीय सम्मेलन र एसियामा जलस्रोत कानून नामक पुस्तकहरू लगी अभिसम्म बुझाउनु भएको छैन ।"^८

१.७ प्राक्कल्पना

^६ सुशील पन्त, 'त्रि.वि. पुस्तकालय पुस्तक न मिल्छन् न पढ्ने वातावरण नै छ', सा. नेपाली आवाज, वर्ष ५ अङ्क ३४, २०४४ भदौ २६, पृष्ठ ६

^७ प्रेम सिग्देल, 'केन्द्रीय पुस्तकालय : पुस्तकको अभाव' तरुण सा., वर्ष ८ अङ्क ७, २०६१ जेष्ठ १८ ।

^८ टड्क पन्त, 'पुस्तक नबुझाउनेमा मन्त्री देखि कलाकार सम्म', राजधानी दैनिक, वर्ष ३, अङ्क ८१, भदौ ७, २०६० ।

यस शोधकार्यको महत्त्व लाई ध्यानमा राखी माथि समस्या कथनमा दिइएका विभिन्न समस्या र उद्देश्यमा दिइएका विभिन्न बुँदाहरूलाई अवलम्बन गरी यो शोधकार्यलाई समापन गरिनेछ । जसअनुसार केन्द्रीय पुस्तकालयमा देखिएका विभिन्न समस्या र आवश्यक समाधानको बारेमा विभिन्न यस पुस्तकालयसँग सम्बन्धित व्यक्तिहरूसँग प्रत्यक्ष भेटी विभिन्न समस्या र समाधानका बारेमा विभिन्न उपाय निकाल्न यो शोधपत्रले केही सहयोग गर्नेछ । जसले पुस्तकालयका भावी योजनाको बारेमा पनि अवगत गराउने छ ।

१.८ शोधकार्यको औचित्य

नेपाली भाषा र साहित्यको संरक्षणका साथसाथै अन्य भाषा सहितका विश्वका विभिन्न मुलुकका लेखकहरूद्वारा लेखिएका पुस्तक, पत्रिका तथा जर्नलहरूको सङ्ग्रह स्थल पनि यही पुस्तकालय हो । जसले गर्दा नेपाली भाषा र साहित्य सम्बन्धी खोज अनुसन्धान गर्ने पाठक तथा विद्यार्थीहरूको लागि यहाँका सामग्रीले नै कतिपय समस्या समाधान गर्न मद्दत पुग्दछ । यसरी संरक्षण कार्यमा वि.सं. २०१६ सालमा स्थापना भए पश्चात् नै लागि परेको छ ।^९ यसरी विभिन्न क्षेत्र र भाषाका पाठक तथा विद्यार्थीहरूलाई आफ्नो सङ्कलित सामग्रीको सेवा दिनानुदिन दिइरहेको छ, तापनि यसको गरिमामय तथा महत्त्वपूर्ण कार्य प्रति उचित मूल्याङ्कन कतै पनि हुन सकेको छैन । यस संस्थाको गौरवमय कार्य झल्काउने कुनै कार्य हालसम्म नभएकोले केन्द्रीय पुस्तकालय र यसले नेपाली भाषा र साहित्यको संरक्षणमा खेलेको भूमिका प्रति अध्ययन हुनु जरूरी छ । यस शोधपत्रको अध्ययनबाट यस पुस्तकालयबारे जान्न चाहने जिज्ञासुका लागि महत्त्वपूर्ण सामग्री हुने र शोध अनुसन्धान परम्परामा थप योगदान पुग्ने हुँदा प्रस्तुत शोधकार्य आफैमा औचित्यपूर्ण छ ।

१.९ शोधकार्यको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक **नेपाली भाषा र साहित्यको संरक्षणमा केन्द्रीय पुस्तकालयको योदान** रहेकोले यस शोधपत्रमा उक्त पुस्तकालयले हालसम्म नेपाली भाषा साहित्यका पुस्तक तथा पत्रिकाहरूको सङ्कलन र संरक्षणमा पुऱ्याएको योगदानका साथै नेपाली भाषामा लेखिएका महत्त्वपूर्ण पुस्तक तथा पत्रिकाहरूको नाम पनि समावेश गर्न प्रयत्न गरिएको छ ।

^९ पुस्तकालय प्रमुख कृष्णमणि भण्डारीवाट प्राप्त मौखिक जानकारी अनुसार ।

यस कार्यका निम्ति केन्द्रीय पुस्तकालयले नेपाली भाषा र साहित्यको संरक्षणका लागि गरेका कार्यहरूको प्राप्त तथ्याङ्कलाई र नेपाली भाषामा लेखिएका नाटक एकाङ्कीका पुस्तकहरूको सूची अभिलेख तयार गर्ने क्रमलाई अध्ययनको सीमा बनाएको छ ।

१.१० सामग्री सङ्कलन तथा विधि

यस शोधकार्य पूरा गर्न पुस्तकालय विधि प्रयोग गरिएको छ । जसको लागि सामग्री सङ्कलनका निम्ति त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयलाई मुख्य स्थान मानिएको छ र त्यही अनुसार सामग्री सङ्कलन गरिनेछ । यसका साथ साथै यस पुस्तकालयसँग सम्बन्धित वर्तमान तथा भूतपूर्व कर्मचारी, विद्यार्थी, प्राध्यापक तथा लेखकहरूसँग पनि आवश्यक मात्रामा छलफल गरी केन्द्रीय पुस्तकालयले प्रकाशन गर्ने वार्षिक प्रतिवेदनलाई पनि हेरी यसलाई सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । यिनै सामग्रीलाई वर्णनात्मक विधिद्वारा प्राप्त सामग्रीलाई व्यवस्थापन गरी शोधकार्यलाई निष्कर्ष सम्म पुऱ्याई यो शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

१.११ शोधपत्रको रूपरेखा

पहिलो परिच्छेद	:	शोध परिचय
दोस्रो परिच्छेद	:	नेपालमा पुस्तकालयको विकासक्रम
तेस्रो परिच्छेद	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयको परिचय, विकासक्रम र पुस्तकालयमा भएका पुराना मानिएका नेपाली पत्रपत्रिकाहरूको नामावली
चौथो परिच्छेद	:	नाट्यकृतिको सङ्कलन, संरक्षण र नेपाली साहित्यका विभिन्न विधामध्ये नेपाली नाटक विधाका पुस्तकहरूको नामावली
पाँचौं परिच्छेद	:	उपसंहार तथा निष्कर्ष

दोस्रो परिच्छेद

नेपालमा पुस्तकालयको विकासक्रम

२.१ आदिकाल

आजको समाज विज्ञान र प्रविधिको एक पूर्ण विकसित युगमा परिणत भइसकेकोले यस वखत समाज प्रत्येक पलपलमा नयाँ नयाँ प्रविधि सिक्ने काम गरिरहेको छ । यस परिप्रेक्षमा पुस्तकालयको कार्यक्षेत्र, सेवा र लक्ष्य के कसरी साधारण असाधारण बन्दै आएको छ । समाजको निम्ति यो कति उपयोगी र आवश्यक बनेको छ ? पुस्तकालयको शुरूआत कहिले देखि भयो ? जस्ता कुराहरू सरसर्ती हेर्नु प्रासङ्गिक हुन आउँछ ।

वास्तवमा भन्ने हो भने पुस्तकालय र समाज सँगसँगै जन्मिएको हो ।^{१०} त्यस बेला कुन चीजको नामाकरण के र कसरी गर्ने, कुन उपयुक्त हुन्छ भन्ने विषयमा नै अज्ञानता थियो । त्यसकारण पुस्तकालय भन्ने त त्यसबेला आवश्यक पनि थिएन तापनि आदिकालदेखिनै एउटालाई थाहा भएका ज्ञानका कुराहरू मनिस आपसमा र पछि गएर एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा फिजाउँथे । नेपालमा पनि पृथ्वीनारायण शाहको दिव्योपदेश 'बूढा मरे भाषा सरे' भन्ने अभिव्यक्तिले यसलाई प्रष्ट गर्दछ ।^{११}

कुनै पनि किसिमका ज्ञान र सूचनाहरूको आदानप्रदान हुनु आजको वैज्ञानिक समाजले दिएको परिभाषा अनुसार **पुस्तकालयको सूचना सेवा** भित्र पर्न आउँछ । प्राचीन समयमा नजानेर भए पनि पुस्तकालयको कार्य क्षेत्रले समाजलाई असर पारेको थियो भन्ने कुरा आदिकालीन समाजको निम्न विवरणले पुष्टि गर्दछ ।^{१२}

मावन विकासको सुरुदेखि नै समाजमा विभिन्न किसिमका मानिसहरू बस्ने गर्दथे । जुन समाजमा कोही अति चलाख, जान्ने बुझ्ने मानिस पनि थिए । पुस्तकालयको सुरुआत गर्ने श्रेय पनि आज हामी यिनीहरूलाई नै दिन सक्छौं । त्यति बेलाको पुस्तकालयलाई वर्गीकरण

^{१०} मुरारिविनोद पोखेल, पुस्तकालय र नेपाल, सेन्टर फर लाइब्रेरी कन्सल्टेन्सी, २०४०, पृष्ठ ३

^{११} पूर्ववत्

^{१२} पूर्ववत्

गर्ने हो भने दुई प्रकारका पाउन सकिन्छ। ती हुन् - पुरोहित्याइँ सामग्रीका ठालु खानदानका पुस्तकालय र मनोरञ्जनात्मक सामग्रीका पुस्तकालय।^{१३}

आदिकालमा सर्वसाधारणलाई गास र बासको बढी भोक थियो भने ज्ञानको भोक केहीमा मात्र सिमित थियो। त्यसैले उनीहरू आफ्नो बुद्धि अन्य कुराहरूमा विस्तारै खियाउन थाले र त्यस बेला पुस्तकालयको ज्ञान आर्जन गर्नेमा तिनै ठालूहरू, उनका परिवार, पुरोहित र भाइभारदारहरू मात्रै भए। ज्ञान यहीं नै मात्र सीमित रह्यो विस्तार हुन पाएन।

ढुङ्गामा केरकार गर्नु, ढुङ्गाका दैनिक प्रयोगमा आउने विभिन्न सरसमान बनाउनु, लडाइँका हातहतियार आदि बनाउनु आदि कार्यमा पनि मानिसले आफ्नो विकासक्रमलाई बढाएको थियो। यस्ता विभिन्न कामको लागि बनेका ढुङ्गाका आकृतिले पनि पुस्तकालयको सामग्रीको स्थान लिएको हामीले पाएका छौं भन्ने मत पाखेलले प्रकट गरेका छन्।^{१४}

यसरी हामी के भन्न सक्छौं भने आदिकालको पुस्तकालय र समाजको सम्बन्धलाई हेर्दा पुस्तकालयको शुरुआत भने छँदै थियो। समाजमा यसका सामग्री जुट्न थालेकै थिए, स्पष्टै नजाने पनि समाजका केही वर्गले यसको उपयोगिता पाएकै थिए। तर अधिकांशलाई भने उनका सिधासाधापन, बेफुर्सती तथा अधिकारबाट वञ्चित गरिएको समेत हुँदा पुस्तकालयले सेवा प्रदान गर्न सकेन। तापनि समाजको विकासमा सानै समूहलाई भए पनि पुस्तकालयले अवसरयुक्त सेवा प्रदान गरेर अग्रणी भूमिका क्रमागत रूपमा खेल्दै आएको रहेछ भन्ने कुरा एकीन हुन आउँछ।^{१५}

२.२ किराँतकाल

नेपालको इतिहासमा प्रारम्भिक काल मानिने यस समयमा पर्याप्त सामग्रीहरूको अभावमा सिङ्गो इतिहास भने तयार भएको पाइँदैन। यसैले पुस्तकालयका बारेमा पनि प्रमाणिक सामग्री फेला पर्न सकेका छैनन् र यो स्वभाविक पनि हो। पढेलेखेका मानिसहरू निकै कम भएको यसकालमा उनीहरूका लागि पाठ्यसामग्रीहरू हातले खबटामा, पातमा लेखेर तयार गरिन्थ्यो। जुन व्यक्तिहरू पढ्न इच्छुक हुन्थे तिनै सामग्रीहरू पढ्थे र आफ्नो

^{१३} पूर्ववत्

^{१४} पूर्ववत्

^{१५} पूर्ववत्

पाठ्यसामग्रीहरू जतनसाथ राख्ने र कोही उक्त सामग्री आफूले टिपोट गरी सार्न आएमा सार्न दिन्थे । त्यसैले तत्कालीन समयमा व्यवस्थित किसिमका निजी शैक्षिक विशेष वा सार्वजनिक पुस्तकालय रहने संभावना नै देखिंदैन ।^{१६}

२.३ लिच्छविकाल

शिक्षाको राम्रो विकास भएको यस युगलाई नेपालको इतिहासमा स्वर्णयुगका रूपमा चिनिन्छ । लिच्छवीकालमा शिक्षा, संस्कृति, कला र विकासको कुरा गर्दा लिच्छवि युगलाई अघि सार्ने गरिन्छ । अरु भाषा भन्दा संस्कृत भाषाको बढ्दो प्रभाव परेको त्यस समयमा पढेलेखेका मानिसहरू थिए । छापिएका पुस्तकहरूको अभावै थियो । छिमेकी मुलुक भारतबाट भ्रिकाएर पढेलेखेका मानिसहरूले फोटोकपी गरेर पुस्तक पढ्थे र पढाउने चलन थियो । विश्वमा प्रेसको सङ्ख्या न्यून भएको समयमा नेपालमा प्रेस आउने कुरै भएन । चाँगुनारायणको अभिलेख र अन्य संस्कृत भाषामै लेखिएका अभिलेखहरू पढ्दा त्यस बखत संस्कृत भाषाको स्थिति बलियो रहेको देखिन्छ । त्यस समयमा सार्वजनिक पुस्तकालयको स्थापना भएको पाइँदैन तापनि विद्वान्हरूका घरमा निजी पुस्तकालयहरू थिए । उनीहरू हस्तलिखित ग्रन्थहरू सङ्ग्रह गर्थे । आजको जस्तो वैज्ञानिक बाइन्डिङ्ग गरी पुस्तकहरूको सुरक्षा गर्ने चलन थिएन । मृगको छाला हाली त्यसको छेउछाउमा हातले सिलाएर पत्रवाला पुस्तकको अघिल्लो र पछिल्लो भाग सिलाएर पत्रवाला पुस्तकको कपडाको बासले बेरेर पुस्तकको सुरक्षा गरिन्थ्यो जुन आजको वैज्ञानिक बाइन्डिङ्ग भन्दा कमजोर थिएन । हस्तलिखित ग्रन्थहरू मात्रै हुनाले पुस्तकको सङ्ख्या पनि न्यून नै थियो र सार्वजनिक पुस्तकालयहरू नभए पनि निजी पुस्तकालयहरू मात्र थिए ।^{१७}

२.४ मल्लकाल

यस समयमा संस्कृत, मैथिली र नेवारी भाषामा थुप्रै पुस्तकहरू लेखिएका थिए । राजाहरू समेत कवि/लेखक थिए भन्ने तथ्य पाइने यस समयमा मुद्रित पुस्तकहरूको इतिहास जङ्गबहादुरको पालामा आएर मात्र सुरु भएको हो । हस्तलिखित ग्रन्थहरूको सङ्ग्रहका

^{१६} भूपहरि पौडेल, 'नेपालका प्रमुख पुस्तकालयहरूको संक्षिप्त रेखाङ्कन', हाम्रो पुरुषार्थ, वर्ष २६ अङ्क १, २०५५, पृष्ठ ३३ ।

^{१७} पूर्ववत् ।

साथसाथै कोही कसैले भारतबाट समेत ल्याएर अध्ययन अध्यापन गर्दथे । व्यक्तिगत सङ्ग्रहमा थुप्रै पुस्तकहरू थिए तापनि सार्वजनिक पुस्तकालयको चेतना भने फैलिएको थिएन । अचेल पाइने हस्तलिखित कैयौं पुस्तकहरू अशुद्ध पाइने प्रमुख कारण पनि सिकारु भएको कारणले नै हो । यस समयमा पनि सार्वजनिक पुस्तकालयहरू राज्यका तर्फबाट स्थापना भएका थिएनन् ।^{१८}

२.५ मध्ययुग/मध्यकाल

यस युगमा समाज कृषि व्यवसायबाट मात्र बदलिएर औद्योगिक क्षेत्रमा अघि बढिसकेको थियो भने पुस्तकालय पनि विकसित भएर प्राचीन हस्तलिपिका अतिरिक्त किताबको सङ्कलन गर्ने रूपमा र यसको प्रयोग पनि समाजको ठूलो वर्गले गर्न थाल्नाले समाजमा यसको महत्त्वको बारेमा निकै प्रभाव पर्न थालिसकेको थियो ।^{१९}

त्यसबखतको समाजले सफलता हासिल गरेका प्रमुख प्रभावहरूमा चीनले सर्वप्रथम कागज र मसीको आविष्कार गर्‍यो भने जर्मनीले छापाखानाको । यसरी कागज, मसी र छापाखाना एक अर्काका पूरक हुन पुगे । अब कुनै पनि सूचना एक मानिसबाट अर्कामा सर्नुको सट्टा थुप्रै किताबले एकै चोटि कैयौंलाई सेवा पुऱ्याउन सक्‍यो ।

यी आविष्कारले गर्दा मानिसले आ-आफ्नो क्षेत्रको उपलब्धि र हुन सक्ने सम्भावना बारेको सूचना सङ्कलन गरेर सिक्न सक्ने भए । निम्न वा साधारण वर्गका मानिसहरूले यो क्रान्तिको पछि कसको के अधिकार छ ? यसलाई कसले कसरी हत्याएको हो ? अब हुनुपर्ने के हो ? हामी कसरी अन्धकारमा रहेछौं ? आदिको ज्ञान हासिल गर्‍यो र मानव अधिकारको लागि समाजलाई थिचिरहेको वर्गसँग पुनः क्रान्ति सुरू गर्‍यो । यस बखत प्रत्येक जसो मानिसले आफू र आफ्नो शक्तिलाई चिन्न र नाप्न सक्ने भइसकेको ले नै यो क्रान्तिले अधिकारको स्वतन्त्रता प्रदान गर्‍यो ।^{२०}

क्रमशः एक पछि अर्को समस्यालाई औल्याउन पुस्तकालयले समाजमा अभूत बल थप्दै गयो । जसको फलस्वरूप समाजमा हुनु पर्ने राजनैतिक चेतना र परिवर्तन आफ्नो हुनु पर्ने

^{१८} पूर्ववत्, पृ. ३४ ।

^{१९} मुरारि विनोद पोखेल : पुस्तकालय र नेपाल, सेन्टर फर लाएब्रेरी कन्सल्टेन्सी, पृ. ७ ।

^{२०} पूर्ववत्

उच्च सामाजिक अवस्था, मानिसको विकासको लागि आवश्यक आर्थिक समस्या आदिको निराकरण गर्न आवश्यक परिवर्तनका लागि समाजले पुनः क्रान्ति गर्‍यो । धर्ममा भएको वाध्यता र लादिएको अन्धविश्वासको कट्टर विश्वास समाजले मन पराएन र मान्छेले स्वेच्छिक निर्णयमा बाँच्न पाउनु पर्ने कुरामा अडान लिई आवश्यक सुधारको लागि चाहिने अधिकार अन्वेषण गर्‍यो ।^{२१}

२.६ आधुनिक युग

जसरी प्राचीन र मध्यकालमा पुस्तकालय र समाज एक अर्कामा मिश्रित रहेर घुलमिल हुँदै आए त्यसै गरी उन्नाइसौं र आजको बीसौं शताब्दीमा पनि पुस्तकालय र समाज भन्भन् एक अर्कामा आश्रित हुँदै आएर एक अर्काका विकासमा पूरक भइरहने सुदृढ सम्बन्ध राख्दै विकसित भइरहेका छन् ।^{२२}

२.७ राणाकाल

श्री ३ जङ्गबहादुर राणाले राजकाजको अधिकार लिएपछि १०४ वर्षसम्म नेपाली जनताहरू अँध्यारोमा बस्न बाध्य भए । यस समयमा सारा संसारमा आधुनिक शिक्षा प्रणालीको व्यापक प्रचार प्रसार आरम्भ भयो । १९ औं शताब्दीको अन्त्यतिर सारा संसारमा पुस्तकालयको महत्त्वलाई लिएर आन्दोलन नै थालियो । फलस्वरूप विभिन्न देशमा शैक्षिक पुस्तकालय, जन पुस्तकालय, राष्ट्रिय पुस्तकालयहरू खोलिए, कानून बन्यो । पुस्तकालय सङ्घको स्थापना भयो भने नेपालमा पुस्तक पढ्नु, पुस्तकालय खोल्नु अपराध मानिन्थ्यो तापनि विश्वमा चलेको लहर नेपालमा पनि चल्यो । भारतलगायत आदि देशबाट पढेर आएका युवकहरूले स्कूल, पुस्तकालय खोल्ने अग्रसरता देखाए ।^{२३}

श्री ३ जङ्गबहादुर राणाको पालामा लेखापढी गर्ने कोठालाई 'जैसीकोठा' भन्ने चलन थियो । वि.सं. १९०४ मा थापाथाली दरबारको सोही कोठामा वसन्तपुर दरबारमा सङ्कलित सम्पूर्ण पाण्डुलिपिहरू सारिए । यी पाण्डुलिपिलाई सुरक्षितसाथ राख्न जङ्गबहादुरले एक अड्डा

^{२१} पूर्ववत्

^{२२} पूर्ववत्

^{२३} भोला श्रेष्ठ, 'नेपालमा पुस्तकालयको विकास' **BASIC LIBRARIANSHIP TRAINING**, जेष्ठ-असार २०६३, आयोजक : केन्द्रीय पुस्तकालय ।

खडा गरे जसको नाम 'मुन्सीखाना' रह्यो । बैंकको चलनचल्ती हुनु अगाडि नेपालमा रुपियाँ सुनचाँदी रहने सरकारी ढुकुटीको काम पनि यही मुन्सीखानाले गर्दथ्यो ।^{२४}

श्री ३ वीरशमशेरका पालामा दुनियाँदारलाई शिक्षा प्रदान गर्ने हेतुले निर्माण भएको दरबार स्कूलको बुइगलमा थापाथालीस्थित मुन्सिखानामा राखिएका सबै सामग्रीहरू ओसारिए । ओसारपसार गर्ने सन्दर्भमा कतिपय सामग्रीहरू हराउने, च्यातिने र नष्ट हुने काम हुनु स्वभाविकै थियो । यसको डरले गर्दा र पुस्तकहरू भुइँमा राख्दा सडेर जाने डरले विद्याप्रेमीहरूले पुस्तक जतनको लागि श्री ३ वीरशमशेरलाई विन्ति पत्र चढाए । पुस्तकको सम्बर्द्धन र संरक्षणका लागि चाहिने भवनको निर्माण गर्न र आवश्यक सरसमानको आदेशबाट पुस्तकालयका लागि घण्टाघर पुस्तकालय भवनको निर्माण भयो । वि.सं. १९५७ मा दरबार स्कूलबाट उक्त भवनमा सबै पाण्डुलिपिहरू ल्याएर राखियो । केही समयसम्म पुस्तकालयको नाम **घण्टाघर लाइब्रेरी** रह्यो । कलकत्ताको एसियाटिक सोसायटीको तत्त्वावधानमा आएका महामहोपाध्याय श्री हरप्रसाद शास्त्रीबाट यस पुस्तकालयको सर्वेक्षण भए पनि वि.सं. १९६२ मा घण्टाघर लाइब्रेरीको नाम बदलेर **वीर लाइब्रेरी पुस्तकखाना** भन्ने राखियो । पुस्तकालयको नाममा बनेका छापमा यी दुवै नाम अङ्कित थिए ।^{२५} श्री हरप्रसाद शास्त्रीको आगमनपछि, वीरलाइब्रेरी पुस्तकखानामा राखिएका सम्पूर्ण सामग्रीहरूको ढड्डा लगत तयार पार्ने कार्य सुरु भयो र पुस्तकहरूको नाम, ग्रन्थपत्र नाम र किसिम समेत खोली पुराना लगतसित रूजु गरी विभिन्न सूचीपत्र (क्याटलगहरू) बने । श्री ३ चन्द्रशमशेर ज.ब.रा.का पालामा आधुनिक ढड्डाबाट बनेका सबै पुस्तकहरूको तालिका प्रथम पटक बन्यो । यी सूचीपत्र बनाउन आठ जना पण्डितहरू संलग्न थिए । वि.सं. १९८६ सालमा श्री ३ चन्द्रशमशेरको देहावसानपछि, श्री ३ भीमशमशेर ज.ब.रा. ले पाण्डुलिपिहरू सङ्कलन गर्नमा चाख देखाए । उनैका पालामा वि.सं. १९८९ सालतिर सङ्कलित पुस्तकहरू संस्कृत फाँट र भोटे फाँट गरी दुई फाँटमा

^{२४} कृष्णमान मानन्धर, 'नेपालमा पुस्तकालयको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि' **हाम्रो पुरुषार्थ** : वर्ष २६ अङ्क १, २०५५, पृ. ७६ ।

^{२५} पूर्ववत्

विभाजन भए । यसरी फाँट विभाजन भएपछि नयाँ कर्मचारीहरू थप गरिए । आकारादिक्रमले सूचीपत्र बनाउने कामको थालनी भयो ।^{२६}

२.७.१ लाइब्रेरी पर्व (१९८७)

प्रधानमन्त्री भीमशमशेरको शासनकालमा घटेको 'लाइब्रेरी पर्व' (१९८७) नेपालको इतिहासमा उल्लेखनीय घटना हुन पुगेको छ । शिक्षाको प्रचार प्रसारको लागि ४५/४६ जना युवकहरूको सक्रियताका साथ पुस्तकालय खोल्ने अभियान चलाउँदा युवकहरूलाई राजनैतिक अभियोग लगाई पकडेर १०० रुपियाँ जरिमाना लिएर छाडियो । यी युवाहरू हुन् -

१. लक्ष्मी प्र. देवकोटा
२. जोगवीरसिंह कंसाकार
३. हरिकृष्ण श्रेष्ठ
४. धर्मराज थपलिया
५. लक्ष्मीरञ्जन जोशी
६. वैकुण्ठ प्रसाद लाकौल
७. शङ्करदेव पन्त
८. कृष्णप्रसाद कोइराला
९. कृष्णप्रसाद सत्यौडा
१०. चित्तधर तुलाधर
११. महेन्द्रविक्रम शाह
१२. साहु चन्द्रबहादुर
१३. हर्षदार तुलाधर
१४. तुलसीमेहर श्रेष्ठ
१५. सिद्धिरन्त कंसाकार
१६. धर्मवीर सिंह
१७. तिलकमणि आ.दी.

^{२६} पूर्ववत्, पृ. ७७

१८. पदमबहादुर शाह
१९. लीलाराज तुलाधर
२०. वसन्तमणि आ.दी.
२१. जितेन्द्रबहादुर (शाह)
२२. नारायण मल्ल
२३. रामचन्द्र अधिकारी
२४. खड्गबहादुर (न्यौपाने)
२५. कृष्णदेव भट्टराई
२६. प्रेमबहादुर कंसाकार
२७. सिद्धिचरण श्रेष्ठ
२८. लीलाराज जोशी
२९. मदनबहादुर
३०. भैरवप्रसाद जोशी
३१. ठाकुरनाथ
३२. राजाराम शर्मा खतिवडा
३३. टङ्कनाथ उपाध्याय
३४. केशवबहादुर क्षेत्री
३५. वासुदेव शर्मा
३६. नारायणभक्त
३७. शङ्करप्रसाद नेपाल
३८. मरिचमान (काजी)

अनेक विध्न बाधाहरूको बावजुद पनि साहसी युवकहरूले राणा सरकारको अन्त्य हुने समयसम्म धेरै पुस्तकालयहरू खोलिसकेका थिए । त्यस्ता केही पुस्तकालयहरूको सूची तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।^{२७}

^{२७} भोला श्रेष्ठ, 'नेपालमा पुस्तकालयको विकास' **BASIC LIBRARIANSHIP TRAINING** - जेठ-असार २०६३, आयोजक : केन्द्रीय पुस्तकालय ।

तालिका नं. १

पशुपतिप्रताप पुस्तकालय	तौलिहवा	१९३६ इ.सं.
धवल पुस्तकालय	पाल्पा	१९३६ इ.सं.
आदर्श पुस्तकालय	विराटनगर	१९४६ इ.सं.
प्रदीप्त पुस्तकालय	काठमाडौं	१९४६ इ.सं.
शारदा पुस्तकालय	ललितपुर	१९४७ इ.सं.
महावीर पुस्तकालय	बुटवल	१९४७ इ.सं.

माथि उल्लेखित पुस्तकालय पर्वमा मुछिएका व्यक्तिहरूको बारेमा इतिहासकारहरूमा पनि मतैक्यता देखिँदैन । इतिहासकार बालचन्द्र शर्माले जोगवीर सिंह, हरिकृष्ण श्रेष्ठ, बैकुण्ठप्रसाद लाकौल, लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, कृष्णप्रसाद खतिवडा, धर्मराज थपलिया र चित्तधर उपासकको नाम उल्लेख गरेका छन् भने भुवनलाल प्रधानले उपर्युक्त नाममा लक्ष्मीरञ्जन जोशी, कृष्णप्रसाद कोइराला र महेन्द्र विक्रम शाह थप्ने काम गरेका छन् । आवेदन पत्रमा दस्तखत गर्नेहरू भनेर पुनः चन्द्र बहादुर, हर्षदास तुलाधर, तुलसीमेहर, धर्मवीरसिंह, सिद्धिरत्न कंसाकार, तिलकमणि, बसन्तमणि आ.दी. र लीलाराज तुलाधरको नाम उल्लेख गरेका छन् । यस्तै रामजी उपाध्यायले नेपालको इतिहासमा भैरवप्रसाद जोशी, ठाकुरनाथ, राजाराम शर्मा खतिवडाका नाम उल्लेख गरेका छन् । यस्तै ग्रीष्मबहादुर देवकोटाले खड्गबहादुर न्यौपाने र लीलाराज जोशीको नाम उल्लेख गरेका छन् भने शङ्करदेव पन्त र प्रेमबहादुर कंसाकारले ले आ-आफ्नो अन्तर्वार्ताका क्रममा पुस्तकालय पर्वमा मुछिएका कुरा उल्लेख गरेका छन् । यसै गरी गोपीनाथ शर्माले **नेपालमा शिक्षाको इतिहास** मा सिद्धिचरण श्रेष्ठ र जितेन्द्रबहादुर शाहको नाम उल्लेख गरेका छन् । पुस्तकालयको बारेमा बोल्न खोज्दा धनकुटा लघारिएका शिवप्रताप थापाको नाम उल्लेख गर्नु यस सन्दर्भमा प्रासाङ्गिक ठानिन्छ ।^{२५}

२.८ शाहकाल

श्री ५ बडामहाराजधिराज पृथ्वीनारायण शाहले वि. सं. १७९९ मा गद्दी आरोहण गरेपछि टुक्रिएर रहेका राज्यहरू क्रमशः एकीकृत हुँदै गए । टुक्रे राज्यहरू एकीकृत हुने सन्दर्भमा नेपाली संस्कृतिको चिन्हस्वरूप ठाउँठाउँमा थुप्रिरेहेका प्राचीन ऐतिहासिक

^{२५} शिव रेग्मी, 'नेपालमा सार्वजनिक पुस्तकालय', मधुपर्क, वर्ष २३, अङ्क ४, पूर्णाङ्क ३४४, (२०५७ भदौ) पृ. ८ ।

सामग्रीहरूलाई पनि एउटै भण्डारमा थुपार्न मिल्ने कुराको आवश्यकता र औचित्यबोध गर्न थालियो । परिणामस्वरूप गोर्खा दरबार, काठमाडौं दरबार, भक्तपुर दरबार, पाटन दरबार र केही मठमन्दिर तथा विहारमा रहेका कतिपय पाण्डुलिपिहरू हनुमान ढोका स्थित वसन्तपुर दरबारको पूजाकोठामा सङ्कलित हुन पुगे साथै नेपाली विद्वान्हरू भारदारहरूका घरहरूमा रहेका पुस्तकहरू वसन्तपुर दरबारमा जम्मा गर्ने परम्परा पनि बस्न गयो । सार्वजनिक एवं बौद्धिक विकास हुन सकोस् भन्ने पवित्र मनसुवाले प्राचीन ग्रन्थहरूको संरक्षण र संबर्द्धनको सूत्रपात श्री ५ वडामहाराजधिराज पृथ्वीनारायण शाहको पालामा भएको हो । त्यतिखेर पुस्तकीय एकता स्थापना गर्नु नै राष्ट्रिय एकतामा महत्त्वपूर्ण टेवा दिनु मानियो ।

वि.सं. १८५९ को वर्ष नेपालको पुस्तकालयको इतिहासमा एउटा महत्त्वपूर्ण वर्ष हुन आउँछ । किनभने सम्वत् १९०१ मा बेलायतमा सर्वप्रथम सार्वजनिक पुस्तकालय विधेयक अस्तित्वमा आए भैं नेपालको पुस्तकालयको इतिहासमा पुस्तकालयको अधिनियमका रूपमा सम्वत् १८५९ मा श्री ५ गीर्वाणयुद्ध वीरविक्रम शाहबाट लालमोहर जारी भयो । नेपाली संस्कृतिको भण्डार बनेका पाण्डुलिपिहरूको संरक्षण र सुव्यवस्थाका उद्देश्यले जारी भएको यो लालमोहरले पुस्तकालयलाई देशको इतिहासमा सर्वप्रथम कानूनी मान्यता दिने काम गर्‍यो । उक्त लालमोहरमा पुस्तकको तहबिल पुस्तकालयहरूको जिम्मा राख्ने, विनाशकारी कीरा, मुसा र पानीबाट पुस्तक बचाउने, अशुद्धलाई शुद्ध गर्ने, चैत्र र बडादशैंमा बाखा काट्ने, पुस्तकको नित्य पूजा गर्ने, साँझमा बत्ती बाल्ने आदि कुराको उल्लेख हुनाका साथै एक जना पुस्तकालय अध्यक्ष र एक जना टहलुवा नियुक्ति गर्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ ।^{२९}

प्रथम पुस्तकालय अध्यक्ष केदारनाथ पण्डितलाई लिन सकिन्छ । जसको नियुक्ति श्री ५ गीर्वाणयुद्ध वीरविक्रम शाहदेवबाट भएको थियो । पुस्तकालयको विधिवत् नामकरण नभए तापनि पुस्तक चिताई तहबिलको रेखदेख गर्नु भनी लेखिएकाले पुस्तकालयकै रूप हो भनी प्रमाणित गर्न सकिन्छ ।^{३०}

^{२९} कृष्णमान मानन्धर, 'नेपालमा पुस्तकालयको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि' हाम्रो पुरुषार्थ, वर्ष २६, अङ्क १, (२०५५) पृ. ७५ ।

^{३०} पूर्ववत्, पृ. ७ ।

कालान्तरमा पुस्तकालय क्रियाकलापमा बढ्दै गएको व्यापकताप्रति श्री ५ को सरकार र भारत सरकारबीच नेपाल राष्ट्रिय अभिलेखालय भवन निर्माण गर्ने सम्बन्धमा सम्झौता भयो । सो सम्झौता अन्तर्गत वि.सं. २०२३ सालमा श्री ५ महेन्द्र वीरविक्रम शाहदेवबाट उक्त भवनको उद्घाटन भयो । भारतीय सहायता नियोगबाट वीर पुस्तकालयमा रहेका पाण्डुलिपिहरूमध्ये धेरैको माइक्रोफिल्म तयार गर्ने काम भयो । वीरलाइब्रेरीबाट सबै ग्रन्थहरू रामशाहपथमा बनेको नेपाल राष्ट्रिय अभिलेखालय भवनमा ओसारियो । ६६ वर्षको कार्यविधिपछि वीरलाइब्रेरी पुस्तकालयको नाम राष्ट्रिय अभिलेखालयभित्र विलीन भयो । पुरानो वीरलाइब्रेरी पुस्तकालयको छाप आज पनि अभिलेखालयमा सुरक्षित छ ।^{३१}

वि.सं. २०५५ सम्मको तथ्याङ्क अनुसार नेपाल राष्ट्रिय अभिलेखालयमा ३५००० भन्दा बढी प्राचीन ऐतिहासिक सामग्रीहरूमा ताडपत्र, शिलालेखका प्रतिलिपिहरू, स्वर्णपत्र, हस्तलिखित ग्रन्थ, भूर्जपत्र, ताम्रपत्र आदि ऐतिहासिक कागजात छन् । यी सबै ऐतिहासिक सामग्रीहरूको माइक्रोफिल्म प्रायः पूरा भइसकेको छ । माइक्रोफिल्म गर्ने काममा भारतका अतिरिक्त अन्य मित्र राष्ट्रहरूबाट पनि सहयोग उपलब्ध भइरहेको छ । यसमा आठहजार भन्दा बढी पाण्डुलिपिहरू सङ्कलित छन् । यस अभिलेखालय अन्तर्गत रहेका दुईवटा पुस्तकालयहरू 'केशर पुस्तकालय' र 'नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय' को स्थापना कसरी भयो भन्ने विषयको वर्णन पनि यहाँ प्रासङ्गिक छ । यी दुवै पुस्तकालयको स्थापना व्यक्तिगत प्रयत्नबाट भएको हो । यस किसिमको प्रयास गर्ने महान् पुस्तक-प्रेमीहरूका नाम यस प्रकार छन् : विद्वच्छिरोमणि पण्डित हेमराज पाण्डे र हिज हाइनेस श्री केशरशमशेर ज.ब.रा. । यीमध्ये केशरशमशेरले धन खर्च गरेर र पण्डित हेमराजले पुस्तक भिक्षा मागेर पुस्तकालय स्थापना गरेका थिए । नेपालको पुस्तकालयको इतिहासमा यी दुवै धन्य छन् जसको सत्प्रयासबाट यी ऐतिहासिक पुस्तकालयहरू स्थापना हुन सकेका छन् ।^{३२}

वि.सं. २०१६ सालमा केशरशमशेरको देहावसानपछि रानी कृष्णचन्द्रदेवी राणाबाट केशरमहलको अघिल्लो मोहडामा जम्मा भएका तीन हजार थान पुस्तकहरू सातसय

^{३१} पूर्ववत्

^{३२} पूर्ववत्

हस्तलिखित ग्रन्थहरू र त्यसमा सजाइएका सबै उपकरणहरू सर्वसाधारणको उपयोगको लागि श्री ५ को सरकारलाई हस्तान्तरण गर्ने काम भयो । यस क्रममा केशर पुस्तकालयको नामद्वारा संस्थापकको नाम सदा अमर गराउने अभिप्रायले सो भवन र पुस्तक तथा उपकरणहरू जनसेवाको निमित्त समर्पित गर्ने रानी कृष्ण चन्द्रदेवी राणाको उदारता स्मरणीय देखिन्छ।^{३३}

पण्डित हेमराज पाण्डेद्वारा स्थापित पुस्तकालयको नाम **भारती भवन** थियो । यसमा रहेका मूल्यवान् पुस्तकहरू पनि छन् । जसको सुरक्षा हुन नसक्ने देखेर श्री ५ को सरकारले तीन लाख रुपियाँ दिएर सबै पुस्तक खरिद गरी आफ्नो अधीनमा राख्यो । तीन लाखको रकमले पण्डितको सङ्कलन नाप्न सक्ने कुरा त होइन तापनि पारिश्रमिक स्वरूप संस्थापकको श्रम र मेहनतप्रति आदर जन्माएर वि.सं. २०१३ सालमा श्री ५ को सरकारले थोरै रकम भए पनि संस्थापकका परिवारलाई प्रदान गरेको थियो । भारती भवनको पुस्तक घरबाट सम्पूर्ण पुस्तक, हस्तलिखित ग्रन्थहरू सिंहदरबार पुस्तकालयमा ओसारियो । केही समयपछि नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयका नाममा हरिहर भवन लगियो । हाल पाटन पुल्चोक हरिहर भवनस्थित नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा पचहत्तर हजार भन्दा बढी पुस्तकहरूको सङ्कलन भएका छन् र केही पत्रिकाहरू पनि सङ्कलित छन्।^{३४}

यसका अतिरिक्त काठमाडौँ उपत्यकामा स्थापित अन्य पुस्तकालयहरू मध्ये **मदन पुरस्कार पुस्तकालय** पनि महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । केशरशमशेर ज.व.रा. र मोहनशमशेर ज.व.रा. दुवै भू.पू. प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेर ज.व.रा.का छोरा थिए । 'मदन पुरस्कार पुस्तकालय' मदन शमशेरको नामबाट स्थापित पुस्तकालय हो । केशर पुस्तकालयमा अङ्ग्रेजी भाषामा लेखिएका पुस्तकहरूको सङ्ख्या बढी देखिन्छ तर एउटै नेपाली भाषाको सङ्गृहीत भएको मदन पुरस्कार पुस्तकालयको आफ्नैपना र आफ्नै विशेषता छ ।

वि.सं. १९९७-९८ सालतिर कमलमणि दीक्षितले आफूले खाजा खाने पैसाबाट कटौती गरी सङ्कलन गरेर किताब खरिद गर्न थालेपछि उक्त पुस्तकालयको बीजारोपण भएको देखिन्छ । यसै क्रममा केही समयपछि यो **कमलको नेपाली सङ्ग्रह** बन्न पुग्यो अनि २०१२

^{३३} पूर्ववत् ।

^{३४} पूर्ववत् ।

सालमा रानी जगदम्बाले मदन पुरस्कार स्थापना गरेपछि यस पुस्तकालयको जन्म भएको हो । रानी जगदम्बा यस पुस्तकालयको पहिलो अध्यक्ष हुन् । उनको निधनपछि कमलमणि दीक्षितका पिता केदारमणि आ.दी. अध्यक्ष भए । २०१३ सालदेखि नै पुस्तकालय अध्यक्ष र सदस्य सचिव रहँदै आएका कमलमणि दीक्षित २०४८ सालमा आफ्ना पिताको निधनपछि सञ्चालक समितिको अध्यक्ष पदसमेत सम्हाल्दै आएका छन् । यसरी पुस्तक सङ्कलन गर्ने र आफ्नो सङ्कलनलाई जनरल श्री मदनशमशेर ज.व.रा. को स्मृतिमा मिश्रित गरिदिएर श्री कमलमणि दीक्षित सारा नेपालीहरूको माझमा प्रशंसाको पात्र बन्न पुगेका छन्।^{३५}

नेपाली भाषा साहित्यको भण्डार उकास्ने उद्देश्यले नेपाली लेखकवर्गमा प्रोत्साहन र सम्मान प्रदान गर्ने मदन पुरस्कार गुठीद्वारा **मदन पुरस्कार** प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । मदनशमशेरकी रानी जगदम्बा कुमारी देवीद्वारा गुठीको स्थापना भयो । गद्य, पद्य, दर्शन विज्ञान आदि सम्बन्धित क्षेत्रमा सर्वश्रेष्ठ ठहरिएको मौलिक कृतिलाई उक्त गुठीद्वारा हरेक वर्ष पुरस्कार प्रदान गर्ने परम्परा छ । 'मदन पुरस्कार गुठी' र 'मदन पुरस्कार पुस्तकालय' एउटै संस्था नभई छुट्टाछुट्टै उद्देश्य बोकेका तर एक आपसमा सम्बन्धित दुईवटा संस्थाहरू छन्।^{३६}

२.९ प्रजातन्त्रको उदयपूर्वका प्रमुख सार्वजनिक पुस्तकालयहरू

सार्वजनिक पुस्तकालयको आवश्यकता हुँदाहुँदै पनि राणा शासकको दुर्नियतिका कारण राणाशासन कालमा पुस्तकालयहरूले महत्त्व पाउन सकेनन् र धेरै स्थापित हुन पनि सकेनन् तापनि देशका विभिन्न ठाउँमा यस्ता उत्साही पुस्तकालयप्रेमी युवाहरू भएका कारण पुस्तकालयहरू गठन हुँदै गए । जसले परणाम के भयो भने सो परिवेशमा पनि पुस्तकालयको स्थापना गर्ने गराउने काम गरे । केही पुस्तकालयहरू सरकारी सहयोगमा पनि सञ्चालन भएका देखिन्छन् । त्यसरी स्थापित २००७ सालपूर्वका सार्वजनिक पुस्तकालयहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

२.९.१ त्रिचन्द्र पुस्तकालय (१९७२)

^{३५} पूर्ववत् ।

^{३६} कमल दीक्षित, 'सार्वजनिक पुस्तकालयहरू अहिले नेपालमा छँदैछैनको स्थितिमा पुगेको देख्दछु', **हाम्रो पुरुषार्थ**, वर्ष २६, अङ्क १, (२०५५) पृ. ११

स्वामी दामोदरानन्दले तत्कालीन राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरलाई अङ्ग्रेजी शिक्षाको अभावमा नेपालीहरूले रेलको टिकटमा समेत ठगिन परेको कुरा बुझाए । वि.सं. १९७२ सालमा सिराहामा चन्द्र मिडिल स्कूलको नाममा एउटा अङ्ग्रेजी स्कूलको स्थापना गरे । त्यसै स्कूलको एउटा कोठामा स्कूलका विद्यार्थी तथा शिक्षकहरूले सञ्चालन गर्ने गरी 'त्रिचन्द्र पुस्तकालय' पनि खोले । यो पुस्तकालय प्रत्येक विद्यालय वा महाविद्यालयमा खोल्ने जस्तो पुस्तकालय नभई विद्यार्थी र सर्वसाधारण जनतालाई पनि शिक्षाको ज्ञान दिने उद्देश्यले सञ्चालन भएको थियो । त्यस पुस्तकालयमा भारतबाट प्रकाशित हुने पत्रपत्रिकाहरू, पुस्तकहरू साथै नेपाली भाषाका केही धार्मिक पुस्तकहरू पनि रहेको बुझिन्छ । तर यो पुस्तकालय २-३ वर्ष चलेपछि बन्द हुन पुग्यो ।^{३७}

२.९.२ पशुपतिप्रताप पुस्तकालय (१९९३)

वि.सं. १९९३ सालमा स्थापना भएको यस पुस्तकालय कपिलवस्तु जिल्लाको सदरमुकाम तौलिहवामा अवस्थित छ । नेपालका पुराना सार्वजनिक पुस्तकालयमध्ये एक मानिने यस पुस्तकालयको आफ्नै भवन छ । वि.सं. २०२९ सालतिरै यस पुस्तकालयमा २५ हजार जति पुस्तकहरू थिए । पुस्तकालय संस्थापकहरूमध्ये पदमबहादुर सिंह (१९६६) हुन् भने २०२९ सालमा यस पुस्तकालयमा अध्यक्ष, सचिव, र कोषाध्यक्षमा क्रमशः राघवेन्द्र प्रताप शाह, पदमबहादुर सिंह र धर्मबहादुर श्रेष्ठ रहेको अभिलेख प्राप्त छ ।^{३८}

२.९.३ आदर्श पुस्तकालय (२००३)

वि.सं. २००३ सालमा मोरङ जिल्लामा स्थापना भएको यो पुस्तकालय विराटनगरमा अवस्थित छ । कुनै बेला पुराना पुस्तकालयमा निकै सम्पन्न मानिएको यो पुस्तकालय मुन्सी दयाशङ्कर गुप्ताको अगुवाइमा ऋषिकेश कोइरालालाई अध्यक्ष बनाई केही नवयुवाहरूले समिति बनाएर घरघरबाट पुस्तक सङ्ग्रह गरी **आदर्श विद्या मन्दिर** नामक पुस्तकालयको स्थापना गरे । भाषा साहित्यको सम्बर्द्धन यस पुस्तकालयको उद्देश्य थियो । २०१२ सालतिर

^{३७} पूर्ववत् ।

^{३८} पूर्ववत् ।

यस पुस्तकालयमा ९३३६ पुस्तक रहेको र यसको सेक्रेटरी पदमा लक्ष्मीराज भक्त उल्लेख रहेको पाइन्छ।^{३९}

२.९.४ शारदा पुस्तकालय (२००३)

वि.सं. २००३ को वसन्तपञ्चमीमा ललितपुर जिल्लाको मङ्गलबजारमा खुलेको यो पुस्तकालय यस जिल्लाकै पहिलो पुस्तकालय हो । कुनै समय यसका सेक्रेटरी पदमा रुद्रलाल मुल्मीले काम गरेका थिए । हाल ललितपुर उपमहानगरपाकिलाद्वारा सञ्चालनमा आएको बुझिन्छ।^{४०}

२.९.५ प्रदीप्त पुस्तकालय

वि.सं. २००३ साल पुस १३ गते प्रेमबहादुर कंसाकार र तीर्थराज तुलाधरको सक्रियतामा काठमाडौं केलटोलको मासंगल्लीमा स्थापित प्रदीप्त पुस्तकालयको बारेमा 'उदय' मासिक वर्ष १० अङ्क ३-४ (२००३, पुस-माघ, पृ. ४६) मा 'नेपालमा सर्वप्रथम पुस्तकालय' शीर्षकको समाचार प्रकाशन गरेको छ । राणाशासन कालमा बीच-बीचमा बन्द हुँदा पुनः २००७ सालमा खुलेको यस पुस्तकालयले धेरै वर्षसम्म विभिन्न स्थानमा रहँदै सार्वजनिक सेवा पुऱ्याउँदै आएको थियो । तर हाल आएर यो पुस्तकालय बन्द भएको छ।^{४१}

२.९.६ शारदा पुस्तकालय (२००३) रौतहट जिल्लाको गौरमा २००४ सालमा स्थापित यस पुस्तकालयमा २०१३ सालतिर अध्यक्ष र सचिवमा क्रमशः : द्रोणशमशेर ज.व.रा. र विष्णुबहादुर मानन्धरको नाम उल्लेख भएको पाइन्छ ।

२.९.७ धवल पुस्तकालय, (२००४)

वि.सं. १९९३ सालमा अम्बिकाप्रसाद लाकौलले आफ्नै दलानमा स्थापना गरेको यो पुस्तकालय पछि २००४ सालमा धवल पुस्तकालयको नाममा सार्वजनिक पुस्तकालयको रूपमा पाल्पाको तानसेनमा स्थापना भयो । २००५ सालमा पुस्तकालय सञ्चालक समितिमा सभापति, मन्त्री र कोषाध्यक्ष पदमा क्रमशः : करुणप्रसाद प्रधान, डा. महेन्द्रप्रसाद प्रधान र

^{३९} पूर्ववत् पृ. ९ ।

^{४०} पूर्ववत् पृ. १० ।

^{४१} पूर्ववत् पृ. ९ ।

हरिशाङ्कर सैजु छानिएको समाचार उदय मासिक वर्ष ११ अङ्क ८-९ मा (२००५ जेठ-असार) प्रकाशित भएको छ।^{४२}

यस पुस्तकालयको चर्चा गर्दा 'पुस्तक पढ्ने दलान' को प्रसङ्ग कोट्याउनु पनि आवश्यक देखिन आउँछ। राणा शासनको कठिन परिस्थितिमा पनि माथि उल्लेखित उत्साही युवाबाहेक अयोध्यप्रसाद प्रधान, माधवप्रसाद देवकोटा र गुरुप्रसाद मैनाली (जो जागीरको सन्दर्भमा पाल्पा थिए) आदिको सक्रियतामा १९८३ सालमा पाल्पा तानसेनमा 'पुस्तक पढ्ने दलान' स्थापना भएको थियो। तर वार्षिकोत्सव मनाउने क्रममा भाषण गरेको आरोपमा सञ्चालकहरूलाई प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरले कारवाही गर्ने र पुस्तकालय तुरुन्त बन्द गराउने कडा निर्देशन त्यहाँका तत्कालीन तैनाथवाला प्रतापशमशेरलाई पठाएका थिए। त्यसपछि पुस्तकालय बन्द हुन पुग्यो। त्यसपछि २००२ सालमा विधिवत् रूपमा 'धवल पुस्तकालय' को स्थापना भयो।^{४३} सुरूमा पुस्तक पढ्ने दलान मा सङ्कलित पुस्तकहरू नै यस पुस्तकालयमा राखिएका थिए। २००५ सालमा तत्कालीन शिक्षा डाइरेक्टर मृगेन्द्रशमशेर जबराबाट पुस्तकालय सञ्चालन स्वीकृति प्राप्त भएको थियो।^{४४}

२.९.८ महावीर पुस्तकालय (२००४)

पाल्पा तानसेनमा 'धवल पुस्तकालय' स्थापना भएपछि २००४ सालमा नै बुटवल बजारमा महावीर पुस्तकालयको स्थापना भएको हो। हालसम्म पनि सुचारू रूपले सञ्चालन भइरहेको यो पुस्तकालय पुराना सार्वजनिक पुस्तकालयहरूमध्येमा पर्दछ। यस पुस्तकालयको हाल १५ कठ्ठा जग्गा सहितको एक भवन छ, जसमा अन्दाजी १० हजार थान पुस्तकहरू छन्। २००४ साल श्रावण सुदी हरिशयनी एकादशीको पावन दिनमा खुलेको यस पुस्तकालयले २०३० सालतिर जूनकिरी नामक साहित्यिक पत्रिका प्रकाशनमा ल्याएको देखिन्छ।^{४५}

२.९.९ हिमाल सार्वजनिक पुस्तकालय (२००४)

^{४२} शिव रेग्मी: पूर्ववत् पृ. ९

^{४३} वनमाली निराकार, 'धवल पुस्तकालय अतीत देखि वर्तमान सम्म' हाम्रो पुरुषार्थ वर्ष २६, अङ्क १, पृष्ठ १४०-१४१, (२०५५)

^{४४} पूर्ववत् ।

^{४५} शिव रेग्मी, 'नेपालमा सार्वजनिक पुस्तकालय', मधुपर्क, वर्ष २३, अङ्क ४, पृ. ९ (२०४७) भदौ ।

पर्सा जिल्लाको सदरमुकाम बीरगन्जमा २००७ सालमा 'हिमाल सार्वजनिक पुस्तकालय' खुलेको देखिन्छ । २०१३ सालतिर यो पुस्तकालयको अध्यक्ष र सचिव पदमा क्रमशः चन्द्रविक्रम शाह र भूपेन्द्रलाल नेपाली रहेको पाइन्छ।^{४६}

२.९.१० पदम पुस्तकालय (२००४)

तनहुँ जिल्लाको बन्दीरपुरमा २००४ सालमा पदम पुस्तकालयको स्थापना भएको थियो । यस पुस्तकालयको स्थापनाको २४ वर्षपछि, २०२७ सालमा पुस्तकालयको मुखपत्रको रूपमा मूल बाटो नामक पत्रिका प्रकाशित भएको थियो । उक्त पत्रिकामा उल्लेखित जानकारी अनुसार सो पत्रिका २०१५ सालतिरदेखि हस्तलिखित रूपमा प्रकाशनमा आउन थालेको थियो ।^{४७}

२.९.११ श्रीराम पुस्तकालय (२००५)

भोजपुर जिल्लाको सदरमुकाम भोजपुर बजारमा रहेको एक मात्र पुस्तकालय 'श्रीराम अमर सहिद पुस्तकालय' हो । २००५ सालमा स्थापित श्रीराम पुस्तकालय र २०२३ सालमा स्थापित 'अमर सहिद पुस्तकालय' पछि संयुक्तरूपमा श्रीराम अमर सहिद पुस्तकालयको नामबाट सञ्चालन भएको हो । संरक्षणको अभावले गर्दा अघि बढ्न नसकेको यो पुस्तकालय पछि केही युवाहरूको जोश र जाँगरले २०२६ सालमा पुनः सक्रिय भयो । तर त्यसबखत जीर्ण अवस्थामा रहेको भवन बाहेक यहाँ कुनै पनि सामानहरू फेला पर्न सकेनन् । २०३६ साल कार्तिक दिपावलीको दिन देउसी खेली केही रकम सङ्कलन गरेर फेरि यस पुस्तकालयको पुनरुद्धार र सञ्चालन गरियो । २०४५ सालको तथ्याङ्क अनुसार ५००० थान किताब र साधारण सदस्य सङ्ख्या ३१२ रहेको पाइन्छ।^{४८}

२.९.१२ श्री श्वेतकाली पुस्तकालय (२००७)

^{४६} पूर्ववत् ।

^{४७} पूर्ववत् ।

^{४८} राजेश प्रधान, 'भोजपुरको श्रीराम अमर शहीद पुस्तकालयको परिचय', गोरखापत्र, वर्ष ८८, अङ्क २२८, २०४५, पृष्ठ १० ।

काठमाडौं नरदेवी टोलमा 'श्री श्वेतकाली पुस्तकालय' को उद्घाटन २००७ सालमा पं. लोकानन्द भट्टबाट भएको समाचार **जागरण** साप्ताहिकको पहिलो अङ्कमा प्रकाशित छ।^{४९}

यस्तै २००७ साल अघि नै आठराईमा एउटा सार्वजनिक पुस्तकालय 'जनप्रिय पुस्तकालय' नाममा खुलेको थियो भन्ने भनाइ छ, तापनि यसबारे सही तथ्य फेला पार्न सकिएको छैन।

यस्तै २००७ सालकै सेरोफेरोमा 'जनपुस्तकालय' खुलेको देखिन्छ। जसको अध्यक्ष र सचिव पदमा २०१२ सालतिर क्रमशः गोपालमान र कृष्णलाल रहेका थिए।

यसै गरी खिलटोलमा 'बाद विवाद सङ्घ' स्थापना भएको र त्यसमा पुस्तकालयको समेत संलग्नता भएको खबर **जागरण** १:१ मा प्रकाशित छ।^{५०} यस्तै २००७ सालपूर्व स्थापना भएका अन्य केही पुस्तकालयहरूमा 'प्रेम पुस्तकालय' (२००३) नेपालगन्ज, 'विद्यामन्दिर पुस्तकालय' (२००३) बाग्लुङ, बाङ्गेमुढा काठमाडौं 'छात्र पुस्तक निकेतन' (२००४) आदि रहेका देखिन्छन्।

२.१० २००७ सालपछि देशमा स्थापना भएका सार्वजनिक पुस्तकालयहरूको संक्षिप्त परिचय

२००७ सालको क्रान्तिपछि प्रजातन्त्रको उदय भयो। ठाउँठाउँमा स्कूल कलेजहरू खोलिए। ४०-५० वटा पुस्तकहरू ठड्याएर भए पनि सार्वजनिक पुस्तकालयको नाम दिन थालियो। यस्ता पुस्तकालयहरू कति खोलिए कति बन्द भए। कतिपय यस्ता पुस्तकालयहरूले उद्देश्य अनुरूप कार्य सम्पन्न गर्न सकेको अवस्था हालसम्म पनि छैन। यी पुस्तकालयहरू विशेष रूपमा समाजसेवी कार्यकर्ताहरूले चन्दाबाट उठाएका पुस्तकहरू राखी र केही आर्थिक सहयोग जुटाई स्थापना गरेको अभिलेख पाइन्छ। तथ्याङ्क अनुसार नेपालमा सार्वजनिक पुस्तकालयहरू ७०० भन्दा बढी भएता पनि सही अर्थको सार्वजनिक पुस्तकालय पाउन गाह्रो छ।

श्री ५ को सरकारले यसतर्फ केही सोची २०६१ साल माघ महिनामा एक सार्वजनिक पुस्तकालय खोली सेवा दिन थालेको पाइन्छ, तर यस पुस्तकालयमा पनि आर्थिक समस्याले गर्दा भनेजस्तो सेवा दिन सकिरहेको छैन। यसै अनुसार पछि आएर नेपाल सरकारले प्रत्येक

^{४९} शिव रेग्मी, 'नेपालमा सार्वजनिक पुस्तकालय' मधुपर्क, वर्ष २३, अङ्क ४, भदौ २०४७, पृ. ११

^{५०} पूर्ववत्

जिल्ला सदरमुकाम र गाउँविकास समितिमा एक-एकवटा पुस्तकालय खोल्नु अनिवार्य छ, भन्ने ठानी निर्देशन पनि दिएको छ ।

२००९ साल भदौ ३० गते खिचापोखरीमा श्री रामदेव भट्टराईको सक्रियतामा 'नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय' को स्थापना भयो, जुन २०२७ सम्म चलेर बन्द हुन पुग्यो । कुनै बेला काठमाडौंको नमुना पुस्तकालयहरू मध्ये एकमा गनिने यो पुस्तकालयबाटै २०१७ सालमा **रूपरेखा** पत्रिका प्रकाशित भएको थियो । २००९ सालमै टेवहालमा 'सङ्घटा पुस्तकालय' खुल्यो र २०१४ सालमा यसको नाम 'आधुनिक पुस्तकालय' रहन गयो ।^{५१}

पाटनमा २००९ सालमा 'प्रभात पुस्तकालय' स्थापना भएको पाइन्छ । २००९ सालमा नै काठमाडौंको सिफलमा 'नवजीवन मार्ग पुस्तकालय' स्थापना भएको थियो । यसै वर्ष काठमाडौंको रक्तकालीमा 'योगेन्द्र स्मारक पुस्तकालय'को स्थापना भएको थियो । २०१० सालमा महाराजगन्जमा 'विश्ववन्धु पुस्तकालय' खुलेको पाइन्छ । वि. सं. २०११ सालमा पकनाजोल नयाँ बजारमा 'जनवाचनालय' पुस्तकालय स्थापना भएको पाइन्छ । २०१२ सालमा जावलाखेलमा 'अध्ययन गृह' पुस्तकालय खुलेको थियो । २०१२ साल असार १३ गते ठमेलमा 'नवीन विकास मण्डल पुस्तकालय'को स्थापना भएको थियो । जहाँबाट **प्रभात** र **भरना** हस्तलिखित साहित्यिक पत्रिका प्रकाशित हुन्थे । २०१६ सालमा यो पुस्तकालय 'नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय' मा गाभियो । २०१२ सालमै इखापोखरीमा 'प्रभात' पुस्तकालय खुल्यो भने २०१२ सालतिरै जयवागीश्वरीमा गोविन्द वियोगीको सभापतित्वमा नेपालमा सर्वप्रथम 'नेपाल पुस्तकालय सङ्घ' स्थापना भएको थियो । जुन सङ्घबाट पुस्तकालय प्रकाशनको रूपमा 'नव निर्माण' पत्रिका प्रकाशित हुने गरेको थियो ।

२०१५ सालमा बटुटोलमा 'ज्ञान विकास पुस्तक निकेतन' खुल्यो भने २०१६ सालमा ललितपुरको सानेपामा 'प्रगतीशील वाचनालय' खुलेको देखिन्छ । २०१५ सालमा असन भोटाहिटीमा स्थापित भएको 'विप्लवी पुस्तकालय' धेरै वर्षदेखि असन, न्हैकन्तला टोलमा सञ्चालन भइरहेकोमा पुस्तकालयको तला थप्ने कार्यले बन्द अवस्थामा थियो । टोलवासीहरूको सहयोगमा सञ्चालित यो पुस्तकालयमा अङ्ग्रेजी, हिन्दी, नेपाली, नेवारी आदि

^{५१} पूर्ववत्, पृ. १२

भाषाका पुस्तकहरू सहित समसामयिक पत्रपत्रिकाहरू पनि छन् । त्यस्तै २०१६ सालमा भक्तपुरको कटुन्जेमा 'नवचेतन' पुस्तकालय खुलेको देखिन्छ भने २०१७ सालमा लाजिम्पाटमा 'ओम पुस्तकालय' खुलेको देखिन्छ ।

उपत्यका बाहिर पनि यस किसिमका सार्वजनिक पुस्तकालयहरू धमाधम खुलेका देखिन्छन् । यसै क्रममा चिसापानी बजारमा 'भीमेश्वर पुस्तकालय', साँघुटार बजारमा 'हेम गङ्गा पुस्तकालय', भमरकोटमा 'जागृति पुस्तकालय' (२०१३), पनौतीमा 'ज्ञानविकास पुस्तकालय' (२०१४), पूर्व १ नं. मण्डनमा 'इन्द्राणी पुस्तकालय' (२०१४), ओखलढुङ्गामा 'सगरमाथा पुस्तकालय' (२००८) आदि खुलेका देखिन्छन् ।

२०१६ सालतिर पुनः पुस्तकालय सङ्घ पुनर्गठन भएर पुस्तकालय सम्बन्धी गोष्ठीहरू गर्नातिर अग्रसरता देखाएको पाइन्छ । नेपाल पुस्तकालय सङ्घको स्थापना १९५४ इ.सं. मा भए तापनि सरकारी मान्यता प्राप्त गर्न नसकेकोले त्यसै सेलाएर गयो । १९७६/१९७७ तिर पुस्तकालय विज्ञान विषयमा भारतमा पढी फर्केका पुस्तकालय व्यवसायीहरूको प्रयास अनुरूप २३ अक्टुबर १९८० मा 'नेपाल पुस्तकालय सङ्घ'ले सरकारी स्वीकृति प्राप्त गर्‍यो । हाल 'नेपाल पुस्तकालय सङ्घ'मा करिब १६५ जना साधारण सदस्यहरू छन् । यसको आफ्नै विधान छ । स्थापनाकालदेखि हालसम्म यस सङ्घले विभिन्न कार्यक्रमहरूको आयोजना गरिसकेको छ । यस सङ्घले नेपालको पुस्तकालय विकास र उन्नतिमा महत्त्वपूर्ण योगदान दिने व्यक्ति वा सङ्घ संस्थालाई सरस्वती राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय पुरस्कारले सन् १९८८ देखि सम्मान गर्दै आएको छ ।

२०१६-१७ साल सम्म निरन्तर रूपमा खुल्दै गएका पुस्तकालयहरूको सङ्ख्या करिब १२५ जति पुगेको अनुमान हुन्छ भने त्यसपछि खुलेका सार्वजनिक पुस्तकालयहरू आर्थिक सहयोग र प्रोत्साहनको अभाव तथा सरकारी नियन्त्रणबाट बन्द हुन जान थाले र प्राय बन्द भए । २०१९ सालमा संविधान र ऐनमा समेत राजनैतिक उद्देश्यले प्रेरित सङ्घ सङ्गठन खोल्न प्रतिबन्ध लगाएका कारण सार्वजनिक सङ्घ-संस्था खोल्न समेत भै-भमेला हुन थाल्यो र यस्ता सङ्घ संस्था खोल्न मानिसहरू डराउन थाले । सार्वजनिक पुस्तकालय खोल्न अघि सर्नेहरूले पनि यस्तो भै-भमेला र राजनीतिक प्रतिशोधको सामना गर्नु पर्ने भयो । त्यसकारण भमेलाबाट टाढै रहन उचित ठाने । यसरी पुस्तकालयहरूको सङ्ख्या बढ्नुको सट्टा घट्दै

गएको र हाल नेपाल भरमा रहेका सार्वजनिक पुस्तकालयहरू स्थायी आयस्रोतको अभावमा र सरकारको पुस्तकालयप्रतिको सुदृष्टिको अभावमा पनि सुचारू रूपले सञ्चालन भएका पुस्तकालयहरूको सङ्ख्या निकै कम हुँदै गएको देखिन्छ ।

२०१६ सालतिर लालदरबारमा विदेशी सहयोगद्वारा स्थापना गरिएको केन्द्रीय पुस्तकालय पनि त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुरमा लगिएपछि एउटा राष्ट्रिय स्तरको पुस्तकालय उपयुक्त र पायक पर्ने ठाउँमा खोल्नु आजको ठूलो आवश्यकता महसुस गरिएको छ ।

२.१०.१ हाल नेपालमा चर्चित रहेका केही सार्वजनिक पुस्तकालयहरूको सूची निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :^{५२}

नोट: यस शोधपत्रमा सार्वजनिक पुस्तकालयहरूको सूची समावेश गर्न आवश्यक नभएता पनि सार्वजनिक पुस्तकालयको वारेमा जानकारी राख्न चाहनेलाई केही सहयोग पुग्ने भएकोले मात्र समावेश गरिएको हो ।

१. अमृत पुस्तकालय बकुम्वहाल, ललितपुर
२. अरण्यज्योति पुस्तकालय
३. अरुणोदय सामाजिक वाचनालय, मधुवन, पर्सा
४. आदर्श सामुदायिक वाचनालय, वागीश्वरी, मधुवन, पर्सा
५. आदर्श पुस्तकालय विराटनगर, २००५
६. आदर्श पुस्तकालय अर्घा, धरमपानी, अर्घाखाँची
७. आलोक वाचनालय, चुत्रावेशी, अर्घाखाँची
८. उग्र पुस्तकालय, सातखाटोल, साँखु, काठमाडौं
९. कृषक पुस्तकालय, दुपट-७ पाटन ललितपुर
१०. किरण पुस्तकालय, तम्घास, गुल्मी
११. केशर पुस्तकालय, केशर महल, काठमाडौं

^{५२} Karki Madhusudan, The Study of Emergence and Development of Libraries Information Centres and Information Professionalism in Nepal ; an Appraisal, Unpublished Ph. D. Thesis in Library and Information Science, २००२, Page 273-281

१२. कैलाली जनपुस्तकालय, धनगढी
१३. कौशलकिशोर पुस्तकालय, महोत्तरी
१४. गण्डकी छात्र पुस्तकालय, गोर्खा
१५. गुराँस पुस्तकालय बरगाँछी, विराटनगर
१६. छायाक्षेत्र जनहित पुस्तकालय, मुगु
१७. जनआदर्श पुस्तकालय, मनता-१, महोत्तरी
१८. जनज्योति पुस्तकालय, दरवार स्ववायर, भक्तपुर
१९. जनज्योति सामूहिक वाचनालय, मधुवन, पर्सा
२०. जनमैत्री वाचनालय, ललितपुर
२१. जनता पुस्तकालय, धादिङ्बेसी, धादिङ
२२. जनप्रिय पुस्तकालय, नौटा-२, महोत्तरी
२३. जनता पुस्तकालय, ब्रम्हमपुर, महोत्तरी, २००७
२४. जनसेवा पुस्तकालय, मुक्तिक्षेत्र-६ प्रगतिनगर, नवलपरासी
२५. जम्काभेट पुस्तकालय, लालगढ, धनुषा
२६. जागृति पुस्तकालय, भँमरकोट, काभ्रेपलाञ्चोक
२७. जीन्हवी पुस्तकालय, चेपकट फुलवरिया, जनकपुर
२८. जानकी मन्दिर धार्मिक पुस्तकालय, धनुषा
२९. तरुण पुस्तकालय, दुम्सीपाटा
३०. थाक पुस्तकालय, टुकुचे, मुस्ताङ
३१. द राइजिङ क्लब एण्ड लाइब्रेरी, परकौली, महोत्तरी
३२. दशरथचन्द्र पुस्तकालय श्रीपुर, बहलौरी, कञ्चनपुर
३३. देवकोटा पुस्तकालय, विराटनगर
३४. धवल पुस्तकालय, तानसेन, पाल्पा, २००४
३५. नमुना सरकारी पुस्तकालय फिदिम, पाँचथर
३६. नवजागरण युथ क्लब पुस्तकालय ब्रह्मपुर, महोत्तरी
३७. नवस्मरण पुस्तकालय, दुवाकोट-२ भक्तपुर

३८. नरसिंह युथक्लब तथा पुस्तकालय, महोत्तरी
३९. नारायणी वाचनालय, नारायणचोक, धरान-१०, सुनसरी
४०. नारायणी पुस्तकालय, नारायणगढ चितवन
४१. नेपाल-भारत सांस्कृतिक केन्द्र पुस्तकालय, काठमाडौं
४२. नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय, पुल्चोक, ललितपुर
४३. न्यू नवजागरण युवाक्लब पुस्तकालय, गोनरपुरा, महोत्तरी
४४. पञ्चालय पुस्तकालय, अर्घा, धरमपानी, अर्घाखाँची
४५. पशुपतिप्रताप पुस्तकालय, तौलिहवा, कपिलवस्तु
४६. पोखरा पुस्तकालय, सिद्धार्थ चोक, पोखरा
४७. पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालय, महेन्द्रपुल, पोखरा
४८. बालपुस्तकालय-इत्रम-८, सुर्खेत
४९. बृहस्पति पुस्तकालय, बालकोट-२ भक्तपुर
५०. बौद्धिक विकास मण्डल लाइब्रेरी, चेनेछे टोल, भक्तपुर
५१. प्रजातान्त्रिक पुस्तकालय, अर्घा, धरमपानी, अर्घाखाँची
५२. भद्रपुर पुस्तकालय, भद्रपुर नगरपालिका-९, भापा
५३. भानु पुस्तकालय, सती-८ नारायणपुर, कैलाली
५४. भीम पुस्तकालय, दोलखा
५५. भैरवस्मृति पुस्तकालय बौद्ध, काठमाडौं
५६. भोगेन्द्र स्मारक पुस्तकालय, रक्तकाली, काठमाडौं
५७. मदन पुरस्कार पुस्तकालय, दरबारटोल, पाटनढोका, ललितपुर
५८. मरेङ पुस्तकालय, अर्घाखाँची
५९. महावीर पुस्तकालय, बुटवल, २००४
६०. महाबौद्ध पुस्तकालय, ओकुवाहाल, ललितपुर
६१. महेन्द्रज्योति पुस्तकालय जुम्ला, खलङ्गा
६२. महेन्द्र पुस्तकालय, नेपालगञ्ज
६३. महोत्तरी क्लब लाइब्रेरी, शङ्कररोड, जलेश्वर

६४. मातृभूमि पुस्तकालय, कट्टी, बीर्घा अर्चले, स्याङ्जा
६५. मित्र पुस्तकालय, महापाला, ललितपुर
६६. मोती पुस्तकालय, खानीगाउं पर्वत
६७. मोती पुस्तकालय, वाङ्ला, अर्घाखाँची
६८. मोती पुस्तकालय, फलेवास, पर्वत
६९. युवा पुस्तकालय, गोनरपुरा-६ महोत्तरी
७०. युवक पुस्तकालय, फकनाजोल, काठमाडौं
७१. रत्न पुस्तकालय, महादेवस्थान बानेश्वर, काठमाडौं
७२. रत्नश्रेष्ठ पुस्तकालय, किनाराटोल-४ बाग्लुङ
७३. राष्ट्रिय पुस्तकालय, केराबारी, मोरङ
७४. राष्ट्रिय अभिलेखालय पुस्तकालय, पुतली सडक, काठमाडौं
७५. रामजानकी सेवा समिति पुस्तकालय, राधापुर, राजापुर-१ बर्दिया
७६. लुनिभा पुस्तकालय, इनवहाल, ज्यांठाटोल, काठमाडौं
७७. विकास पुस्तकालय, भापा
७८. विद्याधारी सार्वजनिक पुस्तकालय, टक्सार-२, भोजपुर
७९. विद्यापति जनहित पुस्तकालय, दक्षिणबारीटोल, बनौली, महोत्तरी
८०. विद्या मन्दिर पुस्तकालय, बाग्लुङ
८१. विष्णुमाया पुस्तकालय, विराटनगर
८२. सहिद टङ्क पुस्तकालय, अर्घाखाँची
८३. श्रमिक वाचनालय, सान्धिखर्क, कुर अर्घाखाँची
८४. शान्ति पुस्तकालय, अर्घाखाँची
८५. श्री ५ महेन्द्र पुस्तकालय, कृष्णनगर, कपिलवस्तु
८६. श्री ५ महेन्द्र पुस्तकालय, प्युठान
८७. श्रीराम पुस्तकालय, भोजपुर, २००५
८८. श्वेतकाली पुस्तकालय, नरदेवी, काठमाडौं, २००७
८९. स्नेह पुस्तकालय, वालीफल, ललितपुर

९०. सरोज भीष्म पुस्तकालय, ब्रह्मपुरी, ललितपुर
९१. सानुकाजी महर्जन किसान पुस्तकालय, गुइटोल, ललितपुर
९२. शान्ति पुस्तकालय, ठूलोपोखरा, अर्घाखाँची
९३. सार्वजनिक पुस्तकालय, धरान सुनसरी
९४. सार्वजनिक पुस्तकालय जनकपुरधाम
९५. सार्वजनिक शिक्षा निकेतन, धनकुटा, २००४
९६. सार्वजनिक पुस्तकालय रिडी, गुल्मी
९७. सिरहा पुस्तकालय, सिरहा
९८. सिद्धार्थ ज्ञानमन्दिर रूपन्देही, भैरहवा
९९. सुगन्ध पुस्तकालय, पर्वत
१००. सुजित स्मृति पुस्तकालय, महेन्द्रनगर
१०१. सुहृद पुस्तकालय, जनकपुर
१०२. सम्भना पुस्तकालय, सुनद्वारी-४, सुर्खेत
१०३. समाजसेवा पुस्तकालय, पोखरा-७ कास्की
१०४. सामुदायिक पुस्तकालय, लडला, ललितपुर
१०५. सरस्वती युवा पुस्तकालय, शिवचोक, ललितपुर
१०६. सरस्वती युवा पुस्तकालय, शिवचोक, महोत्तरी समटी
१०७. सर्वोदय पुस्तकालय तथा वाचनालय, त्रि.न.पा. गौतमनगर, घोराही
१०८. सारनाथ पुस्तकालय, सारनाथ-२, भक्तिपुर, सर्लाही
१०९. सहिद स्मृति पुस्तकालय, मालेपाटन, पोखरा
११०. सहिद स्मृति पुस्तकालय, वीरेन्द्रनगर-६, सुर्खेत
१११. श्रमिक पुलन पुस्तकालय, पिलाञ्चेटोल, ललितपुर
११२. श्रीकृष्ण पुस्तकालय, शिवचोक, म्याडलुड, तेह्रथुम
११३. सिद्धिगणेश पुस्तकालय, इनमाचो, भक्तपुर
११४. लेखनाथ पुस्तकालय, बरगाछी, विराटनगर
११५. हिमालय पुस्तकालय, खाडोल-२ ओखलढुङ्गा

११६. हिमाल सार्वजनिक पुस्तकालय, वीरगन्ज
११७. हाम्रो पुस्तकालय, पोखरा, कास्की
११८. पदम पुस्तकालय, बन्दीपुर, तनहुँ
११९. त्रिभुवन आदर्श पुस्तकालय, खजुरगाछी, भ्वापा
१२०. ज्ञानज्योति पुस्तकालय, रामेछाप
१२१. ज्ञानकुमार पुस्तकालय, बलाबा बजार-३ महोत्तरी
१२२. ज्ञानोदय भगवती पुस्तकालय, बाग्लुङ
१२३. त्रिभुवनमोहन पुस्तकालय, दाङ, घोराही
१२४. ज्ञानविकास पुस्तक निकेतन, बटु महाबौद्ध
१२५. अक्षम पुस्तकालय, मङ्गलसेन
१२६. आदर्श पुस्तकालय, चण्डिका, अछाम
१२७. पब्लिक लाइब्रेरी, इटहरी
१२८. जनता पुस्तकालय, धरान-१३, फुस्रे
१२९. वसन्त पुस्तकालय, वसन्तपुर, रूपन्देही
१३०. पाँचथर पुस्तकालय फिदिम-१, पाँचथर
१३१. वीरेन्द्र पुस्तकालय त्रिभुवननगर, पाँचथर
१३२. किराँत पुस्तकालय याङनाम-४, पाँचथर
१३३. चाकलादवू पुस्तकालय क्षेत्रपाटी, काठमाडौं
१३४. ऋषि पुस्तकालय, श्रृङ्गा, गुल्मी
१३५. जनहित पुस्तकालय, बारा, कलैया
१३६. जुनवेसी पुस्तकालय, जुनवेसी
१३७. नाङ्गी पुस्तकालय, म्याग्दी
१३८. ककौरा पुस्तकालय, बर्दिया
१३९. दत्त पुस्तकालय, दार्चुला
१४०. नुवाकोट पुस्तकालय कुमारी, नुवाकोट
१४१. गौरादह ग्रामीण पुस्तकालय, भ्वापा

१४२. बरबोटे पुस्तकालय, इलाम
१४३. सन्धिखर्क वाचनालय, अर्घाखाँची
१४४. जयनेपाल वाचनालय, जयखानी, गुल्मी
१४५. जयन्ती पुस्तकालय, लिगलिग, गोरखा
१४६. जनविकास पुस्तकालय, आँपपीपल, गोरखा
१४७. त्रिभुवन पुस्तकालय, धारापानी, गोरखा
१४८. जनधि पुस्तकालय, हर्मी, गोरखा
१४९. उत्साह पुस्तकालय, धारापानी, गोरखा
१५०. वी.पी. स्मारक अन्तराष्ट्रिय पुस्तकालय, काठमाडौं
१५१. ज्ञानोदय भगवती पुस्तकालय, बाग्लुङ
१५२. व्यासोदय पुस्तकालय, दमौली, तनहुँ
१५३. म्याग्दी पुस्तकालय, म्याग्दी
१५४. श्रीकृष्ण पुस्तकालय, बाल्कोट-३ भक्तपुर
१५५. विमल स्मृति पुस्तकालय, धरान-३ भक्तपुर
१५६. विमल स्मृति पुस्तकालय, धरान-१८, सुनसरी
१५७. सार्वजनिक विद्याभवन पुस्तकालय धरान, सुनसरी
१५८. सार्वजनिक पुस्तकालय, इटहरी, सुनसरी

२.११ अन्य पुस्तकालयहरू :

१. शैक्षिक पुस्तकालय
२. सरकारी र राष्ट्रिय पुस्तकालय
३. व्यक्तिगत तथा निजी पुस्तकालय
४. विशेष पुस्तकालय
५. सङ्गृहीत पुस्तकालय

२.११.१ शैक्षिक पुस्तकालय

शैक्षिक पुस्तकालयलाई पढाउने र सिक्ने सिकाउने पुस्तकालयका रूपमा चिनिन्छ । यस्ता प्रकारका पुस्तकालयहरू विश्वविद्यालय, क्याम्पस, विद्यालय र अनुसन्धान केन्द्रका पुस्तकालयहरूलाई मान्न सकिन्छ । यस्ता प्रकारका पुस्तकालयले धेरै प्रकारको सेवा दिने गर्दछन् । शिक्षा, सूचना संस्कृति तथा पुनः सिर्जना जस्ता काम यो पुस्तकालयले गर्दछ । शैक्षिक उद्देश्यका कार्यहरू यस पुस्तकालयले पूरा गर्ने गर्दछ । त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय यसको प्रमुख उदाहरण मानिन्छ ।

२.११.२ सरकारी पुस्तकालय

यस्ता पुस्तकालयहरूमा राष्ट्रिय पुस्तकालय, मन्त्रालयका पुस्तकालय, नेपाल सरकारका अनुसन्धान केन्द्रहरू पर्दछन् । जस्तै : राष्ट्रिय पुस्तकालय, केशर पुस्तकालय, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग पुस्तकालय, राष्ट्रिय अभिलेखालय, रोयल ड्रग अनुसन्धान केन्द्र आदि । यस्ता पुस्तकालयले तत्कालका नयाँ खुराकका साथै अनुसन्धानकर्ताहरूलाई विभिन्न खालका सूचनाहरू दिने गर्दछन् ।

२.११.३ सार्वजनिक पुस्तकालय

यस्ता पुस्तकालयको साधारण उद्देश्य भनेको जनतालाई सूचना दिने, गुणस्तर बृद्धि गर्ने, आफैँ स्वावलम्बन हुने वातावरण बनाउने र प्रजातान्त्रिक सौँचाइको विकास गर्ने र समाजलाई सुसूचित बनाउने हो । जस्तै: ब्रिटिस काउन्सिल, युएसआइएस, नेपाल-भारत सांस्कृतिक केन्द्र र नेपाल सार्वजनिक पुस्तकालय भृकुटिमण्डप आदि ।

२.११.४ व्यक्तिगत पुस्तकालय

यस प्रकारका पुस्तकालयहरूमा कुनै व्यक्तिले आफ्नो निजी स्थान वा घरमा किनेर वा उपहार स्वरूप प्राप्त गरी सङ्कलन गरी राखेका पुस्तकालय पर्दछन् । पछि यस्ता पुस्तकालय सरकार वा कुनै विश्वविद्यालयलाई बेच्न पनि सक्दछन् । जस्तै: केशर पुस्तकालय, सिंहशमशेर पुस्तकालय, डा. डिल्लीरमण रेग्मी पुस्तकालय आदि । यस किसिमका पुस्तकालयले पाठक तथा अनुसन्धानकर्ताहरूलाई पनि सहयोग पुग्ने गर्दछ ।

२.११.५ विशेष पुस्तकालय

विशेष पुस्तकालय अन्तर्गत कुनै निश्चित विषयको पुस्तक मात्रै सङ्कलन गरी राखिएका सामग्रीहरू भएका पुस्तकालयलाई जनाउँदछन् । यस्ता पुस्तकालयले शिक्षा तथा सूचनाको सेवा दिनुका साथसाथै योजनाकार, निर्देशक, तथा त्यहाँ कार्यरत कर्मचारीहरूलाई विशेष फाइदा हुने गर्दछ । यस प्रकारका पुस्तकालयहरूमा इन्जिनियरिङ्ग पुस्तकालय, मेडिसिन

पुस्तकालय, कृषि मन्त्रालयको पुस्तकालय, वनविज्ञान पुस्तकालय, रेडियो नेपाल पुस्तकालय, अर्थमन्त्रालय पुस्तकालय, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक पुस्तकालय आदि पर्दछन् ।

निष्कर्ष

यसरी नेपालको पुस्तकालयीय इतिहासलाई सर्वेक्षण गर्दा किराँतकालमा पढेलेखेका मानिसको सङ्ख्या अत्यन्त न्यून रहेको, कागज, मसी आदिको विकास नभइसकेको र हातले खबटा र पातमा लेख्ने प्रचलनमा मात्र सीमित रहेको देखिन्छ । नेपालको इतिहासमा स्वर्णयुगका रूपमा चिनिने लिच्छविकालमा पढेलेखेका मानिसहरू थिए तर मुद्रित पुस्तकको अभावमा भारतबाट पुस्तक भिकाई हातले सारेर पढ्ने गरेको र केही निजी रूपमा पुस्तक सङ्ग्रह गर्ने प्रचलन रहेको र संस्कृत, मैथिली र नेवारी भाषाका थुप्रै पुस्तकहरू लेखिएका भएपनि सार्वजनिक पुस्तकालयको चेतना भने अझै नआइसकेको देखिन्छ ।

पृथ्वीनारायण शाहको शासन अवधिमा टुक्रिएका राज्यको एकीकरणका साथै गोर्खा दरबार, काठमाडौं दरबार, भक्तपुर दरबार, पाटन दरबार र केही मठ मन्दिर तथा विहारमा रहेका कतिपय अभिलेख तथा पाण्डुलिपिहरू हनुमानढोकास्थित वसन्तपुर दरबारको पूजाकोठामा सङ्कलित हुने गरेको पाइन्छ । नेपाली विद्वान् र भारदारहरूका घरहरूमा रहेका पुस्तकहरू वसन्तपुर दरबारमा जम्मा गर्ने परम्परा समेत रहेको देखिन्छ । त्यतिबेला पुस्तकीय एकता स्थापना गर्नु नै राष्ट्रिय एकतामा टेवा दिनु थियो भन्ने बुझिन्छ । त्यसपछि श्री ५ गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहबाट सम्वत् १८५९ मा पुस्तकालयको अधिनियममा लालमोहर लगाई कानूनी मान्यता प्रदान गर्नुले नेपालको पुस्तकालयीय इतिहासमा विशेष महत्त्व राख्दछ ।

राणा शासनकालमा सरकारी तवरबाट उल्लेख्य योगदान दिने कार्य नभए तापनि पण्डित हेमराज पाण्डे र केशरशमशेरका वैयक्तिक प्रयासबाट स्थापित पुस्तकालयहरू नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय, केशर पुस्तकालय र मदन परस्कार जस्ता पुस्तकालयको स्थापना र विकासलाई राणाशासन कालका पुस्तकालयीय उपलब्धिकारूपमा मान्न सकिन्छ । २००७ सालपछि काठमाडौं उपत्यका र देशका विभिन्न भागमा स्थापना गरिएका पुस्तकालयहरू मध्ये केही पुस्तकालयहरू मात्र सार्वजनिक सेवा दिन सफल छन् । अधिकांश पुस्तकालयहरूको स्थिति अत्यन्त नाजुक देखिन्छ । कतिपय पुस्तकालयहरू इतिहासकै गर्भमा विलीन भएका

देखिन्छन् । पुस्तकालयको विकास र विस्तारमा सरकारको सुदृष्टि पुगोस् , कम्तीमा पनि एउटा जिल्लामा सार्वजनिक सरकारी अनुदान प्राप्त व्यवस्थित पुस्तकालय र एउटा विद्यालयमा एउटा पुस्तकालय स्थापित होओस् भन्ने सबै पुस्तकालय प्रेमीको मनसाय रहेको पाइन्छ ।

तेस्रो परिच्छेद

त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयको परिचय र विकासक्रम

केन्द्रीय पुस्तकालय

३.१ केन्द्रीय पुस्तकालय स्थापनाका प्रयासहरू

नेपालको राजधानी काठमाडौंमा अवस्थित यस त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयको स्थापनामा शिक्षाप्रेमी युवा तथा विद्वान्हरूले पुस्तकालयको महत्त्व बुझी एक केन्द्रीय पुस्तकालय बन्नुपर्छ भन्ने मान्यता बमोजिम पुस्तकालय स्थापनातिर ध्यान दिन थाले । वि.सं. २०१३ सालमा प्रकाशित नेपाल राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदनमा शिक्षा प्रदानमा पुस्तकालयको महत्त्व देखाइयो र अध्ययन अनुसन्धान केन्द्रको रूपमा एउटा विशाल केन्द्रीय पुस्तकालयको विकास हुनुपर्दछ भन्ने कुराको उल्लेख गरियो । सरकारी स्तरबाट यही नै पुस्तकालय स्थापनाको बीज रूप थियो । यस अनुरूप २०१४ सालमा नेपाल र यु.एस.ए.को बिचमा एउटा सम्झौता सम्पन्न भयो । जस अनुसार एउटा केन्द्रीय पुस्तकालय स्थापना गर्ने सहमति भयो । डा. ई. डब्लु इरिक्सनको नेतृत्वमा २०१६ साल (१ जुन १९५९) मा सेन्ट्रल लाइब्रेरीको स्थापना भयो । २०१६ सालमा त्रि.वि. को स्थापना भयो र त्यसको संगसंगै त्रि.वि. पुस्तकालयको पनि स्थापना भयो । पछि २०१९/१/१५/६ मा श्री ५ को सरकारले सेन्ट्रल लाइब्रेरीलाई त्रिभुवन विश्वविद्यालय पुस्तकालयमा गाभ्ने निर्णय गर्‍यो र सेन्ट्रल लाइब्रेरी र त्रिभुवन विश्वविद्यालय पुस्तकालयको एकीकरण भयो । दुवैको एकीकरण पश्चात् आधुनिक सुविधा सम्पन्न पुस्तकालयको रूपमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयको रूपमा विकसित भयो ।^{५३}

त्यस समयमा यस पुस्तकालयलाई सहयोग स्वरूप किताब दिनेहरू नेपालमा रहेको बृटिस राजदूतावास, जापानी राजदूतावास, गैरसरकारी संस्थाहरू, अष्ट्रेलियाको राष्ट्रिय

^{५३} शशीनाथ ठाकुर, 'त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयको एक छोटो चिनारी', **हाम्रो पुरुषार्थ**, वर्ष २६, अङ्क १, २०५५, पृ. ३७

पुस्तकालय, त्रि.वि.को सूचना तथा सञ्चार विभागबाट त्रि.वि. पुस्तकालयमा पुस्तक सङ्ख्या बृद्धि गराउन ठूलो टेवा पुगेको पाइन्छ।^{५४}

२००७ साल फागुन ७ गते नेपालमा प्रजातन्त्र आयो । नेपाली जनताले स्वतन्त्रताको श्वास फेर्न पाए । देश प्रगति पथतिर लम्कन थाल्यो । जनताको लागि कर्तव्य र अधिकारको ज्ञान आवश्यक पयो । शिक्षाको महत्त्व भन बढ्यो । राजा त्रिभुवन जनतालाई शिक्षित बनाई सुमार्गतिर लम्काउन चाहे त्यसको लागि शिक्षण संस्थाको आवश्यक पयो । देशमा केही स्कूल कलेज भए पनि विश्वविद्यालय जस्तो सर्वोच्च शिक्षण संस्थाको अभाव थियो यसैले राजाको स्वर्गवास पछि पनि जनहित चाहने सबैका लागि सदा तत्पर हुने राजाको प्रबल इच्छा सफलीभूत पार्न श्री ५ जेष्ठ मुमा बडामहारानी तथा श्री ५ कान्छा मुमा बडा महारानी सरकारहरूबाट नेतृत्व गरिबक्सकोले २०१२ चैत्र १८ गते विश्वविद्यालय खोल्नका लागि समिति गठन भयो । सो समितिले देश विदेशका विभिन्न बुद्धिजीवीहरूसँग सम्पर्क राखी रायसल्लाह प्राप्त गयो । फलस्वरूप २०१६ साल असार ३० गते विश्वविद्यालय ऐन अनुसार यसको उदय भयो।^{५५}

यस्तो महत्त्वपूर्ण आफ्नो कर्तव्य पालना गर्ने विश्वविद्यालयलाई निकै साधनको आवश्यक पर्छ, जुन साधन विना त्यो एक निर्बल, कमजोर, सेवा गर्ने शिक्षण संस्था हुन जान्छ । यिनै साधनहरू मध्ये पुस्तकालय पनि एक हो । पुस्तकालय ज्ञान विज्ञानको भण्डार हो । प्राचीन अर्वाचीन र आधुनिक शास्त्र रत्नहरूको अमूल्य सागर हो । यसैले पुस्तकालय विश्वविद्यालयको दिल, हृदय, आत्मा र मन हो जुन विना उसको अस्तित्व रहँदैन । पुस्तकालयले वि.वि. को अध्ययन र अध्यापन कार्यमा मात्र होइन; अनुसन्धान र अन्वेषण कार्यमा पनि निकै सहयोग गर्छ । यिनै कार्यहरूको सफलतामा वि.वि.को गौरव हुन्छ । विश्वप्रख्यात विद्वान् 'कार्लाइलको' भनाइ अनुसार पुस्तकहरूको सङ्कलनमा नै विश्वविद्यालयको सफलता नापिन्छ।^{५६}

^{५४} गेवनाथ न्यौपाने, 'ज्ञानको भण्डारको रूपमा केन्द्रीय पुस्तकालय र यसका समस्या', **समाचार सा.** वर्ष १, अङ्क १, २१ असार, २०५७

^{५५} शान्ती श्रेष्ठ, 'त्रिभुवन विश्वविद्यालय पुस्तकालय', **रत्नश्री**, वर्ष ५, अङ्क १, २०२४, पृष्ठ ६०- ६१

^{५६} पूर्ववत् ।

यसरी यस पुस्तकालय स्थापनामा निकै प्रयास गरी हालको आधुनिक पुस्तकालयको रूपमा विकास गर्न सफल भएको पाइन्छ ।

३.२ केन्द्रीय पुस्तकालय स्थापनाको उद्देश्य

कुनै पनि संस्था स्थापना गर्नुका पछाडि कुनै न कुनै उद्देश्य रहेको हुन्छ । उद्देश्य र योजना विनाको संस्था स्थापित र व्यवस्थित हुन सक्दैनन् । केन्द्रीय पुस्तकालयको स्थापनामा पनि केही उद्देश्यहरू अन्तरनिहित छन् । मूलतः पुस्तकालय भन्नासाथ पुस्तकहरूको सङ्ग्रह गरिएको पुस्तक भण्डार भन्ने बुझिन्छ, तापनि पुस्तकालय ज्ञानको असिमित भण्डार हो । पुस्तकालय पुस्तकहरूको सङ्ग्रह मात्र नभएर विभिन्न विषयका पुस्तकहरू तथा अन्य अप्रकाशित (Non Printed) सामग्रीहरूको सङ्गठित रूप पनि हो । अप्रकाशित सङ्ग्रहहरू भन्नाले अडियो क्यासेट, भिडियो क्यासेट, सी.डी. माइक्रो फिल्मङ्ग आदिहरू पनि हाल पुस्तकालयमा उपलब्ध हुने गर्दछन् । जसको प्रयोगले पुस्तकालयका पाठकले आफ्नो अभिरुचि अनुसारको ज्ञान हासिल गर्न सक्षम बन्दछन् । पुस्तकालय चेतना र जागरणको देवदूत हो, सभ्यता र संस्कृतिको सन्देशवाहक हो । देशको इतिहास, सभ्यता र संस्कृतिको संरक्षक पनि हो । समाजको शिक्षाको लागि आदर्श विद्यालय हो । विश्वविद्यालयका विद्यार्थीको लागि पाठ्यसामग्री उपलब्ध हुने प्रमुख केन्द्र हो । त्यसैले पुस्तकालयको स्थापना विशुद्ध सामाजिक सेवा हो । यही सेवाभावबाट अभिप्रेरित भएर केन्द्रीय पुस्तकालय स्थापना भएको देखिन्छ ।

बुँदागत रूपमा केन्द्रीय पुस्तकालय स्थापनाका उद्देश्यहरू निम्नानुसार छन्^{५७}

१. विश्वविद्यालयमा आवश्यक पर्ने शिक्षण तथा अनुसन्धान सामग्रीहरू उपलब्ध गराउने ।
२. पुस्तकालयमा आउने पाठकहरूलाई प्रकाशित तथा अप्रकाशित विद्युतीय सामग्रीहरूका माध्यमबाट पाठ्यसामग्री उपलब्ध गराई ती सामग्रीलाई अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्न आवश्यक वातावरण तयार गर्ने ।
३. पुस्तकालयमा सदस्यता बृद्धि गरी उनीहरूलाई पढ्न प्रेरणा दिई देशमा साक्षरताको प्रतिशतमा बृद्धि गर्ने ।
४. राष्ट्रका बौद्धिक व्यक्तित्वहरूको कृतिलाई संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्ने ।

^{५७} वार्षिक प्रतिवेदन २०६२/०६३ केन्द्रीय पुस्तकालय

५. पुस्तकालयमा स्रोत सामग्रीहरू बृद्धि गर्न डाटाबेस तयार पार्ने, सेयर गर्ने तथा पठनीय सामग्रीहरूलाई इन्टरनेट मार्फत विस्तार गर्ने ।
६. सूचना सामग्रीहरूलाई वितरण गरी त्यससंग सम्बन्धित प्रकाशनहरूलाई पुस्तकालयमा उपलब्ध गराई सेवा दिने ।
७. पुस्तकालय विस्तारमा सहयोग गरी आधुनिक पुस्तकालय स्थापनामा अभिभावकको भूमिका निर्वाह गर्ने ।
८. पुस्तकालय विशेषज्ञ तयार पारी तिनीहरूमार्फत अन्य लाइब्रेरियनसँग सम्बन्धित विषयमा तालिम दिन सहयोग गर्ने ।

३.३ केन्द्रीय पुस्तकालयको कालक्रमिक विकास

आजको युग शिक्षा र सूचनाको युग हो । सूचनाको नवीन सिर्जना, तीनको उचित व्यवस्थापन तथा उपयोगमा अगाडि रहेका मुलुकहरू हरेक क्षेत्रमा सम्पन्न र धनी छन् भने पुस्तकालय विहीन अवस्थामा रहेको हाम्रो देशमा बहुसङ्ख्यक नागरिकहरू अशिक्षा र गरिबीमा बाँच्न बाध्य छन् । विकसित मुलुकहरूका तुलनामा शिक्षाको अवसरको कमीका कारण नेपाली पाठकहरू हरेक क्षेत्रमा पछाडि परेको मात्र होइन कष्टकर जीवन भोग्न बाध्य छन् । यही अवस्थालाई हृदयङ्गम गरी वि.सं. २०१६ सालमा यस पुस्तकालयको स्थापना भएको हो । २०१६ सालमा काठमाडौं त्रिपुरेश्वरमा रहेको विश्वविद्यालय पुस्तकालय वि.सं. २०१६ सालमा त्रि.वि.को स्थापना पश्चात् त्रि.वि. को पुस्तकालय र लालदरबारको पुस्तकालयको संयुक्त रूप नै त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय हो । सुरूमा त्रिपुरेश्वरमा रहेको यस पुस्तकालयले जम्मा १२०० थान पुस्तकबाट आफ्नो सेवा सुरु गरी हाल लगभग ३ लाखको हाराहारीमा पुस्तकको सङ्ख्या पुऱ्याउन सफल भएको छ । वि.सं. २०१५ सालमा कीर्तिपुर स्थित भवनमा सरेको हो ।^{५८}

यस पुस्तकालयको स्थापनामा अमेरिकी सहायता नियोगको ठूलो भूमिका रहेको पाइन्छ । यस सम्बन्धमा श्री ५ को सरकार र अमेरिकी सहायता नियोगबीच भएको सम्झौताबाट

^{५८} गेवनाथ न्यौपाने, 'ज्ञानको भण्डारको रूपमा केन्द्रीय पुस्तकालय र यसका समस्या', समाचार सा. वर्ष १, अङ्क १, २१ असार, २०५७

स्थापना भएको सेन्ट्रल लाइब्रेरी २०१९ साल देखि समावेश भएपछि थालेको भएपनि पहिले भन्दा बढी विश्वविद्यालय पुस्तकालयको हैसियत जनताको सेवा गर्न समर्थ भयो।^{५९}

वि.सं. २०२४ सालमा यस पुस्तकालयमा जम्मा १९ जना कर्मचारी थिए। जसमध्ये लाइब्रेरियन सहित ३ जना पुस्तकालय विज्ञानमा तालिम प्राप्त थिए। यस पुस्तकालय खुल्ने समय पनि छुट्टाछुट्टै पाइन्छन्। लालदरबारस्थित पुस्तकालय विहान १० देखि बेलुकी ५:०० बजे सम्म र त्रिपुरेश्वर शाखा विहान ८ देखि बेलुकी ७:५० सम्म खोल्ने व्यवस्था थियो।^{६०}

पूर्णप्रसाद अमात्य त्रि.वि. पुस्तकालयको प्रथम लाइब्रेरियन हुनुहुन्थ्यो। उहाँले दिल्ली विश्वविद्यालयबाट पुस्तकालय विज्ञानमा मास्टर्स गर्नुभएको थियो।^{६१}

सुश्री शान्ति मिश्र २०२० साल माघ महिनामा त्रि.वि. पुस्तकालयको प्रमुख पद सम्हाल्न पुगेकी देखिन्छिन्। उनी नेपालकै पुस्तकालय विज्ञानबाट स्नातकोत्तर गर्ने पहिलो महिला पनि हुन्। उनी लाइब्रेरियनका साथसाथै इतिहासकार पनि हुन्। उनीले पुस्तकालयको सञ्चालनमा ठूलो परिवर्तन गर्दै पुस्तकालयमा पुस्तकको सङ्ख्या बढाउनुका साथै ती पुस्तकलाई पुस्तकालय विज्ञानको सिद्धान्त अनुसार व्यवस्थित ढङ्गले राख्ने काम पनि उनीकै कार्यकालमा भयो। उनीकै पालामा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्थासँग पुस्तकालय विकासको लागि सहयोग मागेर साधन जुटाउने काम पनि भयो।

वि.सं. २०२५ सालतिर बेलायतको पुस्तक विकास परिषद्का एक सदस्यले त्रि.वि. पुस्तकालय घुम्न आउँदा पाठकपुस्तिकामा यस पुस्तकालयलाई **एसियाकै राम्रो पुस्तकालय** लेखेर गएको अभिलेख भेटिन्छ। त्यस पाठकपुस्तिकामा शिक्षाविद् तथा अन्य देशका लाइब्रेरियनहरू आउँदा समेत यस पुस्तकालयको कर्मचारी प्रशासन, सङ्गठन, व्यवस्थापन तथा मर्मत सम्भार निकै राम्रो भएको उल्लेख गरेको पाइन्छ।

^{५९} शान्ति श्रेष्ठ, 'त्रिभुवन विश्वविद्यालय पुस्तकालय', **रत्नश्री**, वर्ष ५, अङ्क १, २०२४, पृष्ठ ६०- ६१

^{६०} शान्ति श्रेष्ठ, 'त्रिभुवन विश्वविद्यालय पुस्तकालय', **रत्नश्री**, वर्ष ५, अङ्क १, २०२४, पृष्ठ ६०- ६१

^{६१} Vaidya, Bina, **TUCL Development and future, with special reference to planning for Modernization- Dissertation- 1997**

सन् १९६४ मा पुस्तकालयमा संयुक्त राष्ट्र सङ्घबाट प्रकाशन हुने सामग्रीहरूलाई व्यवस्थित रूपमा राख्न छुट्टै यू. एन. सङ्ग्रह शाखाको स्थापना भयो जसलाई नेपालकै डिपोजिटरी सङ्ग्रहको रूपमा मानिन्छ। जुन शाखामा संयुक्त राष्ट्र सङ्घबाट प्रकाशन भएका जर्नल, पत्रपत्रिका तथा पुस्तकहरू उपहार स्वरूप प्राप्त गरी सङ्ग्रह गरी राखिन्छ। यस शाखामा विश्वका ११ देशका अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाका प्रकाशनहरू उपलब्ध छन्। जस्तै विश्ववैज्ञानिक, द वर्ल्ड फर्टिलिटी सर्वे, आई.डी. आर.सी. आदि।

यस्तै पुस्तकालय सङ्ग्रहमा विकास गर्दै लैजाने क्रममा अन्तिम राणा प्रधानमन्त्री मोहन शमशेरका भाइ तथा चन्द्रशमशेरका छोरा सिंहशमशेर ज.ब.रा.ले आफूले सङ्कलित गरी राखेका ५००० थान पुस्तकहरू सन् १९७७ मा फर्निचर सहित केन्द्रीय पुस्तकालयलाई हस्तान्तरण गरी पुस्तकालय विकासमा थप टेवा पुऱ्याएका छन्। जुन पुस्तकहरू केही त २०० वर्ष पुराना पनि छन्।^{६२} ती शाखामा रहेका केही पुस्तकहरूको नाम उक्त शाखाको परिचय भएको स्थानमा दिइएको छ।

यस्तै पुस्तकालयमा आवश्यक सामग्रीहरू पूर्ण गर्ने क्रममा र विद्यार्थीहरूको तथा अनुसन्धानकर्ताहरूको आग्रह तथा केन्द्रीय पुस्तकालयको नीति अनुसार पुस्तकालयमा भएका सामग्रीहरू सेवा उपलब्ध गराउने उद्देश्य अनुरूप सन् २००२ मा सूचना साक्षरता शाखाको स्थापना भएको छ। बेलायतको International Network for the Availability of Scientific Publication (INASP) भन्ने संस्थाबाट सञ्चालित Programme for the Enhancement of Research Information (PERI) कार्यक्रम अन्तर्गत विश्वका २५००० वैज्ञानिक विद्युतीय जर्नलहरूका पूरा लेखहरू हेर्न सकिन्छ।^{६३} यसरी केन्द्रीय पुस्तकालयको विकासक्रमलाई हेर्दा यो पुस्तकालय सुरुका दिनमा १२०० थान पुस्तकबाट मात्रै सुरु गरी सानो २ वटा कोठामा मात्र सीमित थियो। ९ वर्ष पछिको कलिलो अवस्थामै यस पुस्तकालयलाई त्रिपुरेश्वरबाट कीर्तिपुर स्थित खुल्ला वातावरणमा निर्मित ठूलो भवनमा सरेर पुस्तकालयले हाल विशाल रूप लिन पुगेको छ र संसार भरि नै प्रख्यात भएको छ।

^{६२} गेवनाथ न्यौपाने, 'सिंहशमशेरको पुस्तक सङ्ग्रह', नेपाल सा. वर्ष ५, अङ्क १०, २०६१ अशोज, पृष्ठ ३

^{६३} वार्षिक प्रतिवेदन, २०६२/०६३ केन्द्रीय पुस्तकालय

३.४ पुस्तकालयको अनुमति तथा स्वीकृति

केन्द्रीय पुस्तकालयको स्थापना २०१६ सालमा भएपछि यसले त्यतिनै बेला श्री ५ को सरकारबाट विधिवत् रूपमा 'त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय' को रूपमा स्वीकृति पाएको देखिन्छ ।

३.५ केन्द्रीय पुस्तकालय गठन तथा सञ्चालन प्रक्रिया

त्रिभुवन विश्वविद्यालय नियम-२०५०(२०६२।१।२४ गते सम्म संशोधन) पुस्तकालय व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्नको लागि एक पुस्तकालय विकास समिति गठन गर्ने व्यवस्था गरेको छ । जस अनुसार पुस्तकालय विकास समितिमा विश्वविद्यालयका अध्ययन संस्थान, सङ्काय, अनुसन्धान केन्द्र, आङ्गिक क्याम्पस, विभाग तथा सम्बन्धनप्राप्त क्याम्पसका पुस्तकालय र प्रलेखालयको स्थापना तथा विकास गर्न गराउन र तत्सम्बन्धी व्यवस्थापन प्रभावकारी गराउन विश्वविद्यालयको केन्द्रीय स्तरमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय पुस्तकालय विकास समिति (यसपछि पुस्तकालय विकास समिति भनिएको) रहनेछ जसलाई त्रिभुवन विश्वविद्यालय पुस्तकालय विकास समिति भनिनेछ ।^{६४}

परिच्छेद १० अनुसार पुस्तकालय विकास समितिको गठन देहाय वमोजिम हुनेछ :^{६५}

(क)	शिक्षाध्यक्ष	अध्यक्ष
(ख)	डीनहरू	सदस्य
(ग)	अनुसन्धान केन्द्रका कार्यकारी निर्देशकहरू	सदस्य
(घ)	पाठ्क्रम विकास केन्द्रका कार्यकारी निर्देशक	सदस्य
(ङ)	आङ्गिक क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुखहरूमध्ये दुई जना	सदस्य
(च)	विभागका प्रमुखहरूमध्ये तीन जना	सदस्य
(छ)	सम्बन्धनप्राप्त क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुखहरूमध्ये एक जना	सदस्य

^{६४} त्रिभुवन विश्वविद्यालय नियम-२०५० (२०६२।१।२४ गते सम्म संशोधन) परिच्छेद १०, दफा ४२, पुस्तकालय र प्रयोगशालासम्बन्धी निकाय, पृष्ठ ५०

^{६५} पूर्ववत्, पृष्ठ, ५०-५१

- (ज) विश्वविद्यालयभित्रका पुस्तकालयहरूका प्रमुख
प्रविधिज्ञहरूमध्ये दुई जना सदस्य
- (झ) विश्वविद्यालयवाहिरका पुस्तकालयसम्बन्धी
विशेषज्ञहरूमध्ये एक जना सदस्य
- (ञ) केन्द्रीय पुस्तकालयका प्रमुख सदस्य-सचिव

यी २५ जनाको विकास समितिका पदाधिकारी तथा सदस्यहरूले केन्द्रीय पुस्तकालयलाई सुचारुरूपले सञ्चालन गर्न समय समयमा बैठक बसी केन्द्रीय पुस्तकालयलाई सही मार्गमा हिंड्न निर्देशन गर्दछ ।

३.५.१ केन्द्रीय पुस्तकालय सञ्चालक समितिको गठन र सञ्चालन : (१) केन्द्रीय कार्यालयमा अवस्थित कीर्तिपुरको हाताभित्र एक केन्द्रीय पुस्तकालय रहनेछ, सो पुस्तकालयले पुस्तकालय विकास समितिको सचिवालयको रूपमा काम गर्नेछ।^{६६}

(२) केन्द्रीय पुस्तकालय सञ्चालक समितिको गठन, काम, कर्तव्य र अधिकार, सञ्चालन विधि तथा अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ।^{६७}

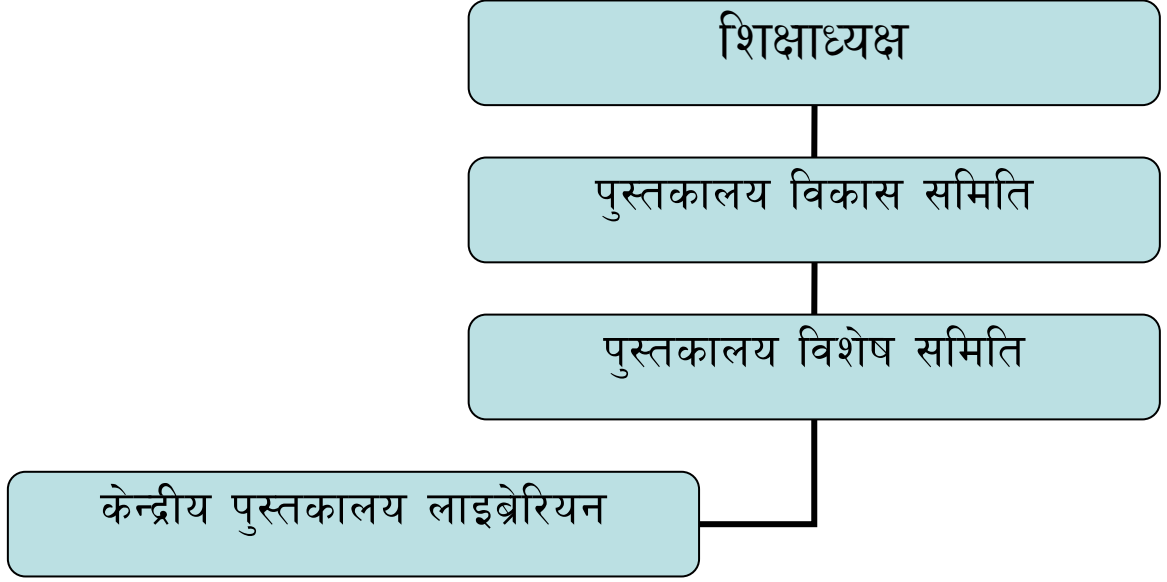
३.५.२ पुस्तकालय सम्बन्धी समितिहरूको गठन : प्रत्येक अध्ययन संस्थान, सङ्काय, अनुसन्धान केन्द्र, केन्द्रीय विभाग, आङ्गिक क्याम्पस तथा अन्य निकायले आ-आफ्नो पुस्तकालय वा प्रलेखालयको सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा विकासका लागि आफै निर्देशिका बनाई पुस्तकालय व्यवस्थापन तथा विकास समिति गठन गर्न सक्नेछ, जसको गठनको प्रकार, काम, कर्तव्य र अधिकार तथा व्यवस्था सोही निर्देशिकाद्वारा तोकिएबमोजिम हुनेछ।^{६८}

^{६६} पूर्ववत्, दफा ४३, पृष्ठ, ५२

^{६७} पूर्ववत्,

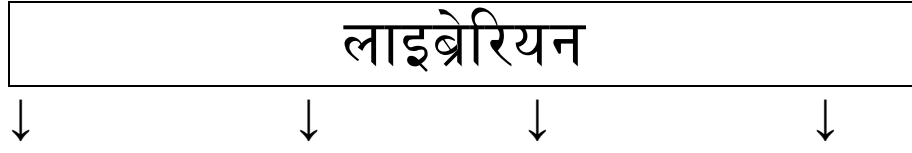
^{६८} पूर्ववत्, दफा ४४, पृष्ठ ५२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय पुस्तकालय साङ्गठनिक संरचना^{६९}

^{६९} वार्षिक प्रतिवेदन २०६२/०६३ केन्द्रीय पुस्तकालय

केन्द्रीय पुस्तकालय साङ्गठनिक संरचना^{७०}

उप-लाइब्रेरियन	उप-लाइब्रेरियन	उप-लाइब्रेरियन	उप-लाइब्रेरियन
प्राविधिक सेवा	पाठक सेवा	प्रशासन तथा मर्मत	सूचना साक्षरता व्यवस्थापन तथा सेवा
नीति र योजना	सन्दर्भग्रन्थ सेवा	सामान्य प्रशासन	डाटावेश व्यवस्थापन
सङ्कलन विकास	विशेष सङ्कलन सेवा	सचिवालय तथा पुस्तकालय विकास समिति	सीडी तथा अडियो भिज्यूअल व्यवस्थापन
प्राविधिक कार्य	आदान प्रदान सेवा	मर्मत सम्भार तथा सुरक्षा	सूचना साक्षरता सेवा
सङ्गठन	फोटोकपी सेवा	लेखा तथा भण्डार	नेपाली जर्नल अनलाइन
प्रलेखीकरण	सामग्री प्रदर्शन	मानवस्रोत व्यवस्थापन	माइक्रोफिल्म शाखा
पकाशन			
अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध			
आइ.एस.बी.एन.			
संरक्षण			

यसरी कुनै पनि कार्य गर्नका लागि केही आवश्यक नियम, कानून तथा ऐनहरू बनाइएको हुन्छ। त्यसै सन्दर्भमा केन्द्रीय पुस्तकालयलाई सु-व्यवस्थित ढङ्गबाट सञ्चालन गर्नका लागि पनि केही नियमहरू बनाइएको पाइन्छ। सुरुका दिनहरूमा पुस्तकालय सदस्यता लिने बारे केही नियम प्राप्त गर्न नसकेकोले वि.सं. २०३२ साल पछाडिको शुल्क सम्बन्धी एक

^{७०} पूर्ववत् ।

सूचना तथा प्रकाशित नियम मात्र प्राप्त भएकोले त्यस अगाडिका सञ्चालन प्रक्रियाको बारेमा अवगत गराउन गाह्रो पयो ।

वि.सं. २०३२ तिरका दिनहरुमा धरौटी स्वरूप रु. १०/- (दस) र प्रत्येक ६ महिनाका लागि ६ रुपियाँ लिने प्रचलन पुस्तकालय रेकर्डमा अद्यावधिक छ । त्यस समयमा पुस्तकालय शनिबार पनि दिउंसो १२ बजेदेखि ५ बजेसम्म र अन्य बार ९ बजेदेखि ५ बजेसम्म खुल्ला रहने व्यवस्था थियो । वर्तमान समयमा मंसिर देखि माघसम्म विहान ८ बजेदेखि बेलुकी ५ बजेसम्म र अन्य समयमा विहान ९ बजे देखि बेलुकी ६ बजेसम्म खुल्ला रहन्छ । शनिबार र सार्वजनिक बिदाका दिन बन्द रहन्छ ।

सदस्यता कार्ड निम्न अनुसार वितरण गरिन्छ :

१. त्रि.वि. कीर्तिपुरमा अध्यापनरत स्थायी शिक्षकलाई ७ वटा (९० दिन)
२. उपत्यकाका अन्य क्याम्पसका शिक्षकहरूलाई (त्रि.वि.) ३ वटा
३. त्रि.वि. कीर्तिपुरमा अध्ययनरत विद्यार्थीको लागि २ वटा ३ हप्ता
४. त्रि.वि. का अन्य क्याम्पस कार्यालयमा कार्यरत स्थायी कर्मचारीहरूलाई ४ वटा र ९० दिन
५. प्राइभेट सदस्यलाई रु. पाँच सय धरौटी, प्रत्येक महिना रु. १०० (२ वटा ३ हप्ता)
६. M.Phil का विद्यार्थीहरूको लागि ५ वटा कार्ड ९० दिन
७. Ph. D. का विद्यार्थीहरूको लागि ५ वटा कार्ड ९० दिन

दैनिक रूपमा पुस्तकालय आई पुस्तक, पत्रपत्रिका, रेफरेन्स शाखा तथा अन्य केही शाखामा अध्ययनको लागि भने कुनै किसिमको शुल्क तिर्नु पर्दैन । निम्न लिखित रूपमा अत्यन्त न्यून शुल्क तिरेर पुस्तकालय अवधिभर अध्ययन गर्न पाइने अवसर दिएर पुस्तकालयले आफ्नो आदर्श र उदारता दर्साइरहेको छ ।

सदस्यता शुल्क :

२. त्रि.वि. कीर्तिपुरमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई रु. २५/- प्रतिवर्ष

३. प्राइभेट सदस्यता लिन चाहनेलाई रु. ५००/- धरौटी स्वरूप र रु. १०० (एक सय) प्रति महिना लाग्छ ।
४. स्थायी प्राध्यापकहरू (त्रि.वि.का) लाई निःशुल्क रूपमा सदस्यता दिने गरिन्छ ।
५. M. Phil का विद्यार्थीहरूको लागि रु ५०१०० १ वर्षको लागि
६. Ph.D का विद्यार्थीहरूको लागि रु. ५०१०० १ वर्षको लागि

३.६ पुस्तकालयमा पत्रपत्रिका तथा पुस्तकको व्यवस्था :

पुस्तकालयको स्थापना कालदेखि नै पुस्तकालयले देशका विभिन्न भाग तथा सन् १९५९ मा सहयोग स्वरूप किताब दिनेहरू नेपालमा रहेको ब्रिटिस राजदूतावास, जापानी राजदूतावास, गैरसरकारी संस्थाहरू, अष्ट्रेलियाको राष्ट्रिय पुस्तकालय, त्रि.वि.को सूचना तथा सञ्चार विभाग आदि ठाउँबाट पुस्तक तथा पत्रिकाहरू प्राप्त भएका थिए । यसका साथै हाल धेरैजसो पत्रपत्रिकाहरू आदान प्रदान गरेर पनि प्राप्त गरेको देखिन्छ । हाल लेखकहरू स्वयंले पुस्तकहरू बिक्री गर्ने तथा उपहारस्वरूप प्रदान गर्ने, सम्पादकहरूले आफूले घरमा राखेका केही पुराना पत्रिकाहरू पनि पुस्तकालयलाई निःशुल्क दिने र केही खरिद गर्ने भएकोले पत्रिकाहरूको सङ्कलन पनि बढ्दै गएको छ । स्थानीय र क्षेत्रीयस्तरका अखबारहरू कम आउने तर साहित्यिक पत्रिकाहरू सकेसम्म उपहार तथा खरिद गरेर भए पनि प्राप्त जति लिने नीति पुस्तकालयले अवलम्बन गरेको छ । राष्ट्रिय स्तरका पत्रिकाहरू जुन राजधानीबाट प्रकाशन हुन्छन्, ती पत्रिकाहरू अधिकांश यस पुस्तकालयले लिने गरेको पाइन्छ । महत्त्वपूर्ण केही अखबार तथा पत्रिकाहरूको वार्षिक ग्राहक पुस्तकालय आफै बनेको छ । केही पत्रिकाहरू पुस्तकालय प्रेमीहरूको सहयोग र सौजन्यबाट प्राप्त हुने गरेका छन् । हाल यस पुस्तकालयमा केही महत्त्वपूर्ण मानिएका अखबारहरू आउने गरेका छन् । ती यस प्रकार छन् :^{७१}

तालिका नं. २

क्र.सं.	शीर्षक	थान	अवधि
---------	--------	-----	------

^{७१} केन्द्रीय पुस्तकालय पत्रिका शाखाको वि.स. २०६३ सालको दर्ता रजिष्टरबाट साभार

१. अन्नपूर्ण पोष्ट	१ प्रति	दैनिक
२. कान्तिपुर	२ प्रति	दैनिक
३. गोरखापत्र	१ प्रति	दैनिक
४. घटना विचार	१ प्रति	साप्ताहिक
५. चर्चा	१ प्रति	साप्ताहिक
६. छलफल	१ प्रति	साप्ताहिक
७. जन्मभूमि	१ प्रति	साप्ताहिक
८. जन आस्था	१ प्रति	साप्ताहिक
९. जनएकता	१ प्रति	साप्ताहिक
१०. जनधारणा	१ प्रति	साप्ताहिक
११. जनभावना	१ प्रति	साप्ताहिक
१२. जनमञ्च	१ प्रति	साप्ताहिक
१३. जनसत्ता	१ प्रति	साप्ताहिक
१४. जनादेश	१ प्रति	साप्ताहिक
१५. तरुण	१ प्रति	साप्ताहिक
१६. देशान्तर	१ प्रति	साप्ताहिक
१७. दृष्टि	१ प्रति	साप्ताहिक
१८. नयाँ पत्रिका	१ प्रति	दैनिक
१९. नयाँ प्रकाश	१ प्रति	साप्ताहिक
२०. नेपाल समाचारपत्र	१ प्रति	दैनिक
२१. नेपाली पत्र	१ प्रति	साप्ताहिक
२२. पुनर्जागरण	१ प्रति	साप्ताहिक
२३. बुधवार	१ प्रति	साप्ताहिक
२४. विमर्श	१ प्रति	साप्ताहिक
२५. विश्वदीप	१ प्रति	साप्ताहिक
२६. युगसम्बाद	१ प्रति	साप्ताहिक
२७. राजधानी	१ प्रति	दैनिक
२८. राष्ट्रवाणी	१ प्रति	साप्ताहिक
२९. रूपरेखा	१ प्रति	साप्ताहिक
३०. साप्ताहिक	१ प्रति	साप्ताहिक
३१. साप्ताहिक आवाज	१ प्रति	साप्ताहिक
३२. साँघु	१ प्रति	साप्ताहिक
३३. हाँक	१ प्रति	साप्ताहिक
३४. हिमालय टाइम्स	१ प्रति	दैनिक
३५. Asan Bazar	१ प्रति	साप्ताहिक
३६. Himalayan Times	१ प्रति	दैनिक
३७. The Kathmandu Post	१ प्रति	दैनिक
३८. Nepali Times	१ प्रति	साप्ताहिक
३९. People's Review	१ प्रति	साप्ताहिक

उपरोक्त पत्रिकाहरूका अतिरिक्त अधिराज्यभरिबाटै प्रकाशित हुने अन्य केही साप्ताहिक तथा दैनिक पत्रिकाहरू पनि उपहार स्वरूप प्राप्त हुने गर्दछन् । तर ती अखबारहरू नियमित नआउने हुँदा पुस्तकालयले राजधानीबाट खरिद गरेका गरी जस्तै संरक्षण गरेर राखेको रहेनछ ।^{७२}

यसका अतिरिक्त यस पुस्तकालयको पत्रिका शाखामा अन्य पुस्तकालयमा प्राय उपलब्ध हुन नसक्ने निकै दुर्लभ साहित्यिक पत्रिकाहरू पनि सङ्कलन गरिएको पाइन्छ । नेपालका पुराना मानेर चिनिएका पत्रिकाहरू लगायत हाल बढी प्रचलित भइरहेका साहित्यिक तथा राजनैतिक पत्रिकाहरूपनि यस पुस्तकालयको पत्रिका शाखामा प्राप्त गर्न सकिन्छ । जुन यस प्रकार छन् :

यस पुस्तकालयमा भएका केही पुराना पत्रिकाहरूको नाम, वर्ष, पत्रिका प्रकाशन हुने अवधि र साल^{७३}

तालिका नं. ३

क्र.सं.	शीर्षक	वर्ष	अवधि	साल
१.	अञ्जली	१	द्वै.मा.	२०१२-१३
२.	अक्षर	१	द्वै मा.	१९७१-७२ इ.सं.
३.	अभिव्यक्ति	१	द्वै.मा..	२०२६-२०४५
४.	अभियान	१		२०२६-२०३१
५.	अभिलेख सङ्ग्रह	१	मा.	२०१६-२०२०
६.	अर्पण	१	मा.	२०२२
७.	अस्कल	६		२०२४
८.	आँखा	१		२००६
९.	आँचल	१	द्वै.मा.	२०१८
१०.	आजकल	१६	मा.	१९६० इ.सं.
११.	आदर्शवाणी	१	मा.	२००९

^{७२} पत्रिका शाखाबाट प्राप्त मौखिक जानकारी

^{७३} पत्रिका शाखाको पत्रिकाहरूको सङ्गालोबाट प्राप्त सूचि

१२.	आमा	१	मा.	२०१८
१३.	आरती	१	वा.	२००८
१४.	आव्हान	१		२०२६
१५.	इन्दु	-	मा.	२०१७
१६.	इन्द्रेणी	१	मा.	२०१३
१७.	उकालो	१	मा.	२०१६
१८.	उजेली	२	वा.	२०१६
१९.	उत्थान	१	पा	१९४७ इ.सं.
२०.	उदय	१	मा	
२१.	उदय	७	मा	२०००
२२.	उषा	१	वा	२०१६
२३.	औलो उन्मुलन	१	त्रै.मा.	२०१८
२४.	कन्चनजंगा	१	मा	२०१४
२५.	कविता	१		२०१७
२६.	कल्पना	१	द्वै.मा.	२०२३
२७.	कस्तुरी	१	वा	२०२०
२८.	किरण	१	मा	२०१३
२९.	किसान	१	मा	२०१६
३०.	केटो	१	पा	२०१०
३१.	कोपिला	१	सा	२०१७
३२.	कोसेली	१	द्वै.मा.	२०१०
३३.	क्याव	१		१९०२ ने.सं.
३४.	खुड्किलो	१	मा	२०१९
३५.	खेतीपाती	३	मा	२०१२
३६.	गं	१	वा	१९९० ने.सं.
३७.	गथु	३०	त्रै.मा.	१९०३
३८.	गण्डकी	१	वा	२०१९

३९.	गाउँघर	१	मा	२०१५
४०.	गोर्खा	१	सा	१९४५ इ.सं.
४१.	छहारी	१	द्वै.मा.	२०१५
४२.	छात्रछात्रा	१	मा	२०१६
४३.	छात्रदूत	२	वा	२०१३
४४.	छात्रवाणी	१	मा	२०१३
४५.	छाया	१	वा	२०१७
४६.	ज :	१	वा	१००३ ने.सं.
४७.	जात उद्धार	१	मा	२०१० वि.सं.
४८.	जनचेतना	१	पा	२०११
४९.	जनजुग	१	पा	२०६९
५०.	जनविकास	१	मा	२०१०
५१.	जनभिन्न	१	मा	२००८
५२.	जनसाहित्य	१	द्वै.मा.	२०११
५३.	जयतुसंस्कृतम्	१	मा	२०१७
५४.	ज्योति	१	चौ.मा.	२०१६
५५.	ज्योत्स्ना	२	वा	२०१९
५६.	डाँफे चरी	१		२०१०
५७.	दियालो	१	त्रै.मा	२०१६
५८.	दीपक	१	मा	२०१३
५९.	द्यौराली	१	त्रै.मा	२०१९
६०.	धरती	१		२०१३
६१.	धर्मोदय	१	मा	२००५
६२.	नवीन शिक्षा	१	मा	२०१४
६३.	नेपाल कानून पत्रिका	१		२०१५
६४.	नेपाल जूट	१	मा	२०२८
६५.	नेपाल गजेट अतिरिक्ताङ्क	६	सा	२०१३

६६.	नेपाल गजेट	१		२००८
६७.	नेपाल राजपत्र	१७	सा	२०२४
६८.	नेपाली	१	त्रै.मा	२०१६
६९.	नेपाली साँस्कृतिक परिषद् पत्रिका	१	वा	२००९
७०.	नेपाली साहित्य सम्मेलन पत्रिका	१		१९८८ इ.स.
७१.	नौलो पाइलो	१	त्रै.मा	२०१३
७२.	न्यायदूत	१	द्वै.मा.	२०२६
७३.	परोपकार	१	मा	२०१०
७४.	पासा	१	मा	२००९
७५.	पुरुषार्थ	१	मा	२००६
७६.	पूर्णमा	१	त्रै.मा	२०२१
७७.	प्रगति गान्तोक	१	मा	१९६१
७८.	प्रज्ञा	१	त्रै.मा	२०२६
७९.	प्रभात	१	वा	२०११
८०.	प्रशासन	१	चौ.मा.	२०२५
८१.	प्रहरी	१	त्रै.मा	२०१६
८२.	प्राचीन नेपाल	१		२०२४
८३.	बालक	१	मा	२०२२
८४.	विकास	१	मा	२०१५
८५.	विकासोन्मुख नेपाल	१	द्वै.मा.	२०२०
८६.	विद्यार्थी	१	मा	२००९
८७.	व्यापार पत्रिका	१	मा	२०१९
८८.	भानु	१	त्रै.मा	२०२०
८९.	भारत समाचार	२	मा	१९५४ इ.सं.
९०.	भारती	१	मा	२००६
९१.	मधुपर्क	१	मा	२०२५

९२.	महिला बोलिखन्	२	मा	२०२१
९३.	मिमिरे	१	त्रै.मा	२०२८
९४.	मुकुट	१	त्रै.मा	२०१९
९५.	युगवाणी	१	सा	२००४
९६.	युगभाषा	१	अ.वा.	२०२३
९७.	युवक	१	मा	२०२०
९८.	रमभूम	१		२०२२
९९.	रहर	१	त्रै.मा	२०२३
१००.	राजमार्ग	१	मा	२०२०
१०१.	रूपरेखा	१	मा	२०१७
१०२.	रत्नश्री	१	द्वै.मा.	२०२०
१०३.	लता	१		२०१९
१०४.	लालीगुराँस	१	त्रै.मा	२०२३
१०५.	लुनिभा	१		१०९३ ने.सं.
१०६.	शक्ति	१	वा	२०१७
१०७.	शारदा	१	मा	१९९१
१०८.	सन्देश	१	अ.वा.	२०१४
१०९.	साक्षात्कार	१	त्रै.मा	२०२३
११०.	साहित्य स्रोत	१	मा	२००८
१११.	सितु	१	द्वै.मा.	२०२१
११२.	सिपाही	१	वा	२०२५
११३.	सोभो बाटो	१	त्रै.मा	२०१७
११४.	सौगात	१	मा	२०२२
११५.	स्रष्टा	१	द्वै.मा.	१९७६ इ.सं.
११६.	स्काउट बुलेटिन	६	मा	२०२४
११७.	स्मारिका (विभिन्न समयका)			२०२०
११८.	स्वतन्त्र विश्व	१		२०१५

११९.	स्वास्नी मान्छे	१		२००६
१२०.	हाम्रो कथा	१	मा	२०३०
१२१.	हाम्रो पुरुषार्थ	१	अ.वा.	२०२३
१२२.	हाम्रो स्वास्थ्य	१	मा	२०२१
१२३.	हिम ज्योति	१	वा	२०१६
१२४.	हिमवत्संस्कृति	१	त्रै.मा	१९५०
१२५.	हिमाचल	२	वा	२०१९
१२६.	हिमानी		त्रै.मा	२०२०
१२७.	हिमाल		मा	२०२०
१२८.	हुलाक	१	द्वै.मा.	२०२०

यिनका अतिरिक्त अन्य विभिन्न शीर्षकका पत्रिकाहरू केन्द्रीय पुस्तकालय पत्रिका शाखामा प्राप्त गर्न सकिन्छन्।^{७४} यी नाम नमूनाका लागि मात्र पेश गरिएका हुन्। यस शोधपत्रमा ती सबै पत्रिकाहरूको नाम समावेश गर्नु निकै कठिन देखिन्छ। यस शाखामा भएका पूरै पत्रपत्रिकाहरूको नाम समावेश गर्नको लागि अर्को शोधपत्र तयार गर्नु अत्यावश्यक देखिन्छ।

३.६.१ केन्द्रीय पुस्तकालयमा रहेका विभिन्न शाखाहरू

यस त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयमा विद्यार्थी तथा पाठक र अनुसन्धानकर्ताहरूको समस्या र त्यसलाई समाधान गर्ने उद्देश्यले सामग्रीको महत्त्वलाई हेरी छुट्टाछुट्टै शाखामा छुट्टाछुट्टै विषयवस्तुका सामग्रीहरू राखिएको छ। जसले गर्दा पुस्तकालयमा आउने विद्यार्थीहरू निकै नै लाभान्वित भएका छन्। ती शाखाहरू र त्यसभित्र राखिने विषयसँग सम्बन्धित सामग्रीहरूको नामावली निम्नानुसार छन् :

१. पुस्तक प्राप्ति शाखा (Acquisition Section)

कुनै पनि पुस्तकालयको पहिलो काम भनेको पुस्तक अथवा सामग्री प्राप्त गर्नु हो। यसको मुख्य काम पुस्तक प्राप्त गरी त्यसलाई क्रमिकरूपले कार्य पूरा गरी पाठक समक्ष पुर्याउनु हो। यस शाखाले त्रि.वि. का प्रत्येक विभागबाट स्वीकृतिलेई तिनै विभागहरूले माग गरे अनुसारका पुस्तकहरू आफ्नो बजेट अनुसार दामासाहीमा खरिद गर्ने गर्दछ।

^{७४} पत्रिका शाखाको संगालोबाट प्राप्त जानकारी अनुसार

विभागले सिफारिस गरेका पुस्तक यदि पहिल्यै पुस्तकालयमा आइसकेका छन् भने ती पुस्तक पुनः खरिद गर्दैन । यस शाखाले उपहारस्वरूप पनि पुस्तक तथा पाठ्यसामग्री प्राप्त गर्ने गर्दछ । यसरी प्राप्त गर्ने पुस्तक तथा सामग्रीहरू लेखक, प्रकाशक तथा राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय सङ्घ संस्थाहरूद्वारा प्राप्त गर्ने गर्दछ । यस शाखाले पुस्तकका अतिरिक्त अन्य सामग्रीहरू जस्तै : फोटोकपी, अडियो भिज्युअल, र सी.डी. डाटावेसहरू पनि खरिद तथा उपहारबाट प्राप्त गर्दछ । शोधपत्र तथा अनुसन्धानपत्र तथा पी.एच.डी. थिसिस पनि यही शाखाले नै प्राप्त गर्दछ । वार्षिक रूपमा ५००० देखि ७००० सङ्ख्यामा पुस्तक खरिद गर्नुका साथै उपहारमा पनि प्राप्त गर्ने गर्दछ ।^{७५} आ.व. २००५/२००६ मा यस शाखाले २७८ शीर्षकका पुस्तकहरू खरिद गर्नु भन्ने ४९३१ सङ्ख्याका पुस्तक तथा अन्य सामग्रीहरू उपहारस्वरूप प्राप्त गर्नु भयो । यस आ.व.मा उपहारमा प्राप्त पुस्तक मध्येबाट १८१५ थान पुस्तकहरू अन्य विभिन्न क्याम्पस, विद्यालय र सङ्घ-संस्थालाई उपहारस्वरूप वितरण गर्नु भयो ।

२. प्राविधिक शाखा (Technical Section)

यो शाखा सबभन्दा महत्वपूर्ण शाखाको रूपमा चिनिन्छ । जब प्राप्ति शाखाले सामग्री प्राप्त गर्दछ, त्यसपछि त्यो सामग्रीलाई त्यो शाखाले आफ्नो काम पूरा गरी प्राविधिक शाखालाई दिन्छ । यो शाखाले ती सामग्रीलाई वर्गीकरण, क्याटलगिङ, बर्कसीट तयार गरी अन्तिम सम्पादन गरी कार्य सम्पन्न गर्दछ । यस शाखाले नै चारवटा क्याटलग कार्ड तयार पार्दछ । जस्तै: लेखक कार्ड, विषयकार्ड, शीर्षककार्ड र सेल्फलिष्ट कार्ड आदि । यी नै कार्डहरूलाई सार्वजनिक हुने गरी क्याटलग क्याबिनेटमा ल्याएर वर्णानुक्रम अनुसार फायल गरिन्छ । सन् १९९५ देखि पुस्तकालयले कम्प्युटरमा पुस्तकहरूलाई डाटावेश तयार पारी पाठकहरूलाई कम्प्युटरबाटै आफूलाई चाहिने पुस्तकहरू खोज्न सक्ने बनाएको छ । यसरी तयार पारिएका रिकर्डहरू ३९०००/- पुगिसकेको छ र यो रिकर्डलाई पुस्तकालयको वेभ साइट www.tucl.org.np मा पनि हेर्न सकिन्छ ।^{७६}

^{७५} वार्षिक प्रतिवेदन २०६२/०६३ केन्द्रीय पुस्तकालय

^{७६} ऐ.

यस शाखाले विभिन्न शाखामा राखिने पुस्तकहरूलाई अङ्ग्रेजी अक्षरबाट निम्नलिखित रूपमा कोड गरेको पाइन्छ :

AS = American Studies

CS = Close section

D = Dissertations and Theses

JS = Japanese Studies

N = Nepal Collection

P = Periodical

R = Reference

Rare = Rare

SC = Singha Collection

T = Text Book

UN = United Nations

३. यू.एन. कलेक्शन (संयुक्त राष्ट्र सङ्घ सङ्ग्रह)

केन्द्रीय पुस्तकालयले नेपाली पुस्तक पत्रपत्रिका मात्रै खरिद अथवा उपहारमा प्राप्त गरेको मात्रै सङ्ग्रह नगरी यो नेपालकै यु.एन.का प्रकाशनहरूको आधिकारिक रूपमा सङ्ग्रह गर्ने संस्था हो । संयुक्त राष्ट्रसङ्घबाट प्रकाशन गरेका सामग्रीहरू सन् १९६४ देखि सङ्ग्रह गर्न थालेको हो । यसको सङ्गृहीत कोड नं. DL-169 हो । पुस्तकालयमा UN शाखामा प्राप्त हुने पुस्तकहरूलाई कल नं. दिँदा UN भनेर दिइने गरिन्छ, आ-व. २००४/२००५ मा ४७० थान पुस्तक, २२० सङ्ख्यामा पेरियोडिकल्सहरू प्राप्त गरेको थियो ।^{७७}

निम्नलिखित नामका केही जर्नलहरू UN शाखामा उपलब्ध छन्^{७८}

1. Asian Development Bank (ADB) 8 Titles
2. Asian Productivity Organization (APO) 4 Titles

^{७७} ऐ ।

^{७८} Annual Report, 2007/2008, Central Library, T.U.

3. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP) 13 Titles
4. Food and Agriculture Organization (FAO) 10 Titles, 2000
5. International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) 9 Titles
6. International Committee of the Red Cross (ICRC) 1 Title
7. International Labors Organization (ILO) 10 Titles
8. International Maritime Organization (IMF) 2 Titles
9. International Maritime Organization (IMO) 1 Title
10. International Telecommunication Union (ITU) 6 Titles
11. United Nations (UN) 18 Titles
12. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) 2 Titles
13. United Nation Development Programme (UNDP) 4 Titles
14. United Nations Environment Programme (UNEP) 5 Titles
15. United Nations High Commission for Refugees (UNHCR) 17 Titles
16. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) 17 Titles
17. United Nations Fund for Population Activities (UNFPA) 4 Titles
18. United Nations Research Institute for social development (UNRISD) 1 Title
19. United Nations University (UNU) 3 Titles
20. United Nations Volunteers (UNV) 1 Title
21. Worlds Health Organization (WHO) 4 Titles
22. World Meteorological Organization (WMO) 1 Title
23. World Trade Organization (WTO) 2 Titles

समस्या/समाधान

१. स्तरिय सेवा प्रदान गर्नका लागि योग्य र दक्ष कर्मचारीको व्यवस्था गरिनुपर्ने (CCD, DVD जस्ता सामग्रीहरूको पनि सेवाको लागि)
२. कम्प्युटरको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
३. CCTV Camera जडान हुनुपर्ने ।
४. पाठ्यसामग्रीहरूको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
४. **पेरियोडिकल्स शाखा (Periodical Section)**

यो शाखा पुस्तकालयको लागि अर्को महत्त्वपूर्ण शाखा हो । यस शाखाले छानिएका जर्नलहरू, बुलेटिन, म्यागजिन, न्यूजलेटर र अखबारहरू प्राप्त गर्ने र त्यसै सामग्रीलाई नै पाठक सक्षम पुऱ्याउने गर्दछ ।

लगभग ११००० थान पत्रिकाहरू र ४२५ शीर्षकका नेपाली र विदेशी गरी विभिन्न भाषामा प्रकाशन गरिएका सामग्रीहरू यस शाखामा छन् । आ.व. २००५-२००६ मा ६१६० सङ्ख्यामा ५१ शीर्षकका अखबारहरू यस शाखामा प्राप्त भएका छन् । यस शाखामा रहेका नेपाली तथा अङ्ग्रेजी साहित्यिक तथा राजनैतिक तथा समसामयिक पत्रिका, म्यागजीन तथा अखबारहरू नेपालका अन्य पुस्तकालयमा प्राप्त नहुन पनि सक्छन् । तुलनात्मक रूपमा नेपालका अन्य पुस्तकालयमा भन्दा पुराना र धेरै सङ्ख्यामा पत्रिकाहरू यसै शाखामा प्राप्त गर्न सकिन्छ । यस शाखाले गतवर्षदेखि यस शाखामा आएका पुराना जर्नलहरूलाई डाटावेस सिर्जना गरी कम्प्युटरमा अपडेट गर्ने कार्य गरेको छ । अङ्ग्रेजी र नेपाली भाषा गरी गतवर्ष सम्म १२६६ शीर्षकका पत्रिकाहरूलाई समावेश गरिसकेको छ । यस शाखाले जर्नलहरूमा प्रकाशन भएका लेखहरूलाई पनि डाटावेस तयार पारी कम्प्युटरमा अपडेट गर्ने कार्य गरिरहेको छ ।^{५९} यसै शाखाले पाठकहरूको समस्यालाई ध्यानमा राखी 'प्रेस क्लिपिङ् सेवा' पनि उपलब्ध गराउँदै आएको छ ।

४.१ प्रेस क्लिपिङ् सेवा

पेरियोडिकल शाखाले निम्न रचनाहरूलाई कटिङ् गरी (जुन पत्रिका दुई प्रति का दरले पुस्तकालयमा आउने गर्छन्) पाठकहरूलाई सेवा दिने गर्दछ । पाठकहरूको आवश्यकतालाई ध्यानमा राखी उनीहरूले नै माग गरे अनुरूप सम्भव भएसम्म देशमा तत्कालीन समयमा भएको घटना लगायत अन्य विविध विषयका लेखकहरूलाई पुस्तकालयले आधार मानेर यो सेवा प्रदान गर्दछ । हाल पुस्तकालयले निम्नलिखित विषयसँग सम्बन्धित लेख-रचनाहरूलाई उक्त सेवा दिएको छ ।^{६०}

^{५९} पत्रिका शाखाबाट प्राप्त मौखिक जानकारी

^{६०} पत्रिका शाखाबाट प्राप्त जानकारी अनुसार

१. उच्चशिक्षा
२. केन्द्रीय पुस्तकालय
३. गरिबी निवारण
४. जनजाति
५. जनसंख्या
६. निजीकरण
७. नेपाल-अमेरिका सम्बन्ध
८. नेपाल -जापान सम्बन्ध
९. नेपाल-बेलायत सम्बन्ध
१०. नेपाल-भारत सम्बन्ध
११. पर्यटन
१२. वातावरण
१३. विकेन्द्रीकरण
१४. भाषा
१५. भुटानी शरणार्थी
१६. भूकम्प
१७. महिला
१८. मानव अधिकार
१९. मूल्य अभिवृद्धिकर
२०. सार्क
२१. सुरक्षा
२२. त्रि.वि.

यस शाखाका समस्याहरू :

१. नियमित बजेटको अभाव

२. विदेशबाट प्राप्त हुने जर्नलहरू नियमित रूपमा खरिद गर्न नसकिने अवस्थाका कारण नियमित नभएको ।
३. CCTV Camera नहुँदा पत्रपत्रिकाहरूको पाना च्यातिने समस्या भएको ।
४. कर्मचारी र भौतिक संरचनाको व्यवस्थित व्यवस्थापन नभएको कारण शाखामा रहेको पाठ्यसामग्रीहरूको यथेष्ट सुरक्षा नभएको ।
५. शाखामा रहेको सम्पूर्ण सामग्रीहरूको Computer प्रविधिमा प्रलेख राखिनुपर्ने ।

सुझाव:

१. नियमित बजेटको व्यवस्था हुनुपर्ने ।
२. सम्पूर्ण पत्रपत्रिकाहरू नियमितरूपमा प्राप्त हुनुपर्ने ।
३. CCTV Camera व्यवस्था हुनुपर्ने ।
४. केन्द्रीय विभागहरूलाई आवश्यक भएका पत्रिकाहरू खरिद गर्न बजेटको व्यवस्था हुनुपर्ने ।
५. Rare Journals / Newspapers को Digitization गरी सेवा उपलब्ध गराउने व्यवस्था हुनुपर्ने साथै पत्रपत्रिकाहरूको पनि Microfilm गरी सेवा दिनु पर्ने ।

५. शर्कुलेशन शाखा

पाठकहरूको समस्यालाई ध्यान राखेर केन्द्रीय पुस्तकालयले केही विशेष शाखा बाहेक अन्य शाखाहरूमा पाठक आफै गर्ई आफ्नो सामग्री खोज्न सक्छन् ।

५.१ सदस्यता

केन्द्रीय पुस्तकालयले केन्द्रीय विभागमा अध्ययनरत तथा प्राध्यापनरत विद्यार्थी तथा शिक्षकहरूलाई र त्रि.वि.का स्थायी शिक्षकहरूलाई (उपत्यकाभिन्न) सदस्यता बनाउने गर्दछ । यी बाहेक अन्य सदस्यता बन्न चाहाने पाठकहरूलाई प्राइभेट सदस्यता उनीहरूले कार्य गरेको सङ्घ-संस्थाबाट स्वीकृति आएमा बनाउने गर्दछ । यी बाहेक अन्य सदस्यता बन्न चाहाने

पाठकहरूलाई प्राइभेट सदस्यता उनीहरूले कार्य गरेको सङ्घसंस्थाबाट स्वीकृति आएमा बनाउन सकिन्छ। आ.व. २०६२/०६३ मा ३३०९ जना पाठकहरू यसको सदस्यता बनेका छन्।

५.२ शर्कुलेशन सेवा

यस पुस्तकालयको अर्को महत्त्वपूर्ण काम पुस्तक घरमा लैजान दिनु हो। केही विशेष शाखाबाहेक अन्य शाखाबाट यस पुस्तकालयको सदस्यता बनेका पाठकहरूले पुस्तक इस्यू गरेर घरमा लगी अध्ययन गर्न पाउँछन्।

५.३ अडियो क्यासेट

सन् १९९९ देखि यस पुस्तकालयले अन्धाहरूको लागि अडियो क्यासेटको पनि व्यवस्था गरेको छ। आ.व. २०६२/०६३ मा उपत्यकाका क्याम्पसका विद्यार्थीहरूले अडियो क्यासेट १७० थान इस्यू गरेर लगेको यस पुस्तकालयमा रेकर्ड छ।

५.४ सन्दर्भ ग्रन्थ सेवा (Reference Service)

यस पुस्तकालयले सन्दर्भ ग्रन्थ सेवा पनि प्रदान गर्दछ। कीर्तिपुरका विभिन्न केन्द्रीय विभागमा अध्ययनरत विद्यार्थी तथा प्राध्यापनरत शिक्षकहरूलाई तथा उपत्यकाका अन्य क्याम्पस तथा विद्यालयका विद्यार्थी लगायत उपत्यका बाहिरका पाठकहरूलाई पनि सन्दर्भ ग्रन्थ सेवा प्रदान गर्दछ।

५.५ पाठक शिक्षा सेवा (User Education Service)

यस पुस्तकालयले प्रत्येक वर्ष त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय विभागमा अध्ययन गर्न आउने नयाँ भर्ना भएका विद्यार्थीहरूलाई पुस्तकालय कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने विषयमा पुस्तकालय साक्षरता कक्षा लिने गर्दछ। यस समयमा पुस्तकालयका कर्मचारीहरूले विद्यार्थीहरूलाई पुस्तकालयका सबै शाखामा घुमाएर कुन शाखा कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने लगायत पुस्तकालयका प्रत्येक शाखा अनि प्रयोग गर्ने तरिका र त्यसबाट पाइने सुविधाको बारेमा प्रशिक्षित गराइन्छ।

६. पाठ्यपुस्तक शाखा :

सेवारत कर्मचारी सङ्ख्या: १

यो पनि पुस्तकालयको एक महत्त्वपूर्ण शाखाको रूपमा चिनिन्छ । यस शाखामा १६००० पाठ्यपुस्तक रहेका छन् । यस शाखामा त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गतकाका विभिन्न विभागहरूले तोकेको पाठ्यक्रम अनुसारका पाठ्यपुस्तकहरू राखिएका हुन्छन् । यस शाखामा विभिन्न प्रश्नपत्रहरू लगायत पाठ्यक्रमहरू, अत्यन्त महङ्गा पुस्तकहरू राखिएका छन् । आ.व. २००७/२००८ मा १६,६४६ सङ्ख्यामा सामग्रीहरू प्रयोग गरिएको पाइन्छ।^{८१}

आ.व. २००७/२००८ मा टेक्स्टबुक शाखाबाट प्रयोग भएका सामग्रीहरू :

तालिका नं. ४

S. N.	Materials	Volumes	Percentage
1.	Textbooks	11190	67.22
2.	Question papers	3974	23.87
3.	Curriculum	590	3.54
4.	American studies	522	3.13
5.	Japanese studies	240	1.60
6.	Project Report	230	1.38
	Total	16,646	100.00

यस अन्तर्गत महत्त्वपूर्ण महङ्गा भोलुमहरूमा रहेको पाठ्यपुस्तकहरू, शिक्षक, विद्यार्थीहरूबाट छनौट गरी राखिएको पाठ्यपुस्तकहरू, भिलेज प्रोफाइल १०,००० प्रश्नपत्रहरू, पाठ्यसामग्रीहरू सङ्कलनमा राखिएको छ । यस शाखामा रहेका पाठ्यसामग्रीहरू बन्द प्रणालीअनुसार सञ्चालित छन् । यस शाखाले जापानीज सङ्कलन, अमेरिकन अध्ययन सङ्कलनको समेत सेवा दिइरहेको छ ।

समस्या:

१. भिलेज प्रोफाइललाई व्यवस्थित गरी सेवा प्रदान गर्नुपर्ने ।
२. कम्प्युटरको थप व्यवस्था गर्नु पर्ने ।

^{८१} Annual Report, 2007/2008 Central Library, Kirtipur

७. सिंह शमशेर सङ्ग्रह :

सिंह सङ्ग्रह सन् १९७६ मा राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरका छोरा सिंहशमशेर ज.व.रा. ले उपहारस्वरूप प्रदान गरेका पुस्तकहरूको सङ्ग्रह हो । यस शाखामा जम्मा ५००० थान पुस्तकहरू उपलब्ध छन् । यस मध्ये २ तिहाई पुस्तकहरू इतिहास, राजनीति शास्त्र, धर्म, अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र नेपाल, भुटान, भारतका र सिक्किम लगायत अन्य राष्ट्रहरूको परम्परा र संस्कृतिको बारेमा लेखिएका पुस्तकहरू पनि उपलब्ध छन् । यस शाखाका पुस्तकहरूलाई SC ले कोड गरिएको छ । यो शाखा बन्द शाखा हो ।^{५२}

यस शाखामा रहेका केही नेपाली भाषामा लेखिएका पुराना पुस्तकहरूको नाम नमूनाको रूपमा तल उल्लेख गरिएको छ ।

१. शाह, रवीन्द्र, भरेको फूल (कविता सङ्ग्रह) काठमाडौं , २०२२
Sc N 895.511 S226JI
२. एक इतिहासप्रेमी, पश्चिमी राजपुताना तथा मारवाडके देशी नरेश,
वनारस, १९४२ इ.सं.
Sc H923.154 P696
३. सम, जनार्दन, प्रेमी प्रतीक्षा (गद्य काव्य), काठमाडौं, २००५
Sc N 895.511 S434p
४. सिंह जनकलाल र सिंह, चन्द्रलाल, भूगोल प्रवेशिका, काठमाडौं,
१९३४
Sc 910 Si841b
५. योगी, नरहरिनाथ, इतिहासप्रकाशमा सन्धिपत्र सङ्ग्रह, वाराणसी, २०२२
Sc N954.26 N367i
६. राणा, केशरशमशेर, विक्रमोर्वशी (महाकवि कालिदासको संस्कृत नाटकको
नेपाली भाषामा उल्था), काठमाडौं, १९८२

^{५२} Annual Report, 2007/2008, T.U. Central Library, Kirtipur

- Sc N 780 Sr258b
७. श्रेष्ठ, बखतबहादुर, बखत विनय भजनावली, बनारस, १९२७ इ.सं.
Sc N 780 Sr258b
८. दीक्षित, नरेन्द्रमणि आचार्य, युरोपीय साहित्यको नमूना, काठमाडौं, १९९५
Sc 808.8 A531y
९. अर्याल, ईश्वरराज, नयाँ नेपालको इतिहास, काठमाडौं, २०२१
Sc N 954.26 Ar732n
१०. राणा, अर्जुनशमशेर ज.व.रा., स्वप्नवासवदत्ता, काठमाडौं, १९९४
Sc N 891.22 Bh355s
११. दाङ देउखुरी (नेपाली कांग्रेस), दाङ देउखुरी उपत्यकाको क्रान्ति
चेतनाको इतिहास, दाङ, २०१०
Sc N 954.26 D229
१२. ए लेभ्कोभ्स्की, आर्थिक स्वाधीनता प्राप्तिमा सार्वजनिक क्षेत्रको भूमिका,
काठमाडौं, २०३०
१३. प्रोग्राम:श्री ५ महाराजधिराजका विवाह उत्सवको, काठमाडौं,
१९७५
१४. पण्डित, शर्मा रत्न, बदरी केदार महात्म्य, दैलेख, १९८०
Sc N294 S9565
१५. मनी डब्लु पी, गोर्खाली म्यानुअल (Gurkhali Mannual), मुम्बै, १९१९
इ.सं.
Sc 495.515 M746g
१६. मैत्रदेव, श्री ५ महेन्द्रको भारत भ्रमण, काठमाडौं, २०१३
Sc N 923.15426 M415n
१७. नेपाली साहित्य संस्थान, श्री ५ महेन्द्र अभिनन्दन ग्रन्थ, काठमाडौं, २०२१
Sc N 923.15426 M415n

१८. सत्याल, आर.पी., भक्त प्रह्लाद नाटक, बनारस,
Sc N 895.512 sa227p
१९. गौतम, कुलचन्द, अलङ्कार चन्द्रोदय, काठमाडौं, १९७८
Sc N 808.1 G511a
२०. सत्याल, यज्ञराज, नेपालको इतिहास भारतको इतिहास भाग २ (कक्षा ७
को लागि) काठमाडौं, २०२०
२१. नेहरू, जवाहरलाल, संक्षिप्त मेरो कथा, काठमाडौं, १९५६
Sc N 923.254 N596n
२२. पण्डित, हेमराज, चन्द्रिका गोरखा भाषा व्याकरण, काठमाडौं, १९६९
Sc N 495.515 S893p
२३. थापा, शिवप्रताप शमशेर, शैव्या हरिश्चन्द्र, कालिम्पोङ, १९९१
Sc N 895.513 t579sh
२४. श्री ३ महाराजबाट (चन्द्रशमशेर ज.व.रा.) करियाहरूलाई अमलेख
गराउने बारेमा बक्सेको स्पीच, काठमाडौं, १९८१ मंसिर
२५. त्रि.वि. सांस्कृतिक परिषद्, नेपाल, काठमाडौं, २०२२
Sc N 301.2 T 782ne
२६. तिवारी, भीमनिधि, यशस्वी शव (शोककाव्य), काठमाडौं, २०१३
Sc N 895.511 T 698y
२७. कोमलनाथ, राणाकुलचन्द्रिका, काठमाडौं, १९९५
Sc N 895.511 Ko479r
२८. श्री ५ महाराजधिराजवाट बक्सेका घोषणा भाषण र सन्देशहरू, काठमाडौं,
२०२३ Vol. 12
Sc N 923.15426 S 2189
२९. नेपाली, गोविन्दलाल, रचना कुञ्ज (पूर्णाङ्गी नाटक), ललितपुर, २०२२
Sc N 895.512 N726r

३०. श्रेष्ठ, विष्णुचरण, भीष्म प्रतीज्ञा (पौराणिक उपाख्यान), काठमाडौं, १९९५
Sc N 895.513 Sr246b
३१. रत्न रेकर्डिङ ट्रष्ट, जीवन सङ्गीत (लोकप्रीय लोकगीतहरूको सङ्ग्रह),
काठमाडौं, २०००
Sc N 895.51108 J575
३२. राजभण्डारी, जनकमान सिंह, नारी सौभाग्य कुसुम, काठमाडौं, १९९४
Sc N 376 R335n

द. नेपाल सङ्ग्रह शाखा :

कार्यरत कर्मचारी: ३

यो शाखा यस पुस्तकालयकै विशेष महत्त्वपूर्ण शाखाको रूपमा चिनिन्छ । यस शाखामा नेपाल सम्बन्धी नेपाली वा विदेशी लेखक जसले लेखेको भए पनि पुस्तकहरूका साथसाथै स्नातकोत्तर तहका शोधपत्र, पीएचडी शोधपत्र र गा.वि.स. प्रोफाइलहरू राखिएका छन् । यसका साथसाथै नेपाली र नेवारी साहित्यका पुस्तकहरू पनि यस शाखामा राखिएका छन् । पुस्तकालयले यस शाखामा बजेटको विशेष व्यवस्था पनि गरेको पाइन्छ ।^{८३} यसका अतिरिक्त पुस्तक लेखक तथा विभिन्न सङ्घ संस्थाद्वारा प्रदान गरिने नेपाल सम्बन्धी पुस्तकहरूले पनि यस शाखामा आवश्यकता अनुसारका पुस्तकहरू पाइने पुस्तकालयले जनाएको छ । वर्तमान समयमा यस शाखामा ४१००० थान पुस्तकहरू रहेका छन् भने ९५ प्रतिशत पुस्तकहरू कम्प्युटरबाट खोज्न पनि सकिने पुस्तकालयले जनाएको छ ।^{८४} यस शाखाले दैनिक २०० देखि ४०० जना पाठकहरूलाई सेवा पुऱ्याउदै आइरहेको छ ।

आ.व. २००७/२००८ मा यस शाखाबाट प्रयोग भएका सामग्रीहरूको चित्रण :

तालिका नं. ५

^{८३} Annual Report, 2007/2008, T.U. Central Library

^{८४} Annual Report, 2007/2008, T.U. Central Library

S. N.	Materials	संख्या	प्रतिशत
१	स्नातकोत्तर तहका शोधपत्र तथा पीएचडी का शोधपत्रहरू	३३०८१	८३.२६
२	नेपाल सम्बन्धी पुस्तकहरू	५४७३	१३.७७
३	CS (Nepali+English+Newari) publications	१०५६	२.६५
४	दुर्लभ पुस्तकहरू	१२०	०.३०
	जम्मा	३९७३०	१००.००

यस शाखाका समस्या :

१. ठाउँको अभाव हुनु
२. प्रकाशको कमीले गर्दा छिटो सेवा प्रदान गर्न कठिनाई भइरहेको

सुझाव:

१. स्तरीय सेवाका लागि ठाउँ बढाउनु पर्ने ।
२. प्रकाशको राम्रो व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
३. पीएचडी शोधपत्र र स्नातकोत्तर तहका शोधपत्रहरूलाई छुट्टै शाखामा राख्नुपर्ने ।
४. Computer को थप व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
५. यहाँ भएका सङ्कलनहरू महत्त्वपूर्ण भएकाले महत्त्व हेरी Digitization गर्दै लैजान सकिएमा सम्पूर्ण पाठकहरूले पनि प्रयोग गर्न अनुकूल हुने ।

९. फोटोकपी शाखा :

त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयमा हाल करारनामा अनुसार फोटोकपी सेवा प्रदान गरिदै आइरहेकोमा यस पुस्तकालय विश्वविद्यालय पुस्तकालयको रूपमा र राष्ट्रिय

स्तरको सुविधा सम्पन्न आधुनिक पुस्तकालय भएकोले अन्य स्वदेशी र विदेशी विश्वविद्यालयहरूमा जस्तै स्तरीय, छिटो छरितो र सुरक्षित सेवालाई छुट्टै शाखाको रूपमा स्थापना गरी सेवा सुविधा प्रदान गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

चौथो परिच्छेद

४. नाट्यकृतिको सङ्कलन र संरक्षण

पुस्तकालयले साहित्य, भाषा र वाङ्मयका विभिन्न क्षेत्रका पुस्तकहरूलाई नेपाली भाषाका सामग्रीहरू सङ्कलन र संरक्षण गर्ने काम गरेको देखिन्छ । ती मध्ये नेपाली नाट्यविधालाई मात्र यहाँ सूचीकरण गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

केन्द्रीय पुस्तकालयमा भएका नेपाली भाषामा लेखिएका नेपाली नाटक विधाका कृतिहरूको सर्वेक्षण गर्ने क्रममा निम्नानुसार काम भएको छ । नाटकको सूची खोज्ने क्रममा (क्याटलगमा खोज्ने क्रममा भेटिएका) पुस्तकहरूको सूची निम्नानुसार तयार पारिएको छ । यस पुस्तकालयमा नेपाली भाषामा लेखिएका विभिन्न विधाका पुस्तकहरूको सङ्ख्या व्यापक भएकोले प्रस्तुत शोधपत्रमा नाटक विधाका कृतिलाई मात्र सूचीकरण गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

नेपाली भाषामा लेखिएका नाटक विधाका पुस्तकहरूलाई पुस्तकालयको नियम अनुसार वर्गीकरण गरी राखिएको छ । यस शोधमा क्याटलगलाई आधार बनाएकोले पुस्तकको वर्गीकरण नम्बर पनि कुनै विद्यार्थी वा अनुसन्धानकर्तालाई उक्त पुस्तक खोज्न सजिलो होस् भनी यस सूचीमा राख्ने काम भएको छ ।

केन्द्रीय पुस्तकालयले प्रत्येक वर्ष प्रत्येक विभागहरूलाई पुस्तक खरिद गर्नको लागि बजेट छुट्टयाउने गर्दछ । जसअनुसार नेपाली केन्द्रीय विभागलाई पनि बजेट छुट्टयाउने गर्दछ । केन्द्रीय पुस्तकालयले गत आठवर्षदेखि नेपाली केन्द्रीय विभागलाई छुट्टयाएको बजेट यसप्रकार रहेको छ :

यो बजेट विभिन्न केन्द्रीय विभागको सिफारिसमा पुस्तकहरू खरिद गर्नको लागि दामासाहीको आधारमा पुस्तकालयले छुट्टयाउने गर्दछ ।^{५५}

^{५५} केन्द्रीय पुस्तकालय पुस्तकप्राप्ति शाखाबाट प्राप्त विवरण अनुसार

तालिका नं. ६

नेपाली केन्द्रीय विभागलाई छुट्टयाएको वजेट

क्र.सं.	आ.व.	वजेट
१.	२०६०	३००००.००
२.	२०६१-०६२	३००००.००
३.	२०६२-०६३	३००००.००
४.	२०६३-०६४	३५०००.००
५.	२०६४-०६५	३५०००.००
६.	२०६५-०६६	३००००.०० (Mphil Course को लागि २००००.००)
७.	२०६६-०६७	४००००.०० (Mphil Course को लागि २००००.००)

यसरी यस पुस्तकालयले नेपाली केन्द्रीय विभागलाई छुट्टयाएको वजेटले नेपाली साहित्यका विभिन्नविधाका पुस्तक खरिद गर्नको लागि निकै अपुग भएको पाउन सकिन्छ । यही वजेटवाटनै नेपाली नाटकविधाका पुस्तकहरू खरिद गरिने हुनाले जम्मा वार्षिकरूपमा लगभग रु. ५०००.०० नाटकविधाका पुस्तकहरू खरिद गर्नको लागि पुस्तकालयले वजेट छुट्टयाउने गरेको पाइन्छ । यो तथ्याङ्क हेर्दा के अनुमान गर्न सकिन्छ भने यस पुस्तकालयमा नेपाली साहित्यका पुस्तकहरूको सङ्ख्या बढाउन उपहारवाट प्राप्त पुस्तकहरूले नै निकै सहयोग पुगेको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

४.१ नाट्यकृतिको संरक्षण:

पुस्तकालयमा रहेका यस्ता महत्वपूर्ण र प्राय गरेर केही दुर्लभ पुस्तकहरूको संरक्षणको लागि पुस्तकालयकले आफ्नै किसिमको नीति अपनाई प्रस्तुत पुस्तकालयका विभिन्न शाखामा पुस्तकहरूलाई Close Section र केही General

Collection को रूपमा राखेको छ । यो शाखामा रहेका पुस्तकहरूमध्ये Close Section का पुस्तकहरू प्रयोग गर्नको लागि सदस्यता लिनु अनिवार्य छ भने General Collection का पुस्तकहरूलाई पाठकले प्रयोग गर्नको लागि पुस्तकालयको सदस्यता लिनु अनिवार्य छैन तर पुस्तकहरू घरमा लगेर पढ्नका लागि भने पुस्तकालयको सदस्यता लिनु अनिवार्य छ । Close Section का पुस्तकहरू भने पुस्तकालयमै बसी अध्ययन गर्न र फोटोकपी गरी लैजान पाउने तर घरमा लगेर हेर्न नपाउने नियम बनाएको छ । यसले गर्दा यी पुस्तकहरू पाठकहरूले लगेर हराउने सम्भावना रहँदैन र पुस्तकहरूको संरक्षणमा पनि विश्वस्त हुन सकिन्छ ।

४.२ नेपाली नाटक विधामा पुस्तकालयमा भएका पुस्तकहरूको सूची

नोट : यस सूचीमा शोधपत्रलाई समेटिएको छैन ।

पुस्तकहरूलाई पाठकहरूले हेर्नलाई सजिलो होस् भनी सकेसम्म पुस्तकालयको नियम अनुसार वर्गीकरण गरी ती पुस्तकहरूको वर्गीकरण नम्बर पनि राखिएको जानकारी गराउँदछु ।^{६६} पुस्तकहरूको सूची सहित पुस्तकालयको वर्गीकरण नम्बर पनि राखिएको छ ।

क्र.सं. पुस्तकको नाम प्रकाशन स्थान प्रकाशन वर्ष वर्गीकरण नम्बर

१. अधिकारी, चन्द्रकान्त, सम्पा. बालुनगीत (लोकनाटक), गोरखा, २०५५
Cs N895.512 A563b
२. अधिकारी, रामलाल टीका पनि व्यापार पनि एकाङ्की सङ्ग्रह, दार्जिलिङ,
१९७१ इ.सं.
Cs N895.512 A621Jt
३., नेपाली एकाङ्की यात्रा, दार्जिलिङ, १९७७ इ.सं.
Cs N 895.51209 A621n

^{६६} केन्द्रीय पुस्तकालयको क्याटलोगबाट उतारिएको

४., शङ्खघोष (एकाङ्की सङ्ग्रह), दार्जिलिङ, १९८५ इ. सं.
Cs N895.512 A621s
५. अधिकारी, शिव, त्रासदी मुद्राहरू: रूपक संयोजन, वाराणसी, २०४०
Cs N895.512 A633t
६., तासको जामा र अरू तीन नाटक, काठमाडौं, २०४८
Cs N895.512 A633t
७., सिंहासन:नाटक सङ्ग्रह, काठमाडौं, २०५५
Cs N895.512 A633s
८. अग्निशिखा, ऊ फेरि आउनेछ, काठमाडौं, २०४३
९., इज्जत, काठमाडौं, २०४३
Cs N895.512 A733i
१०. अमात्य, विकास, पागलहरूको शहर ((एकाङ्की सङ्ग्रह), काठमाडौं,
२०४५
Cs N895.512 Am262p
११. अर्जुन, पी., पहाडकी रानी: दुखान्त सुखान्त, दार्जिलिङ, १९८२ इ. सं.
Cs N895.512 Ar735p
१२. आचार्य, पुष्प, नेपाल गयो भन्दिनु है र अरू नाटकहरू, नारायणगढ,
नारायणी कला मन्दिर, २०५८
Cs N895.512 A466n
१३., अन्तिम लास, नाटक सङ्ग्रह, नारायणगढ, नारायणी
कला मन्दिर, २०६३
Cs N 895.512 A466a
१४., हराएको सूर्य, चितवन, नारायणी कला मन्दिर, २०६५
Cs N895.512 A466h

१५. आचार्य, लक्ष्मी, सङ्कलन : दृश्य दिव्य उपदेशवाट दुई एकाङ्की र एक दृश्य, लक्ष्मी साहित्य प्रकाशन , २०२९
Cs N 895.512 A447s
१६. उदास, गेहेन्द्रमान, शाहवंशका पाँच प्रमुख राजाहरू, काठमाडौं, २०४३
Cs N895.512 U127s
१७. उदासी, कृष्ण, अन्तिम संहार, पोखरा, २०५८
Cs N 895.512 U128a
१८. उदासी, कृष्ण, अग्निकुण्ड, पोखरा, २०५९
Cs N 895.512 U128a
१९. उपाध्याय, आत्मराम ओझा, उषा अनिरुद्ध, काठमाडौं, २०२१
Cs N895.512 U312u
२०. उपाध्याय, केशवप्रसाद, रिमाल: व्यक्ति र कृति, काठमाडौं, २०३२
Cs N 895.512 Ri851du
२१., सम्पादन, नेपाली एकाङ्की भाग-३, ललितपुर, २०४६
Cs N 895.512 U327n
२२., सम्पादन, नेपाली एकाङ्की भाग-३, दोस्रो संस्करण ललितपुर, २०४९
Cs N 895.512 U327n
२३., सम्पादन, समका एकाङ्की, काठमाडौं, २०५९
Cs N 895.512 U327s
२४. उपाध्याय, गुणराज, कलङ्कमोचन, काठमाडौं, २०२१
Cs N895.512 U332k
२५. उपाध्याय, दुर्गाप्रसाद, भक्ति नाटक, काठमाडौं, १९९९
Cs N895.512 U318b
२६. उपाध्याय, श्रीप्रसाद, सुदामा (करुणरस प्रधान नाटक), लमजुड, २००५
Cs N 895.512 U348s

२७. कार्की, कलाबहादुर, एक, दुई, तीन, चार र पाँच (नेपाली नाटक सङ्ग्रह),
ललितपुर, २०१८
CsN895.512 K632Jy
२८. कार्की, देवराज, तुँवालो फाट्दैछ, नेपाल, २०४०
Cs N 895.512 K625t
२९. कुँवर, चेतबहादुर, नरहोस कोही बेकार, पाल्पा, २०४७
Cs N 895.512 Ku935n
३०. कोइराला, भुवनेश्वर, भिल्को, पोखरा २०१३
Cs N 895.512 Ko398j
३१. कोइराला, शङ्कर, सेती, काठमाडौं, २०२६
Cs N 895.512 Ko454s
३२. क्षेत्री, गणेश, नाटक रोटी, सिलगढी, १९९२ इ
Cs N 895.512 Ks683n
३३. क्षेत्री, तुलसीबहादुर, कमलः सामाजिक नाटक, दार्जिलिङ, १९८२ ई. सं.
Cs N 895.512 Kh33k
३४. क्षेत्री, मोतीसिंह, एक अबलाको जीवन (खेलिने नेपाली नाटक), गुवाहाटी,
१९९१ इ.सं.
Cs N 895.512 Ks699e
३५. क्षेत्री, लीलावहादुर, दोबाटो नाटिका, काठमाडौं, २०२४
Cs N 895.512 Ks696d
३६. क्षेत्री, शरद्, अतिक्रमण, दार्जिलिङ, १९८० इ.सं.
Cs 895.512 Ks723a
३७., समयभिन्नका समयहरू, दार्जिलिङ, २००२
Cs N 895.512 Kh236s
३८. क्षेत्री, समीरण "प्रियदर्शी" यमराजको दरबार, सिलगढी, १९८६, इ.
Cs N 895.512 Ks723y

३९. खतिवडा, तेजराज, अभै यहाँ उस्तै छः उपन्यासमय नाटक, भापा, २०५३
CS N 895.512 Kh238a
४०., टेष्टट्यूव बेबी, उपन्यासमय नाटक, भापा, २०५३
Cs N 895.512 Kh238t
४१. खतिवडा, रश्मि, केही लघुनाटक, काठमाडौं, २०४५
Cs N 895.512 Kh237k
४२. खत्री, गणेशवहादुर, समाज, काठमाडौं, २०४५
Cs N 895.512 Kh248s
४३. खेताला, फणीन्द्रराज, मूर्ति बोल्छ, काठमाडौं, २०४३
Cs N 895.51208 Kh259m
४४. गतौला, मिलन , पृथक यात्रा, काठमाडौं, २०६२
Cs N 895.512 G135p
४५. गुरुड, इन्द्रवहादुर, मेरा चार एकाइकी, जालपाईगढी, १९८४
Cs N 895.512 Gu943m
४६. गुरुड, शेरवहादुर, त्रियोगी, काठमाडौं, २०४६
Cs N 895.512 Gu961t
४७. गोले, सञ्जय, सुकुम्वासी: टेली नाटक, ललितपुर, २०४८
४८. गौतम, गेहनाथ, उत्तर मसान: मसानको उत्तरवर्ती नाटक, काठमाडौं,
२०५८
Cs N 895.512 G488u Cs N 895.512 Go287s
४९. गौतम, ध्रुवचन्द्र, भस्मासुरको नलीहाड र अरू नाटकहरू, काठमाडौं,
२०५६
Cs N 895.512 G486b
५०. घिमिरे, कृष्णप्रसाद, पारिजातका नाटकको समीक्षा, सम्पादन, काठमाडौं,
२०६४

- Cs N 895.51209 G615p
५१. घिमिरे, चुनिलाल, पुत्काको मह, गान्तोक, १९६६ इ.सं.
Cs N 895.512 G437p
५२. घिमिरे, जगदीश, सन्तान, काठमाडौं, २०५८
Cs N 895.512 G611s
५३. घिमिरे, माधव, शकुन्तला (गीतिनाटक), काठमाडौं, २०३८
Cs N 895.512 G618s
५४., मालती मङ्गले, (गीतिनाटक), काठमाडौं, २०४२
Cs N 895.512 G618m
५५., मालती मङ्गले (गीती नाटक), काठमाडौं, २०४२
N895.512 G618m
५६., विषकन्या (गीतिनाटक), काठमाडौं, २०५०
Cs N 895.512 G618v
५७., अश्वत्थामा (गीतिनाटक), काठमाडौं, २०५८
Cs N 895.512 G618a
५८., देउकी, (गीतिनाटक), काठमाडौं, २०५८
Cs N 895.512 G618d
५९., बालकुमारी, ललितपुर, २०६१
Cs N 895.512 G618b
६०. घिमिरे, लक्ष्मीदेव, म उन्नतिको काँडा बन्दिन, वाराणसी, २०४२
Cs N 895.512 G616m
६१. घिमिरे, सोमनाथ शर्मा, मयुरध्वज धार्मिक नाटक, काठमाडौं, १९९९
Rare Cs N895.512 G618m
६२. घिसिङ, कुमार, सानी, दार्जिलिङ, १९६४ इ. सं.
Cs N 895.512 G655js
६३. चन्द, लोकेन्द्रबहादुर, नेताका साथी, काठमाडौं, २०४२

- Cs N895.512 C277n
६४. चित्र, सिकारू, भित्तामा कुँदिएका कथाहरू, काठमाडौं, २०४३
Cs N 895.512 C823b
६५. चौधरी, विमल, बस्ती फेरिदा, काठमाडौं,
Cs N 895.512 C577b
६६. चौलागाईं, गणेशप्रसाद, परदेशी: सामाजिक गीतिनाटक, जुम्ला, २०४०
Cs N 895.512 C641p
६७. जोशी, जयराज, प्रतीक्षा, काठमाडौं, २०६३
Cs N 895.512 J888p
६८. जोशी, रत्नध्वज, नेपाली नाटकको इतिहास, काठमाडौं, २०३७
Cs N 895.51209 J926n
६९. जोशी, लक्ष्मणराज, अमेरिका रिटर्नर्ड मिष्टर बेटरी प्रेस्याड
(एकाङ्की नाटक), धनकुटा
Cs N 895.512 J898a
७०. जोशी, सत्यमोहन, सिपाही र रैती, ललितपुर, २०२७
Cs N 895.512 J928s
७१., दैलोको बत्ती, ललितपुर, २०२८
N895.512 T928d
७२., फर्केर हेर्दा (नाटक पूर्णाङ्की), काठमाडौं, २०३५
Cs N 895.512 J928ph
७३., जब घाम लाग्छ (नाटक पूर्णाङ्की), काठमाडौं, २०३५
Cs N 895.512 J928j
७४., मृत्यु एक-प्रश्न, ललितपुर, २०४२
CS N 895.512 J928m
७५. ढकाल, विप्लव, अन्तिम नायिका, काठमाडौं, २०५४
Cs N 895.512 Dh138a

७६. ढुङ्गेल, मित्रदेव उपाध्याय, रक्सी, सर्लाही, २०१७
Cs N 895.512 Dh439r
७७. ढुङ्गेल, शम्भुप्रसाद, मालती माधवः सम्पादन शिवगोपाल रिसाल,
काठमाडौं, २०५४
Cs N 895.512 Dh444m
७८. तिवारी, भीमनिधि, सहनशीला सुशीला (मौलिक सामाजिक नाटक),
काठमाडौं, १९९६
Cs N 895.512 T698s
७९., आदर्श जीवन (मौलिक सामाजिक नाटक), काठमाडौं,
२००८
Cs N 895.512 T698a
८०., पाँच ऐतिहासिक एकाङ्की, काठमाडौं, २००८
Cs N 895.512 T698jp
८१., पुतली (मौलिक सामाजिक नाटक), काठमाडौं, २०१०
Cs N 895.512 T698p
८२., एकाङ्की पल्लव, काठमाडौं, २०११
Cs N 895.512 T698je
८३., काशीवास, काठमाडौं, २०११
Cs N 895.512 T698k
८४., किसान (मौलिक सामाजिक नाटक), काठमाडौं, २०११
Cs N 895.512 T698ki
८५., सिद्धार्थ गौतम, काठमाडौं, २०१३
CS N 895.512 T698si
८६., नोकर (सामाजिक नाटक), काठमाडौं, २०१४
Cs N 895.512 T698ao

८७., विवाह (सामाजिक नाटक), काठमाडौं, २०१७
Cs N 895.512 T698b
८८., नैनीका राम (मौलिक सामाजिक नाटक), काठमाडौं, २०१८
Cs N 895.512 T698n
८९. तिवारी, भीमनिधि, एकाङ्की-कली, काठमाडौं, २०२१
Cs N 895.512 t698jea
९०., चौतारा लक्ष्मीनारायण, काठमाडौं, २०२४
Cs N895.512 T698c
९१., महाराज भूपतीन्द्र, काठमाडौं, २०२८
Cs N 895.512 T698ml
९२., आत्म हत्या, काठमाडौं, २०३३
Cs N 895.512 T698at
९३., शिलान्यास (मौलिक ऐतिहासिक नाटक), काठमाडौं, २०४५
Cs N 895.512 T698s
९४., इन्द्रधनुष, काठमाडौं, २०५२
Cs N 895.512 T698ji
९५., साँढे (ऐतिहासिक एकाङ्की), दार्जिलिङ, १९५०
Cs N 895.512 T698s
९६., सत्य हरिश्चन्द्र (मौलिक पौराणिक नाटक), काठमाडौं,
Cs N 895.512 t698s
९७. तुलसी, जमाना बदलियो, दार्जिलिङ, १९५७ इ.सं.
Cs N 895.512 T941j
९८. त्रिपाठी, सुधा, निःश्वासका गुजुल्टाहरू, काठमाडौं, २०५५
CS N 895.512 T846n
९९. थापा, मोहनहिमांशु, नौ एकाङ्की, काठमाडौं, २०५३
Cs N 895.512 T558n

१००. थापा, लीलाध्वज, अमरमाया, विराटनगर, २०२४
Cs N 895.512 T554a
१०१. कर्ण, प्रतिध्वनि, दार्जिलिङ, १९८९ इ. सं.
Cs N 895.512 T512p
१०२. राम र अरूहरू, भैरव भन्छन्, काठमाडौं, २०३४
Cs N 895.512 D494b
१०३. देवकोटा, लक्ष्मीप्रसाद, मुना मदन, काठमाडौं, २००९
Cs N 895.512 D899mu
१०४., सावित्री सत्यवान, काठमाडौं, २०२४
Cs N 895.512 D899s
१०५., कृषिवाला (गीति नाट्य), काठमाडौं, २०५०
Cs N 895.512 D899k
१०६. दिलु, सरोज, निलो आकाश कालो वादल, काठमाडौं, २०५७
Cs N 895.512 Di542n
१०७. दुखुन, मोहन, मिलनको अँध्यारो त्यो साँझ, वाराणसी, १९७८ इ.सं.
Cs N 895.512 Du852m
१०८. देवान, देवकुमार, पथिक र पी क्यूव, दार्जिलिङ, १९६५ इ.सं.
CS N 895.512 P973p
१०९. न्यौपाने, मुकुन्द, फुलबारीको कथा हवाइको व्यथा (सत्य घटनामा आधारित), काठमाडौं, २०४९
Cs N 895.512 N769p
११०. न्यौपाने, बेदकुमारी, एउटा कथाको अन्त्य, काठमाडौं, २०५३
Cs N 895.512 N753a
१११., विचलित वर्तमान, काठमाडौं, २०५८
Cs N 895.512 N878v
११२. निरौला, मोहन, दन्त्यकथा भित्रको क्रान्ति, विराटनगर, २०३८

- Cs N 895.512 N899d
११३. निरौला, मोहन , प्रजातन्त्र, काठमाडौं, २०५७
Cs N 895.512 N899p
११४. नेपाली, चन्द्रप्रसाद, आकाश कुसुम, दार्जिलिङ
Cs N 895.512 N723a
११५. नौलो नेपाली (पाक्षिक पत्रिका) रिमाल विशेषाङ्क, काठमाडौं, २०३२
Cs N 895.512 Ri854dn
११६. प्याकुरेल, योगनाथ शर्मा, सौता (सामाजिक नाटक) काठमाडौं, १९९९
Cs N 895.512 Py996s
११७. प्रकाश, प्रेमदास, लाहुरे (सामाजिक गीतिप्रधान नाटक),
N 895.512 Pr5511
११८. प्रधान, पारसमणि, बुद्धचरित्र नाटक, १९५४ इ.सं.
Cs N 895.512 Pr463b
११९., बेलायत यात्रा, कालिम्पोङ, १९८४ इ.सं.
Cs N 895.512 Pr463b
१२०. प्रधान, रत्नमान, समयको आह्वान (शैक्षिक नाटक), वीरगन्ज, २०१५
Cs N 895.512 Pr474s
१२१. प्रधान, हृदयचन्द्रसिंह, छेउ लागेर, काठमाडौं, २००६
Cs N 895.512 Pr442c
१२२., उनी देवता हुन्, दार्जिलिङ, १९५९ इ.सं.
Cs N 895.512 Pr412Ju
१२३., कीर्तिपुरको युद्धमा, दार्जिलिङ, १९५९ इ.सं.
Cs N 895.512 Pr442k
१२४., गङ्गालालको चिता, काठमाडौं, २०२१
Cs N 895.512 Pr442g

१२५. प्रश्रित, मोदनाथ, पचास रुपियाँको तम्सुक, वाराणसी, २०२७
Cs N 895.512 Pr614p
१२६., आमाको काखमा, सामना प्रकाशन, २०४३
Cs N 895.512 Pr614a
१२७. प्रसाई, मदनकृष्ण, दृश्य मञ्जरी, भापा, २०१५
Cs N 895.512 Pr589jd
१२८. पन्त, कालीभक्त, शुम्भबध (पौराणिक कथामा आधारित नाटक), काठमाडौं,
२०५०
Cs N 895.512 P445s
१२९. पन्त, शिवदत्त, श्री रामलीला नाटक, बैतडी, २०५८
Cs N 895.512 P471s
१३०. पराजुली, गोपाल, गोलार्द्धका दुई छेउ, काठमाडौं, २०३७
Cs N 895.512 P547g
१३१., सडक पछि सडक, वाराणसी, २०४६
Cs N 895.512 P547s
१३२. पराजुली, राजेन्द्र, सम्पादन, नेपाली नाटक: समकालीन सन्दर्भ, काठमाडौं,
२०५५
Cs N 895.51209 P572n
१३३. परासर, नरेन्द्र, प्रेमसुधा, काठमाडौं, २०६१
Cs N 895.512 P586p
१३४. परियार, डी.वी., वीर खड्गबहादुर सिंह विष्ट, दार्जिलिङ, १९९४ इ.सं.
Cs N 895.512 P662b
१३५. पाउल, डी., जिउँदो सिंह जनरल अमरसिंह थापा, अनुवादक: रामबहादुर
पहाडी, काठमाडौं, २०५८
Cs N 895.512 P972j

१३६. पाण्डे, चिरन्जीवीदत्त, मेरी मोर्डन स्वास्थ्य, काठमाडौं, २०४३
Cs N 895.512 P298m
१३७. पाण्डे, नलराज, वीर अभिमन्यू नाटक, काठमाडौं,
Cs N 895.512 P331b
१३८. पाण्डे, रुद्रराज, हाम्रो गौरव, इलाहाबाद,, १९६६ इ. सं.
Cs N 895.512 P342ha
१३९., हाम्रो नेपाल, इलाहाबाद
Cs N 895.512 P342jh
१४०., नेपाल आजाद सङ्घ (प्रहशन), काठमाडौं,
Cs N 895.512 P342n
१४१. पी. अर्जुन, हाँस्रै जल्नु पछि, दार्जिलिङ, १९८२ इ.सं.
Cs N 895.51208 Ar 735h
१४२. पुडासैनी, कञ्चन, भूमिसुधार अधिकारी, काठमाडौं, २०२२
Cs N 895.512 Pu756b
१४३., अधिकारी, काठमाडौं, २०६०
Cs N 895.512 Pu756a
१४४. पोख्रेल, नरपति शर्मा, बण्डापत्र, काठमाडौं, २०३९
Cs N 895.512 Po351b
१४५. पोख्रेल, बालकृष्ण, हस्ताक्षर हुन नपाउँदै, विराटनगर, २०४४
Cs N 895.512 Po335h
१४६. पौड्याल, कृष्णबहादुर, जिउँदो मूर्दा, काठमाडौं, २०२०
Cs N 895.512 Po386j
१४७. पौड्याल, लेखनाथ, लक्ष्मीपूजा, काठमाडौं, १९४४
Cs N 895.512 Po389l
१४८. पौडेल, सुदय, आधारविनाको जिन्दगी: समसामयिक नाटक, काठमाडौं,
२०६०

- Cs N 895.512 Po413a
१४९. फुँयाल, बिष्णुभक्त, बाध्यता, यथार्थवादी नाटक, काठमाडौं, २०५८
Cs N 895.512 Ph232b
१५०. बस्नेत, बाबा, योद्धा: पूर्णाङ्की नाटक, नवलपरासी, २०५३
Cs N895.512 B782y
१५१. बिष्ट, मोहन, टीका, दार्जिलिङ, १९८१ इ. सं.
Cs N895.512 B836t
१५२. बुढाथोकी, हरिभक्त, वसन्त कोपिला, विराटनगर, २०१७
CS N 895.512 Bu958b
१५३. भँडारी, माधव, घरजम (लघुनाटक), इलाम, २०३०
Cs N 895.512 Bh275g
१५४., आमाको आकांक्षा (नाटक) भापा, २०३९,
Cs N 895.512 Bh275s
१५५. भट्ट, मोतीराम, प्रियदर्शिका नाटिका, सम्पा: कमल दीक्षित काठमाडौं,
२०१६
Cs N 895.512 Bh456p
१५६. भट्टराई, जनक, चिसापानीको सङ्घर्ष, चितवन, २०४८
Cs N 895.512 Bh556p
१५७. भट्टराई, बदरीनाथ, कादम्बरी (नाटक), काठमाडौं, २००८
Cs N 895.512 Bh553k
१५८. भट्टराई, मदनदेव, कायाकल्प (महानाटक), काठमाडौं, २०५४
Cs N 895.512 Bh574k
१५९. भट्टराई, मुरलीधर शर्मा, सौताको छोरो, सर्वहितैषी कम्पनी, २०१०
Cs N 895.512 Bh575s
१६०. भट्टराय, चुडानाथ, दुई दृष्टि एक सपना, काठमाडौं, २०३८
Cs n N 895.512 Bh556d

१६१. भवभूति , उत्तर रामचरित (महाकवि भवभूतिको अमरकृति), अनुवादक,
शिव विद्यालङ्कार, बाग्लुङ, २०२४
Cs N 895.512 Bh572u
१६२. भौमी, भूषण, अँध्यारोमा रुमल्लिरहेका बस्तीहरू, वनेपा, २०४९
Cs N 895.512 Bh711a
१६३. मल्ल, अशेष, सडकदेखि सडकसम्म, काठमाडौँ, २०४१
Cs N 895.512 M641s
१६४., तुवाँलोले ढाकेको बस्ती, काठमाडौँ, २०४१
Cs N 895.512 m642t
१६५., अनाढीक्रम, काठमाडौँ, २०४५
Cs N 895.512 M642a
१६६. मल्ल, गोविन्दबहादुर, भुसको आगो, काठमाडौँ, २०१३
Cs N 895.512 M656b
१६७., च्यातिएको पर्दा, काठमाडौँ, २०१६
Cs N 895.512 M656c
१६८., दोष कसैको छैन, काठमाडौँ, २०१६
Cs N 895.512 M656d
१६९., भोको घर, काठमाडौँ, २०३४
Cs N 895.512 M656b
१७०. मल्ल, प्रचण्ड, तिलङ्गा (ऐतिहासिक नाटक सङ्ग्रह), काठमाडौँ, २०४५
Cs N 895.512 M675t
१७१. मल्ल, मोहनबहादुर, पागल दुनियाँ (पद्यनाटक), काठमाडौँ, २००८
N 895.512 M669p
१७२. मल्ल, विजय, सात एकाङ्की, काठमाडौँ, २०३९
Cs N 895.51208 M645s
१७३., भित्ते घडी, काठमाडौँ, २०४०

- Cs N 895.512 M695b
१७४., स्मृतिको पर्खालभिन्न तथा मानिस र मुकुण्डो, काठमाडौं,
२०४०
- Cs N 895.512 M695s
१७५., भुलै भुलको यथार्थ तथा पहाड चिच्याइ रहेछ, काठमाडौं,
२०४१
- Cs N 895.512 M695b
१७६., कोही किन बरबाद होस्, काठमाडौं, २०४५
- Cs N 895.512 M695k
१७७., सृष्टि रोकिँदैन तथा माधुरी, काठमाडौं, २०४८
- Cs N 895.512 M646s
१७८. मल्ल, विजयबहादुर, जिउँदो लाश, काठमाडौं, २०१७
- Cs N 895.512 M695j
१७९., बौलाहा काजीको सपना, ललितपुर, २०२८
- Cs N 895.512 M695jb
१८०., दोभान, काठमाडौं, २०३४
- Cs N 895.512 M695Jd
१८१., पत्थरको कथा, काठमाडौं, २०३४
- Cs N 895.512 M695Jp
१८२., नाटक एक चर्चा, काठमाडौं, २०३६
- Cs N 895.51209 M695n
१८३. मिलर, आर्थर, सारा मेरा सन्तान, अनुवादक: वासु शशी, काठमाडौं,
२०४४
- Cs N 895.512 Mi186s

१८४. मिश्र, श्रीकृष्ण, प्रबोध चन्द्रोदय, अनुवादक: हरिनाथ ढुङ्गेल, काठमाडौं,
२०३५
Cs N 895.512 M288p
१८५. मुक्तिवन्धु, युद्ध जारी छ, गीतिनाटक, काठमाडौं, २०४९
Cs N 895.512 Mu855u
१८६. मुखिया, मनबहादुर, अँध्यारोमा बाँच्नेहरू, दार्जिलिङ, १९७२ इ.सं.
Cs N 895.512 Ku715Ja
१८७., फेरि इतिहास दोहोरिन्छ, दार्जिलिङ, १९७५ इ.सं.
Cs N 895.512 Mu715p
१८८., क्रसमा टाँगिएको जिन्दगी (काव्य नाटक), दार्जिलिङ, १९७७
इ.सं.
Cs N 895.512 Mu715k
१८९. मुडभरी, शिवहरि, बलिदान, काठमाडौं, २०३१
Cs N 895.512 Mu524Jb
१९०. योजन, नैनसिंह, पश्चात्ताप, दार्जिलिङ, १९६३ इ.सं.
Cs N 895.512 Y276p
१९१., पूष्प, दार्जिलिङ, १९८४ इ.सं.
Cs N 895.512 Y276p
१९२. राई, श्रीप्रकाश 'कोविद', वासवदत्ता, दार्जिलिङ, १९६६ इ. सं.
Cs N 895.512 R277b
१९३. राजवंशी, केशवलाल, जहाज नै डुब्यो, बनेपा, २०२५
Cs N 895.512 R435j
१९४. राणा, अर्जुन शमशेर, स्वप्नवासदत्ता (अनुवाद), काठमाडौं,
Cs N 895.512 Ra113s

१९५. राणा, प्रकाश सम्पादन, नर्कको न्याय (हास्य नाटक सङ्कलन), कालिम्पोङ,
१९८२ इ.सं.
CS N 895.512 R153p
१९६. राणा प्रकाश, सम्पादन, नर्कको न्याय: हास्य नाटक सङ्कलन, कालिम्पोङ,
१९८२
Cs N 895.51208 Ra153n
१९७. रावत, भगीरथ, सहयोग (हास्य व्यङ्ग्य नाटक), दार्जिलिङ, १९८६ इ. सं.
Cs N 895.512 Ra392s
१९८. राय, इन्द्रमान, जीवनलीला, काठमाडौं, २०४२
Cs N 895.512 Ra524j
१९९. रिमाल, गोपालप्रसाद, यो प्रेम, काठमाडौं, २०१५
Cs N 895.512 Ri851y
२००., मसान, काठमाडौं, २०४०
Cs N 895.512 Ri851m
२०१. लम्साल, केदारकल्प, बाँच र बाँचन देऊ, असम, २००२ इ. सं.
Cs N 895.512 L477b
२०२. लामिछाने, घनश्याम, श्यामशुवला, पोखरा, २०५९
Cs N 895.51208 L455s
२०३. लामिछाने, शिवप्रसाद, अनिलको मुद्रा, काठमाडौं, २०२४
Cs N 895.512 L464a
२०४. लुईटेल, खगेन्द्र, नेपाली एकाङ्की, काठमाडौं, २०५४
Cs N 895.51209 L687n
२०५. व्यञ्जनकार, मोहनमान, मनको बाघ, ललितपुर, २०४६
Cs N 895.512 By989mic
२०६. व्यानजि, अमल, तीर्थयात्रा, दार्जिलिङ, २०२०,
Cs n 895.512 B964t

२०७. वन्धु, चूडामणि, सम्पादन, साभा एकाङ्की, काठमाडौं, २०४०
Cs N 895.51208 S294
२०८. वसः उत्तम, सत्यको विजय, ठिमी, २०४५
Cs N 895.512 K689s
२०९. वासु, पासा, समाज (सामाजिक नाटक), काठमाडौं, २०१५
Cs N 895.512 B839
२१०., म हेरेर फर्क (पूर्णाङ्की नाटक) काठमाडौं, २०३९
Cs N 895.512 B 839m
२११., श्रद्धा, काठमाडौं, २०४०
Cs N 895.512 B839s
२१२., श्रद्धा, काठमाडौं, २०४०
Cs N 895.512 V875s
२१३. वासु, मार्मिक, प्रतिलाई, काठमाडौं, २०४७
Cs N 895.512 B839p
२१४. विकल, रमेश, सप्त रङ्ग, काठमाडौं, २०३९
Cs N 895.512 R956js
२१५., सरदार भक्ति थापाकाठमाडौं, २०४०
Cs N 895.512 P956s
२१६., मान्छे, वैभव र मृत्यु, काठमाडौं, २०५६
Cs N 895.512 R956m
२१७. विक्रम, रुपासा, नमूना, दार्जिलिङ, १९६९ इ.सं.
Cs N 895.512 Vi584n
२१८. विवेक, उदय, तातो रगत उम्लेपछि, विराटनगर, २०४८
Cs N 895.512 Vi871t
२१९. वैष्णव, श्यामदास, केही गीतिनाट्य, काठमाडौं, २०३६
Cs N 895.512 V238k

२२०., केही लघुनाटक, काठमाडौं, २०३६
Cs N 895.512 V238k
२२१. शर्मा, उदय, फुलबारीको कथा हवाइको व्यथा, काठमाडौं, २०४३
Cs N 895.512 S967f
२२२. शर्मा, उपेन्द्र 'कमल', गृति, जनकपुर, १९७५ इ. सं.
Cs N 895.512 S968j
२२३. शर्मा, फणीन्द्रराज, विजय (मौलिक सामाजिक नाटक), ललितपुर, २०१९
Cs N895.512 S936v
२२४. शर्मा, टीकाराम, राजमुकुट, काठमाडौं, २०३८
Cs N 895.512 S965r
२२५., अस्ति, हिजो, आज र भोलि, काठमाडौं, २०५६
Cs N 895.512 S965a
२२६. शर्मा, बेन्जु, हाम्रो सवाल दाइदाइको जवाफ, काठमाडौं, २०५०
Cs N 895.512 S858h
२२७. शर्मा, मोहनराज, जेमन्त यमा (दुई अत्याधुनिक नाटक), काठमाडौं, २०४१
Cs N 895.512 S927j
२२८., वैकुण्ठ एक्सप्रेस, काठमाडौं, २०४२
Cs N 895.512 S927b
२२९., उताको बाघ, ललितपुर, २०६१
Cs N 895.512 S927u
२३०. शर्मा, रत्न कुमार, परिस्थितिले जन्माएका दागहरू, कालेबुङ, १९८२ इ.सं.
CS N 895.512 S946P
२३१., मूर्ति चोरिएको मन्दिर, कालिम्पोङ, १९८५ इ. सं.
Cs N 895.512 S946m
२३२. शर्मा, हृदयराज, निषिद्ध, काठमाडौं, २०१३
Cs N 895.512 S895n

२३३., सहन (एक मौलिक रचना), काठमाडौं, २०२२
Cs N 895.512 S952s
२३४., अभिनेताहरू मनिसका अभिनयमा, काठमाडौं, २०२४
Cs N 895.512 S895a
२३५. शशी, वासु, तीन नाटक, काठमाडौं, २०४०
Cs N 895.512 V969jt
२३६., बाँसुरीमा नअटाएका धुनहरू, काठमाडौं, २०४२
Cs N 895.512 V969b
२३७., उपहार, काठमाडौं, २०५१
२३८. शाक्य, कुमारीकिरण, दीपमाला (सामाजिक नाटक), काठमाडौं, २०२३
Cs N 895.512 s335d
२३९. शाह, कृष्ण यात्री, समय अवसान, काठमाडौं, २०३२
Cs N 895.512 S212k
२४०. शाह, सुन्दरप्रसाद 'दुःखी', भगल गुरुङ (ऐतिहासिक नाटक), काठमाडौं,
२०२१
Cs N 895.512 S237j
२४१., अन्धविश्वास, दार्जिलिङ, १९५७ इ. सं.
Cs N 895.512 S287a
२४२. शाही, हर्षबहादुर, शकुन्तला नाटक, शिलाङ, १९५५ इ.सं.
Cs N 895.512 S255s
२४३. शास्त्री, नारायणदत्त, महाभारतको पञ्चामृत नाटक, तनहूँ, २०१५
Cs N 895.512 Sa135m
२४४., नारी हत्या, रम्घा, २०१६
Cs N 895.512 Sa135n
२४५., आमा, चुँदी रम्घा, २०१७
Cs N 895.512 Sa135a

२४६., कालो भण्डा, तनहूँ, २०१७
Cs N 895.512 Sa135k
२४७., पागल, तनहूँ, २०५६
Cs N 895.512 Sa135p
२४८., योगमाता, चितवन, २०५६
Cs N 895.512 sa135y
२४९. शील, बाबुराम, बिदाइ (सामाजिक नाटक), पर्वत, २०५८
Cs N 895.512 Si649b
२५०. शेरचन, भूपेन्द्रमान सर्वहारा, परिवर्तन, २०१०
Cs N 895.512 Se4593p
२५१. श्रीप्रसाद, विषय वासना, २०१७
Cs N 895.512 sr377b
२५२. श्रीमल, लक्ष्मण, करफ्यू, सिक्किम, २००३ इ.सं.
Cs N 895.512 Sr312k
२५३. श्रीहरिश्चन्द्र नाटक प्रोग्राम, काठमाडौं, १९७७
Cs N 895.512 Sr276
२५४. श्रेष्ठ, अविनाश , समय, समय अनि समय तथा अस्वत्थामा हतो हतः,
काठमाडौं, २०५०
Cs N 895.512 Sr257s
२५५. श्रेष्ठ, बमप्रसाद, वागमतीको किनार, पाटन, २०३३
Cs N 895.512 Sr261b
२५६. श्रेष्ठ, सुरज, अधुरो सपना, सिन्धुपाल्चोक, २०३९
Cs N 895.512 Sr345a
२५७. श्रेष्ठाचार्य, ईश्वरानन्द, ओभेल परेर, काठमाडौं, २०१४
Cs N 895.512 Sr373jo
२५८. स्वार, पहलमानसिंह, विष्णुमाया नाटिका, काठमाडौं, २०३३

- Cs N 895.512 Su975v
२५९., लालुभागा, अछाम, २०३३
Cs N 895.512 Sw975l
२६०., जगत सिंह नाटक, काठमाडौं, २०३९
Cs N 895.512 Sw972j
२६१., अटल वहादुर, वियोगान्त नाटक, काठमाडौं,
Cs N 895.512 S975a
२६२. सत्याल, रामप्रसाद, भक्त प्रह्लाद, काशी, १९८५
Cs N 895.512 Sa229b
२६३. सम, बालकृष्ण, प्रह्लाद नाटक, काठमाडौं, १९९९
N 895.512 S432p
२६४., म (गद्य कविता नाटक), काठमाडौं, २००२
Cs N 895.512 S432m
२६५., अन्धवेग, काठमाडौं, २००८
N 895.512 Su432a
२६६., प्रेमपिण्ड (सामाजिक नाटक), काठमाडौं, २००९
N895.512 S432p
२६७., भक्त भानुभक्त, दार्जिलिङ, २०१०
Cs N 895.512 S432b
२६८., अमरसिंह, दार्जिलिङ, २०१०
N 895.512 S432m
२६९., मुकुन्द इन्दिरा, नेपाल, २०१५
Cs N 895.512 S432mi
२७०., चार एकाङ्की, काठमाडौं, २०२०
Cs N 895.512 S432jc
२७१., मुटुको व्यथा, काठमाडौं, २०२०

- Cs N 895.512 Ss432mu
२७२., ध्रुव, काठमाडौं, २०२१
Cs N 895.512 S432d
२७३., अमित वासना, काठमाडौं, २०२२
Cs N 895.512 S432av
२७४., मेरो कविताको आराधना, काठमाडौं, २०२३
Cs N 895.512 S432m
२७५., तलमाथि, काठमाडौं, २०२३
Cs N 895.512 S432t
२७६., माटोको ममता, काठमाडौं, २०२६
Cs N 895.512 S432m
२७७., तानसेनको भरी, ललितपुर, २०२७
Cs N 895.512 S432ta
२७८., भीमसेनको अन्त्य, काठमाडौं, २०२८
Cs N 895.512 S432bh
२७९., स्वास्थ्य मान्छे, काठमाडौं, २०३३
Cs N 895.512 S432s
२८०., मोतीराम, काठमाडौं, २०३३
Cs N 895.512 S432mo
२८१., ऊ मरेकी छैन, काठमाडौं, २०३५
Cs N 895.512 S432u
२८२. सरभक्त , युद्ध-उही ग्यास च्याम्बर भित्र, पोखरा, २०३९
Cs N 895.512 Sa973y
२८३., शिशिरका अन्तिम दिनहरू, काठमाडौं, २०४२
Cs N 895.512 S973s
२८४., ईथर (नाटक सङ्ग्रह), ललितपुर, २०४४

- Cs N 895.512 S973i
२८५., गाउँघरका नाटकहरू, काठमाडौं, २०५०
- Cs N 895.512 S973g
२८६., समय अमौसम, काठमाडौं, २०५४
- Cs N 895.512 S973a
२८७., जस्तो दन्त्यकथा, काभ्रे, २०५७
- Cs N 895.512 S973j
२८८., सिरूमरानी, काठमाडौं, २०६१
- Cs N 895.512 S973s
२८९. साङ्वा, धनकुमार, विषालु नशाले किरमिराएको मुटु, कालिम्पोङ
- Cs N 895.512 S534b
२९०. सापकोटा, होमनाथ, कुर्चिलाई कोटको माया, गुल्मी, २०४५
- Cs N 895.512 S722k
२९१. सायमी, धुँस्वा, हिमाल क्रन्दन, काठमाडौं,
- Cs N 895.512 Sa281h
२९२. साहनी, दिल, ज्याला, गोरखपुर, २०४०
- Cs N 895.512 S249g
२९३. सिग्दाल, कृष्णनाथ, सतीविमला, बनारस, २०१०
- Cs N 895.512 Si613s
२९४. सिटौला, खगेन्द्र, बौलाही दिदीको अधुरो तिहार, काठमाडौं, २०४६
- Cs N 895.512 Si917b
२९५. सिलवाल, शारदा, माटोको इज्जत सम्पादन: ठाकुर विरही, काठमाडौं,
२०५३
- Cs N 895.512 Si668m
२९६. सिलवाल, सावित्री, कल्पना, काठमाडौं,
- Cs N 895.512 Si668k

२९७. सिंह, आई. के. जिन्दगी एक नाटक हो, खर्साड, १९८९ इ. सं.
Cs N 895.512 Si716j
२९८. सुब्बा, वीरेन्द्र, फिस्टा, काठमाडौं, २०३१
Cs N 895.512 Su488f
२९९. सुवेदी, अभि, आरूका फूलमा सपना, काठमाडौं, २०५८
Cs N 895.512 S911a
३००. सुवेदी, चन्द्रबहादुर, हारेको कर्म (गीतिनाटक), सिक्किम, १९७० इ.सं.
Cs N 895.512 Su492h
३०१. सुवेदी, प्रेमसिंह, आपपाली, गुवाहाटी, १९९९
Cs N 895.512 Su497a
३०२., कुमारी आमा, गुवाहाटी, २०००
Cs N 895.512 Su497k
३०३., गोलीको निशान, गुवाहाटी, २००२
Cs N 895.512 Su497g
३०४. हरिनारायण, बुद्धिनारायण, बैणी संहार (हस्तलिखित), १९९८
Cs N 895.512 H442v
३०५. हरिश्चन्द्र, भारतेन्दु, सत्य हरिश्चन्द्र: अनुवादक केदार सत्याल, मोरङ,
२०३३
Cs N 895.512 H472s
३०६. हांगखिम, नन्द, मृत्यु दिवश, दार्जिलिङ, १९७४ इ. सं.
Cs N 895.512 H277m

संरक्षण: यसरी यी विभिन्न शाखामा रहेका यस्ता महत्त्वपूर्ण र प्राय गरेर केही दुर्लभ नाट्यकृतिरूको संरक्षणको लागि पुस्तकालयकले आफ्नै किसिमको नीति अपनाई विभिन्न शाखाका पुस्तकहरूलाई Close Section र केही General Collection को रूपमा राखेको छ । यी विभिन्न शाखामा रहेका पुस्तकहरूमध्ये Close Section का पुस्तकहरू प्रयोग

गर्नको लागि सदस्यता लिनु अनिवार्य छ भने General Collection का पुस्तकहरूलाई पाठकले प्रयोग गर्नको लागि पुस्तकालयको सदस्यता लिनु अनिवार्य छैन तर पुस्तकहरू घरमा लगेर पढ्नको लागि भने पुस्तकालयको सदस्यता लिनु अनिवार्य छ । Close Section का पुस्तकहरू पुस्तकालयको सदस्यता लिएका पाठकले पुस्तकालयमै बसी अध्ययन गर्न र फोटोकपी गरी लैजान पाउने तर घरमा लगेर हेर्न नपाउने नियम बनाएको छ । यसले गर्दा यी पुस्तकहरू पाठकहरूले लगेर हराउने सम्भावना रहँदैन र पुस्तकहरूको संरक्षण पनि भएको पाइन्छ ।

पाचौँ परिच्छेद

उपसंहार तथा निष्कर्ष

यस शोधपत्रमा **केन्द्रीय पुस्तकालयले नेपाली भाषा र साहित्य संरक्षणको क्रममा नाटकको क्षेत्रमा पुन्याएको योगदान** लाई चर्चा गरिएको छ । जम्मा ५ परिच्छेदमा विभाजन गरिएको यस शोधपत्रको उद्देश्य नेपालको पुस्तकालयको इतिहास प्रष्ट्याउँदै **केन्द्रीय पुस्तकालयको** स्थापना, विकास प्रक्रिया कार्यक्षेत्र पहिचान गर्नुका साथै सहयोगी संस्था र तिनका कार्य प्रष्ट पारी यस पुस्तकालयले नेपाली भाषा साहित्यमा पुन्याएको योगदानलाई विवेचना गरिएको छ । अध्ययनको क्रममा पुस्तकालयीय पद्धति, स्थलगत भ्रमण, छलफल, अन्तर्वार्ता, अवलोकन आदि विधिको प्रयोग गरिएको छ । यसको पहिलो परिच्छेदमा शोध परिचय राखिएको छ जसमा एक शोध परिचयमा राख्नु पर्ने विषयहरू समावेश छन् । दोस्रो परिच्छेदमा नेपालमा पुस्तकालयको इतिहासलाई सम्भव हुँदासम्म समेट्ने प्रयास गरिएको छ भने विश्वमा र नेपालमा पुस्तकालयको विकास कसरी भएको छ भन्ने बारेमा पनि सामान्य चर्चा गरिएको छ । तेस्रो परिच्छेदमा **केन्द्रीय पुस्तकालय** स्थापना र विकास प्रक्रिया समावेश छ जसमा मूलतः पुस्तकालय कसरी स्थापना गरियो र यसको हालसम्मको विकासक्रम कस्तो छ भन्ने विषयमा चर्चा गरिएको छ । चौथो परिच्छेदमा **केन्द्रीय पुस्तकालयको** विकासक्रम र यस पुस्तकालयका विभिन्न शाखा लगायत अन्य विभिन्न गतिविधिहरूलाई समेटिएको छ । पाँचौँ परिच्छेदमा नेपाली भाषा साहित्यमा **केन्द्रीय पुस्तकालयमा** भएका विभिन्न शाखामा नेपाली भाषामा लेखिएका केही पुस्तकहरूको नामाकरण गरिएको छ र ती पुस्तकहरूलाई कसरी संरक्षण गरिएको छ भन्ने जानकारी पनि दिइएको छ । पाचौँ परिच्छेदमा शोधपत्रको निष्कर्ष समावेश गरिएको छ ।

पुस्तकालय पुस्तकहरूको घर हो, ज्ञानको भण्डार हो । यसलाई ज्ञान विज्ञानको सञ्चित राशी, ज्ञान प्रसारको माध्यम पनि भनिन्छ । यसले अभिलेख र इतिहासका साथै प्राचीन हस्तलिखित ग्रन्थहरूको सुरक्षा गरी कला र संस्कृतिको जगेर्ना गर्ने काम गर्दछ । विश्वमा पुस्तकालयको स्थापना र विकासको इतिहास माटाको खबटे सङ्ग्रहबाट प्रारम्भ भई आधुनिक विद्युतीय पुस्तकालयसम्म आइपुगेको छ । नेपालमा पुस्तकालयको इतिहास त्यति

पुरानो छैन । नेपालको इतिहासमा स्वर्णयुगले परिचित लिच्छविकालदेखि पुस्तकालयका प्रारम्भिक सङ्केतहरू देख्न सकिन्छ । नेपाल एकीकरण पश्चात् शाह राजाहरूले पुस्तक सङ्ग्रह गर्ने काम प्रारम्भ गरेका थिए र यो क्रम राणाकालमा पनि सुस्त गतिमा अघि बढ्दै आएको थियो । तर त्यस समयमा सार्वजनिक पुस्तकालय स्थापना गर्ने कार्यलाई भने निरुत्साहित गरिएको थियो । वि.सं. २००७ मा प्रजातन्त्रको स्थापना भएपछिको खुल्ला वातावरणमा देशको सहर, गाउँ, टोल टोलका साथै कुना काप्चा ग्रामीण भेगमा समेत शिक्षा जागरण र चेतना दिनका लागि व्यक्तिगत सरकारी, राष्ट्रिय, शैक्षणिक, डिजिटल (विद्युतीय माध्यमका) बाल, सार्वजनिक, विशेष, घुम्ती आदि जस्ता पुस्तकालयहरू स्थापना भएका छन् । तिनीवाट पनि नेपाली नाटकको संरक्षणमा धेरथोर सहयोग पुगेको छ ।

शोधपत्रको पहिलो अनुच्छेदमा विषय परिचय सहित केन्द्रीय पुस्तकालयको बारेमा केही जानकारी दिइएको छ । यसै सन्दर्भमा काठमाडौं जिल्लामा त्रिभुवन विश्वविद्यालयको स्थापना सँगसँगै वि.सं. २०१६ सालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयको स्थापना काठमाडौंको त्रिपुरेश्वरमा भएको हो । स्थापनाकालमा जम्मा १२ सय पुस्तकबाट सेवा दिन थालेको यस पुस्तकालयमा हाल विभिन्न भाषा साहित्यका गरी जम्मा २ लाख ८० हजार पुस्तक र १ लाख थान विदेशी जर्नल र नेपाली अखबार तथा पत्रिकाहरू छन् । यसै गरी नेपालकै पुराना मानिने अधिकांश अखबार तथा पत्रिकाहरू यस पुस्तकालयमा उपलब्ध छन् जुन सबै पाठकको लागि अध्ययनार्थ उपलब्ध गराउन सकिन्छ । नेपाली भाषा र साहित्यका पुस्तक तथा सामग्रीहरूलाई सकेसम्म उपलब्ध गराउने उद्देश्य रहेको यस पुस्तकालयमा बिस्तारै अन्य विषय र पाठ्यसामग्री सम्म सङ्कलन गर्न थालियो ।

स्थापना कालदेखि हालसम्मको यात्रामा यस पुस्तकालयले जम्मा तीन जना लाइब्रेरियन (प्रमुख) ले कार्यभार सम्हालेको पुस्तकालयको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । स्थापनाको तीन वर्ष सम्म पूर्णप्रसाद अमात्य र तीन वर्ष पछि वि.सं. २०१९ देखि वि.सं. २०४७ सम्म सुश्री शान्ति श्रेष्ठ (उनी विदेशमा: अमेरिकाको PEA Body College) गई पुस्तकालय विज्ञान विषयमा स्नातकोत्तर गर्ने पहिलो महिला व्यक्तित्व रहेको कुरा उल्लेख छ) ले र शान्ति श्रेष्ठको अवकाशपछि पूर्णप्रसाद अमात्य (२०४७-२०४९) वि.सं. र २०४९ देखि वर्तमान समयसम्म कृष्णमणि भण्डारीले पुस्तकालयप्रमुखको कार्यभार सम्हाल्दै आउनुभएको छ ।

शोधपत्रको **दोस्रो अनुच्छेदमा** नेपालमा पुस्तकालयको विकासक्रम आदिकाल, मध्यकाल, किराँतकाल, लिच्छविकाल, मल्लकाल, शाहकाल, राणाकाल हुँदै लाइब्रेरी पर्वको बारेमा समेत चर्चा गरिएको छ । यसै अनुच्छेदमा प्रजातन्त्रको उदयपूर्व र उदयपश्चात् नेपालमा स्थापना भएका पुस्तकालयहरूको नाम र ती पुस्तकालयको बारेमा केही चर्चा पनि समावेश गरिएको छ ।

शोधपत्रको **तेस्रो अनुच्छेदमा** केन्द्रीय पुस्तकालयको स्थापनाका प्रयासहरू, केन्द्रीय पुस्तकालयको स्थापनाको उद्देश्य, केन्द्रीय पुस्तकालय सञ्चालन प्रक्रिया, केन्द्रीय पुस्तकालयको कालक्रमिक विकास, पुस्तकालयको अनुमति तथा स्वीकृति, पुस्तकालय सञ्चालन सम्बन्धी त्रि.वि. नियम, पुस्तकालयमा पत्रपत्रिका तथा पुस्तकको व्यवस्था, केही पुराना पत्रिकाहरूको सूची, केन्द्रीय पुस्तकालयमा रहेका विभिन्न शाखाहरूको बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

शोधपत्रको **चौथो अनुच्छेदमा** केन्द्रीय पुस्तकालयमा रहेका नेपाली नाटक विधाका पुस्तकहरूको पूरै सूची (क्याटलगमा भएका) तयार पारिएको छ भने उक्त पुस्तकहरूलाई संरक्षण के कसरी गरिएको छ भन्ने जानकारी पनि दिइएको छ ।

शोधपत्रको पाचौँ अनुच्छेदमा उपसंहार तथा निष्कर्ष दिई यो शोधपत्रलाई टुङ्ग्याइएको छ ।

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

१. सुश्री शान्ति श्रेष्ठ : 'त्रिभुवन विश्वविद्यालय पुस्तकालय' : रत्नश्री : वर्ष ५ अङ्क १, २०२४, पृष्ठ ६५-६६ ।
२. शिव रेग्मी : 'नेपालमा सार्वजनिक पुस्तकालय', मधुपर्क : वर्ष २३ अङ्क ४, भदौ २०५७ पृष्ठ : ५-१३ ।
३. देवेन्द्र भट्टराई, 'विश्वविद्यालयका विद्वान चोरहरू', नेपाल सा. वर्ष ४, अङ्क २६, २०६१ जेष्ठ पृष्ठ : ४७ ।
४. सुशील पन्त, 'त्रि.वि. पुस्तकालय पुस्तक न मिल्छन् न पढ्ने वातावरण नै छ', सा. नेपाली आवाज, वर्ष ५ अङ्क ३४, २०४४ भदौ २६, पृष्ठ ६ ।
५. प्रेम सिग्देल, 'केन्द्रीय पुस्तकालय : पुस्तकको अभाव', तरुण सा., वर्ष ८ अङ्क ७, २०६१ जेष्ठ १८ ।
६. टङ्क पन्त, 'पुस्तक नबुझाउनेमा मन्त्री देखि कलाकार सम्म', राजधानी दैनिक, वर्ष ३, अङ्क ८१, भदौ ७, २०६० ।
७. चूडामणि बन्धु (सम्पादक), 'नेपालमा पुस्तकालयको इतिहास', काठमाडौं, नेपाली बाल विश्वकोश, बाल साहित्य समाज, २०६०, पृ. २६२ ।
८. नारायणप्रसाद मिश्र/शान्ति मिश्र, पुस्तकालय विज्ञानको रूपरेखा, काठमाडौं: २०३८ पृ. ४ ।
९. मुरारी विनोद पोख्रेल, पुस्तकालय र नेपाल, सेन्टर फर लाइब्रेरी कन्सल्टेन्सी, २०४०, पृष्ठ ३ ।
१०. भूपहरि पौडेल, 'नेपालका प्रमुख पुस्तकालयहरूको संक्षिप्त रेखाङ्कन', हाम्रो पुरूषार्थ, वर्ष २६ अङ्क १, २०५५, पृष्ठ ३३ ।
११. कृष्णमान मानन्धर, 'नेपालमा पुस्तकालयको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि', हाम्रो पुरूषार्थ, वर्ष २६, अङ्क १, (२०५५) पृ. ७५ ।

१२. भोला श्रेष्ठ, 'नेपालमा पुस्तकालयको विकास', **Basic Librarianship Training**, जेष्ठ-असार २०६३, आयोजक: केन्द्रीय पुस्तकालय ।
१३. कृष्णमान मानन्धर, 'नेपालमा पुस्तकालयको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि', **हाम्रो पुरूषार्थ** : वर्ष २६ अङ्क १, २०५५, पृ. ७६ ।
१४. कमल दीक्षित, 'सार्वजनिक पुस्तकालयहरू अहिले नेपालमा छँदैछैनको स्थितिमा पुगेको देख्दछु', **हाम्रो पुरूषार्थ**, वर्ष २६, अङ्क १, (२०५५) पृ. ११ ।
१५. केन्द्रीय पुस्तकालयका विभिन्न शाखा तथा त्यस शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरूसँग प्रत्यक्ष कुराकानी ।
१६. शिव रेग्मी, 'नेपालमा सार्वजनिक पुस्तकालय', **मधुपर्क**, वर्ष २३, अङ्क ४, पूर्णाङ्क ३४४, (२०५७ भदौ) पृ. ८ ।
१७. वनभाली निराकार, 'धवल पुस्तकालय अतीत देखि वर्तमान सम्म', **हाम्रो पुरूषार्थ**, वर्ष २६, अङ्क, पृष्ठ १४०-१४१ (२०५५) ।
१८. शिव रेग्मी, 'नेपालमा सार्वजनिक पुस्तकालय', **मधुपर्क**, वर्ष २३, अङ्क ४, पृ. ९ (२०४७) भदौ
१९. राजेश प्रधान, 'भोजपुरको श्रीराम अमर शहीद पुस्तकालयको परिचय', **गोरखापत्र**, वर्ष ८८, अङ्क २२८, २०४५, पुस १० ।
२०. शशीनाथ ठाकुर, 'त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयको एक छोटो चिनारी', **हाम्रो पुरूषार्थ**, वर्ष २६, अङ्क १, २०५५, पृ. ३७ ।
२१. गोवनाथ न्यौपाने: 'ज्ञानको भण्डारको रूपमा केन्द्रीय पुस्तकालय र यसका समस्या', **समाचार सा.** वर्ष १, अङ्क १, २१ असार, २०५७ ।
२२. शान्ती श्रेष्ठ: 'त्रिभुवन विश्वविद्यालय पुस्तकालय', **रत्नश्री**, वर्ष ५, अङ्क १, २०२४, पृष्ठ ६०- ६१ ।
२३. अधिकारी, इन्द्रप्रसाद, **पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र: व्यवस्थापन एवम् सञ्चालन**, काठमाडौं पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र २०६५।
२४. **वार्षिक प्रतिवेदन २०६२/०६३ केन्द्रीय पुस्तकालय ।**

२५. Vaidya, Bina, 'TUCL Development and future, with Special Reference to Planning for Modernization'- **Dissertation- 1997**
२६. गेवनाथ न्यौपाने: सिंहशमशेरको पुस्तक सङ्ग्रह, नेपाल सा. वर्ष ५, अङ्क १०, २०६१
अशोज, पृष्ठ ३ ।
२७. त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय पत्रिका शाखाको सङ्गालो ।
२८. Karki Madhusudan, '**The Study of Emergence and Development of Libraries Information Centres and Information Professionalism in Nepal; an Appraisal**', Unpublished Thesis in Ph. D. in Library and Information Science, २००२ पृष्ठ, २७३-२८१
२९. **Annual Report**, 2007/2008, Central Library, T.U.

परिशिष्ट क

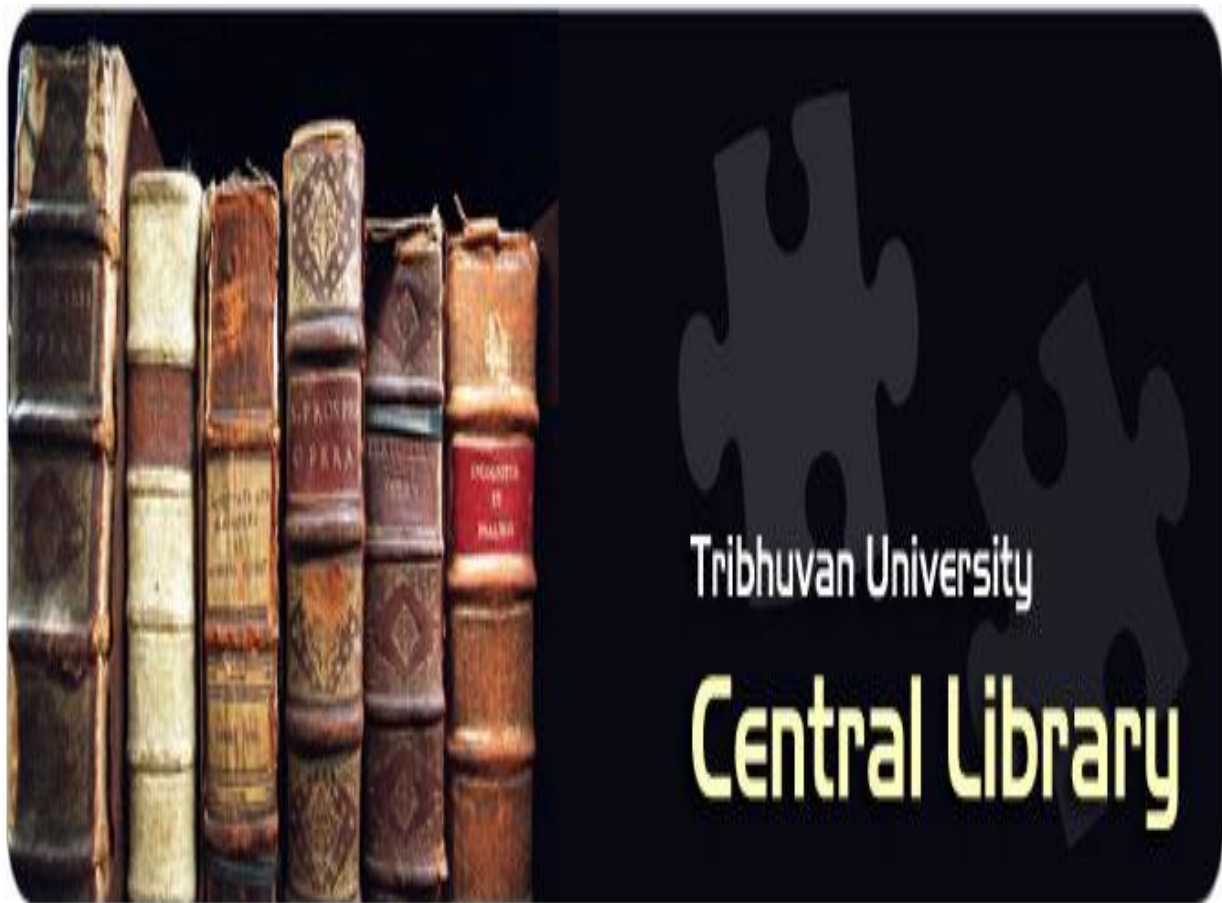
केन्द्रीय पुस्तकालयको भवन

परिशिष्ट ख

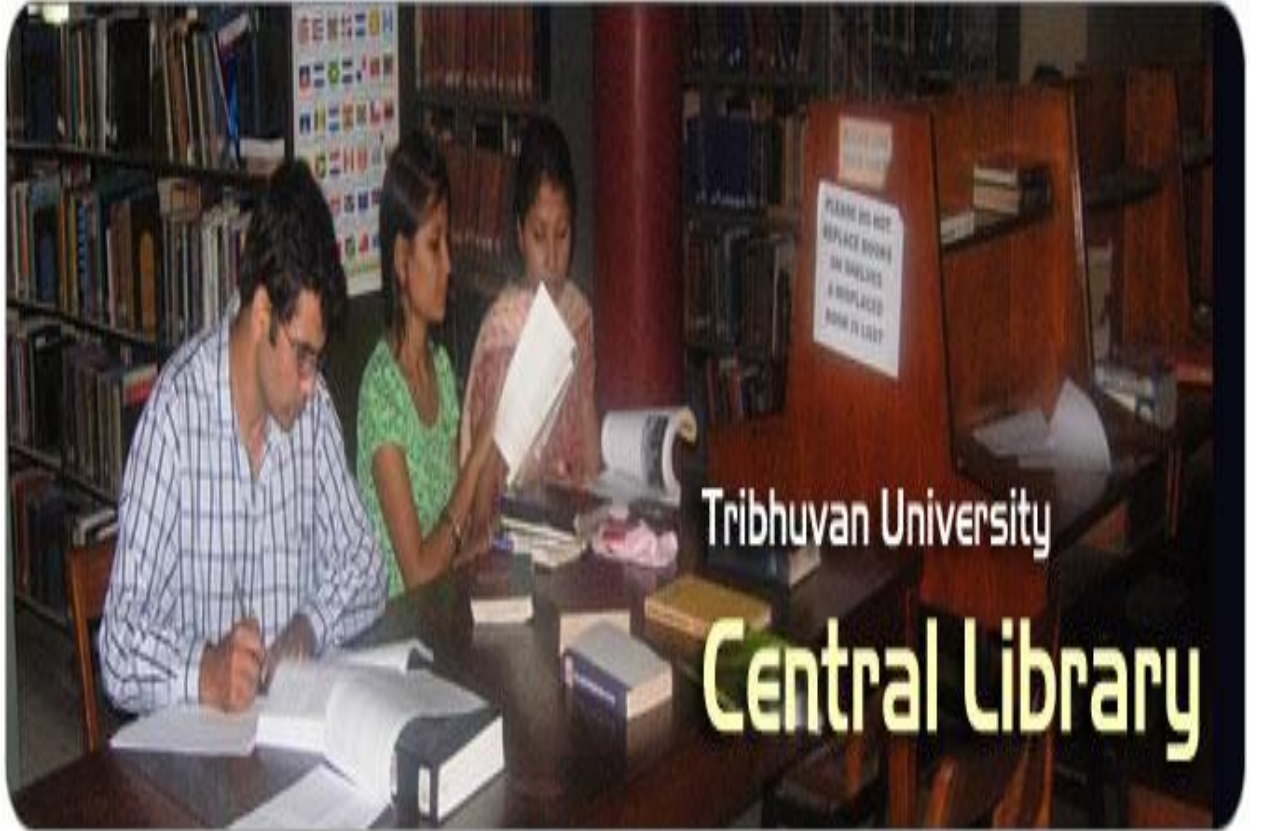
केन्द्रीय पुस्तकालयका लाइब्रेरियन: श्री कृष्णमणि भण्डारी

परिशिष्ट ग

केन्द्रीय पुस्तकालयमा रहेका पुराना पुस्तकहरू

परिशिष्ट घ

केन्द्रीय पुस्तकालयमा बसेर अध्ययन गर्दै गरेका केही विद्यार्थीहरू

